

A
MAGYARHONI
ORSZÁGOS ALKOTMÁNY
FŐ ÁGAZATAI,
RÉGIBB ÉS ÚJABB IDŐBEN.

RENDSZERBE FOGLALVA S AZ ALAP- S TÖBB LÉNYEGES TÖRVÉNY-
CZIKKELYEK TELJES SZÖVEGÉVEL, ILLETŐLEG HŰ MAGYARÍTÁSÁVAL
IS EGYBE ÁLLITOTTA

FOGARASI JÁNOS,
A PESTI VÁLTÓTÖRVÉNYSZÉK ELNÖKE ÉS A M. TUD. AKADEMIA
RENDES TAGJA.

Pest 1861.
KILIÁN GYÖRGY MAGYAR EGYETEMI KÖNYVARUSNÁL.

E l ő z s ó.

Ezen kísérlet, mely vázlatában az 1848-diki évet követő időkben alakult, czéljául tűzé ki egy részről a magyarhoni alkotmány fő ágazatainak rendszeres egybeállítását, más részről az idevonatkozó régibb törvényeknek az 1848-ikiakkal összevzehasonlítását; hogy ki-tüntethessék, miszerént ez utóbbiak a főhatalom irányában — kezdve a nádornak a király távollétében helytartósági jogosultságán, és folytatva a ministeri vagy koronatanácsosi felelősségen, s az ország és király jólétéről számadáson keresztül, a honvédelmi rendszerig — alig tartalmaznak olyas valamit, a miről régibb törvényeink is többé kevésbé nem rendelkeznenek; hanem a mi érdemleges új van bennök — a terhek közös viselése, és a jogoknak minden állampolgárokkal megosztása — az inkább az egész nép érdekében történt.

Újabb időkben leginkább csak az alap- és több lényeges törvények teljes szövege s magyarázata járult az érintett egybeállításhoz.

Jelen értekezésnek, mint törvénytudományi műnek forrásaiúl, természet szerint, csak magok a törvények szolgálhatának. Mindazáltal, kivált a régi szerződésekre vonatkozólag, a történeti emlékekhez, különösebben Béla király névtelen jegyzője könyvéhez is folyamodám, melynek szerzője a classicus tollú Bartal György szerint (Commentárjai 23-dik lapján): unus ille est pro centum millibus — egy maga százezerrel ér föl.

Pesten, 1861. april hóban

a szerző.

TARTALOM.

	Lap
A magyar nemzet mindenkor bira szabad jogérettel	1
Az alkotmány alapjai alatt mik értendők ?	2
Az alkotmányosság alapföltételei a tudomány útmutatása szerint	2
A társadalom közvetlen célja a jog uralkodása	3
Öszves akarat — közös szerződés	4
Főhatalom	5
Alapszerződések: 1. egyesülési, 2. alkotási, 3. főhatalmi szerződés	5
Innen folyó alaptörvények I. Altalában	7
II. Különösen	7
Az államtudósok különböző nézetei	10
Ezen értekezés főbb részei	11

Első ágazat.

Az egyesülési s részben alkotmányi szerződésről	13
A hét magyar egyesülése és további egyesülés más népekkel	13
Egyesülés a kievi kunokkal Béla király névtelen jegyzője szerint	15
Könyvének IX fejezete	15
X fejezete	16
Egyesülés a horvátok, dalmátok és szlavyonokkal	17
Egyesülés Erdélylyel	19
Különösen a székelyekkel	20
Erdély régibb népeivel, a névtelen jegyző szerint oláhok és szlávokkal	21
A névtelen jegyzőkönyve XXVII fejezete	22
Egyesülés a szászokkal	23
Egész Erdély viszonya Magyarországhoz	23
1741-dik évi 18-dik törvényczikkely	24
1848-diki 7-dik törvényczikk a teljes egyesülésről	26
Erdély nyilatkozata és törvénye erről	27

Második ágazat.

A főhatalom átruházása a fejedelmekre, illetőleg királyokra, némi alkotmányi szerződéssel is kapcsolatban.

	Lap
Álmos illetőleg Árpádnak vezérré választatása (ös szerződés)	
Béla király névtelen jegyzője könyvének V. fejezete: Álmos vezér választatásáról	31
VI. fejezete: Esküvésökről	32
Felvilágosító jegyzetek	33
Az Árpádház fiágának kihaltával vagy eltüntével szabad választás jött létre, az 1687-dik évben választott I. József	37
mint a törvények is mutatják: 1485-diki 1, 3. cikkelyek	38
1490-ben Ulászló megválasztatása	39
1572-ben Rudolf megválasztatása	40
1618-ban II. Mátyás megválasztatása	41
II. Ferdinánd, III. Ferdinánd, I. Leopold, és I. József megválasztatásai	42
Az 1687-diki 2. és 3. cikkelyek (trónöröklési első szerződés)	43
Az 1723-diki 1. és 2. cikkelyek (trónöröklési 2-dik szerződés, pragmatica sanctio név alatt)	47

Harmadik ágazat.

A fejedelmek, illetőleg királyok által az ország alkotmányos jogainak biztosítása.

Első szakasz.

Általános biztosítások és megerősítések	56
Az ös szerződésben és István király részéről	56
II. András arany bullája rövid tartalma	57
Szövege	59
Jegyzetek a hiteles példánytól eltérő helyekről	71
Az arany bulla megerősítései: maga II. András által	73
I. Lajos által	73
I. Mária királynő, I. Ulászló, és I. Mátyás által	74
További általános biztosítások ú. m. IV. Béláé, III. Andrásé, I. Mária királynőé, Albert királyé, Árvaszülető Lászlóé, I. Mátyásé több ízben, II. Ulászlóé stb.	74
Kölnösebben I. Mátyásé 1464-ben	76
II. Ulászlóé 1490-ben	77
I. Ferdinándé 1559-ben	78
és II. Mátyásé 1608-ban, vonatkozólag mindkettőé különösen az ország önálló kormányzására	79, 81

	Lap
I. Leopoldé 1687-ben	82
III. Károlyé 1715-ben	85
1723-ban	86, 87
Mária Teréziáé 1741-ben	89, 91, 93
II. Leopoldé 1791-ben	94
I. Ferenczé 1827-ben	95

Második szakasz.

Felavatási hitlevelek	96
Régiebbek	97
III. Károly alatt ujabban szerkesztetett 1715-ben	99
Fennáll a legújabb korig	106

Harmadik szakasz.

Fejedelmi eskü	108
Eskü nyomai régibb időkben	108
Az eskü formája I. Ferdinánd óta	109
Különösen V. Ferdinándé 1830-ban	109
Az ország rendei esküsznek-e?	110

Negyedik szakasz.

A fejedelmek megkoronáztatása, mely nélkül törvényhozási és kiváltságadási joggal nem bírnak.	111
Az 1791-diki 3. cikkely: Az uralkodásnak minden egyes vál- tozásával hat hónap alatt teljesítendő királyi felavattatás és koronáztatásról	112

Negyedik ágazat.

Törvényhozó hatalom.

Első szakasz.

Átalában a törvényhozó hatalom közösségéről a fejedelem és ország között, és az országgyűlésről.

Eleitől fogva	114
Az országgyűlést kik alkották és alkotják (s ki hívja össze?)	115
Szokásjog	116
Hármaskönyv II. rész 3. czim: Kik alkothatnak törvényeket s határozatokat?	116
4-dik czim: Kik értetnek a nép nevezet alatt	118

1608. koronázás után 1. cikkely: Kik mondassanak Karok és Rendeknek? És kik birjanak helylyel és szavazattal az ország közgyűlésén, elszámoltatnak	119
1687: 10. dik cikkely: Az országnagyok üléséről	122
1791: 12-dik cikkely: A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlatáról	124
1848: IV. törvényczikk: Az országgyűlés évenkénti üléseiről	126
Az országgyűlési tagok bántathatlanságáról	128
V. törvényczikk: Az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról	150

Második szakasz.

Különösen az államszükség fedezésére szolgáló költségek, illetőleg adók megajánlása országgyűlés által.

Az ország és király jövedelmei régen	131
Később	132
Legnevezetesebbek a közvetlen adók és segedelmek s a közvetett adók között a só	133
1471: 11. cikkely (Hunyadi Mátyás alatt): Semmi rovást be ne hajtson a király az országlakosok akarattján kívül	134
1715: 8. cikkely: A fölkelésről és adóról	135
1741: 22. cikkely: Az 1715-dik évi 8. cikkely felvilágosításáról az ott említett öszvejövetelre nézve	136
1791: 19. cikkely: A segedelmekről és adóról	137
1791: 20. cikkely: A só áráról	138
1827: 4. cikkely: Az 1790 ^o / ₁ : 19. cikkely rendeletének mindenkor pontos megtartásáról	139
1848: III. Törvényczikk 37. §. és IV. Törvényczikk 6. §. (az ország jövedelmeinek kimutatása és számadásáról)	140

Harmadik szakasz.

A hadi erőről.

Zászlóaljok régente	141
Fölkelő sereg	142
Az ország főkapitánya	142
Idegen katonaság	143
Békekötés	143
Nemzeti őrsereg	143

Ötödik ágazat.

Végrehajtó hatalom.

A fejedelmet s távollétében helytartóját illeti	144
---	-----

I. Általában.

Mindenkor a törvények értelmében	144
Az 1545: 33. czikkelyvel kapcsolatban I. Ferdinánd válasza 7. §-a	145
A király távollétében helytartó a nádor	146
Kit az országgyűlést választ	147

II. Különösen.

A) A független fő államhatóságok után	147
1569: 38. cikkely: Magyar tanácssal éljen Ő Császári Fel- sége, magyar dolgokban	148
A Cancellária mint magyar tanács függetlenségéről	149
1723: 101. cikkely: A királyi (Helytartó) tanács hatóságáról 102. cikkely: A királyi (Helytartó) tanács cselekvőségéről általában	150
1791: 14. cikkely: a magyar királyi Helytartó tanácsról	151
18. cikkely: Az eskünek a magyar államhatóságok egyénei által miképeni letételéről	152
A királyi kincstár az ország és király közjövedelmeit (a bá- nyaügyekkel együtt) kezelte	153
1848: III. Törvenyczikk: Független magyar felelős ministerium alakításáról (melyre az említett három főállamhatóság teendői ruháztattak)	153

B) Törvényhatóságok után,

Ezek működési köre	157
Tanácskozó testülettel és tiszti karral	159

III.

Legfőbb felügyelési jog a végrehajtó s általán főhatalom kifolyása	160
---	-----

Hatodik ágazat.

Birói vagy ítélő hatóság.

A tudomány kíváncsai	162
Magyarországban is általán véve szabályozott alakkal bir	163
A bíró kötelessége	164

Különösen.

Esküjében foglaltatik: hűség a király iránt, továbbá hogy az ország törvényeit megtartja és részrehajlatlan igazságot szolgáltat, még pedig az országtörvényei szerint . .	164
Háromkönyv. Előbeszéd 14. czime: a bíró tiszte és tulajdon- ságairól	165
A bíró függetlenségéről	167

Hetedik ágazat.

Nyilvánosság.

Régeinte és újabb időben	169
1848: XVIII. törvényczikk: Sajtótörvény	170

Nyolczadik ágazat.

Első szakasz.

A fejedelem személyének sérthetetlensége minden időben . .	171
--	-----

Második szakasz

A kormányfők, királyi tanácsosok, illetőleg miniszterek felelőssége.

II. Ulászló alatt 1507-dik évből 7. cikkely	172
A büntetéssel együtt	173
Az 1848: III. törvényczikk 32—36. §§-ai	174

Kilenezedik ágazat.

Az álladalom jótékonyága és terheiben az állampolgároknak közös és aránylagos részesülése.

Első szakasz. A terhekről.

A terhek régi elkülönítése	177
Az adónak általános behozatalával 1848-ban megszüntettetett	178

Második szakasz.

Az álladalom jótékonyágai.

A) Birtokképeség (1844: IX.)	178
---	-----

	Lap
Urbér megszüntetése (1848: IX.)	179
Papi tized megszüntetése (1848: XVIII.)	180
Ösiség eltörlése (1848: XV.)	180
B) Hivataképesseg (1844: V.)	181
C) Törvényhatósági képviselet (1848: XVI, XVII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)	184
D) Országgyűlési képviselet	185
E) A polgári törvény és törvénykezés	185
F) Büntető törvény és eljárás	186

Tizedik ágazat.

Az állampolgárok személyi és vagyoni szabadsága.

Egyéni szabadság	187
Régebben földtulajdonnal csak a nemesség birt, melyhez szám- láltattak a szabad kir. városok, némely kerületek és községek is	187
Rendkívüli hatatom, vagyis kiváló fejedelmi jog	190
Hármaskönyv I. rész, 9-ik czíme: A nemeseknek négy kivált- ságos és főszabadságairól	191

Tizenegyedik ágazat.

A vallás szabad gyakorlata.

A catholicusok vallás szabadsága	195
Királyi tetszvény (placetum regium)	196
Protestánsok, nem egyesült görög hitűek s unitáriusok vallás- ügyéire vonatkozó törvények:	
A bécsi békekötés	196
Az 1608-diki I. cikkely koronázás előtt	201
A linczi békekötés	202
Az 1791-ben hozott 26-dik cikkely	210
Ugyanazon évről 27-dik cikkely	224
Az 1844-ben hozott III. törvénycikk	225
Az 1848-diki XX. törvénycikk	227

Tizenkettedik ágazat.

A föntebbiekben nem foglalt még némely biztosítékokról.

Az alkotmány biztosítékai Aretin és Rotteck után általában	230
Különösen	233
Testületek stb.	234

	Lap
Helyhatóságok	235
Tartományi vagy megyei alkotmány	236
Az országgyűlési szervezet, ministeri felelősség, fejedelmi biztosítások, nyilvánosság, sajtó szabadság már a fenteb- biekben vannak előadva	236
A nép felvilágosodottsága	236
Honvédelmi rendszer	236
Alaptörvényi határozatok az alkotmány főbb ágazatainak változtatására nézve	238
Kivülröli biztosíték	238

Bevezetés.

A magyar nemzet és álladalom, azon egész idő óta, midőn a világtörténelemben ismertebb lett, mindig szabad*) és önálló társadalmi jogérettel bír, azaz nem erőhatalommal, hanem alkotmányos módon, vagyis a nemzet és fejedelmei közakarataiból hozott törvényekkel kormányoztaték.

Ezen törvények mint minden álladalmi intézkedések között kétségen kívül voltak és vannak olyanok, melyek a többieknek és az egész társadalomnak alapkül szolgálnak vala, melyeken nyugovók és nyugszik az összes álladalmi épület. Különösebben őseink gyakorlati emberek lévén, időről időre hoztak oly törvényeket, melyek az összes álladalom lényegére tartozóknak mind felismerének, mind sokszor nyilvánítanak ;

---

*) Böles Leo tanúságtételére is alapítva Horváth Mihály, Bartal György és mások szerint, Hunfalvy Pál, Bibor Koszta (Constantinus Porphyrogenneta) szabartói-aszfalói kifejezését is — mint a magyaroknak egy másik nevét, akként igyekszik megfejteni (Magyar nyelvészet I. kötet 47. lap), miszerint az első szó magyar s annyi mint szabadok, a másik pedig a görögben amannak magyarázója: aszfaleisz. Megériinté még azt is, hogy szabad szó hindu eredetű, mert szva-pati a szanszkritban annyi mint sui dominus. Tegyük hozzá: a magyarban annyi mint maga ura.

és a mint egyik vagy másik törvénynek e tekintetben nagyobb fontosságot tulajdonítottak, azt ismételve is megerősíték, de rendszerbe alakítva előszámlálni szükségesnek nem tarták.

Minthogy pedig az alkotmánynak éppen azon alapczikkelyeit, melyek az országnak a történelemben ismertebb fennállása óta a jelen korig a történeti emlékekben — minthogy maga törvénytárunk mind e mai napig magános és mint a két Kovachich munkái után is tudjuk, sokban hiányos, sőt némely tetemes leirői és sajtói hibákkal disztelenített gyűjtemény — itt-ott szétszórva találhatunk, kívánom a törvényekben kevésbé jártas polgártársaimmal megösmertetni, czélszerűnek tartottam, miszerént azonkívül, hogy hű magyar fordításban igyekvém közleni, szabatosan is irjam körül s némi rendszerben adjam elő azokat.

Ezen előadásban elvül azt vevém, hogy az alkotmány alapjai, vagyis a l a p t ö r v é n y e k a l a t t részint azok értendők, melyeket hazánk törvényhozói nemcsak többszöri megerősítésekkel, hanem és leginkább fejedelmekkel kötött szerződéseikben ilyenekül állítottak vala fel, részint az államtudomány, mai állásában ilyenekül ismer és tanít; minthogy a törvény, érvényességére nézve mind egyenlő, hanem csak nagyobb fontossága emeli ki egyikét vagy másikat a többi közül.

Mindenek előtt lássuk, mit tart a tudomány minden állami jogéletnek — alkotmányságnak — a l a p f ö l t é t e l e i r ő l. Nem magamtól írom ezeket, hanem a legtekintélyesb és jelesb írók után, kiket alább névszerint fogok megemlíteni, hogy munkáikat, a ki a tudományból bővebben akar meríteni, forgathassa, tanulmányozhassa. Nekem a magyar alaptörvények összeállí-

tása végett ezen tudományos elveknek csak megismer-
tetésére vala szükségem.

Nem létezik csak némileg is rendezett pol-
gári társadalom bizonyos szabályok nélkül, melyek
az egyes tagoknak és ezekből összeállott kisebb nagyobb
társulatoknak egy részről jogait többé kevésbé biztosít-
ják, másrésztől azok egyéni akaratát és cselekvényi
szabadságát az öszves társadalom céljához képest kö-
rülrják, korlátolják; akár nyilván, akár csak hallgató-
lag alapittassanak meg azon szabályok, s az elsőbb eset-
ben akár szóval létesittessenek, akár maradandóbb
emlékbe — írásba — foglaltassanak.

Minden emberi társadalomnak pedig fő és közvetlen
célja, az emberi ész kívánalma szerint: a jog ural-
kodása.*)

Még ugynevezett természeti állapotban is, akár
létezett és létezik ez valósággal, akár csak mint
eszmény — ideal — állittassék fel az emberi fő gondolat-
birodalmában az együttlét és együttmaradhatás szük-
sége és elve hozza azt magával, hogy egyik ember mint
személyiséggel és szabadsággal felruházott lény, a má-
sik hasonló lénynak együttlétezését elismerni, tisztelni
— és viszont — tartozik s ezen kölcsönös elismerésben
alapúl az általános jog eszméje, uralma.

Minthogy azonban az emberi nem, véges és gyarló
teremtmények sokaságából áll, mivel sok ember (testileg
kiskoru) még nem képes a jogot a nemjogtól, általában
a jót a rosztól megkülönböztetni, másokban (erkölcsileg
kiskoruak) az akarat hiányzik a jog elismerése és tiszt-

---

*) Pöhlitz. Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit.
Erster Theil Staats- und Staatenrecht. Zweite Auflage. 169 s követ-
kező lapokon.

teletére, ismét másokat (idegen állampolgárok) a bizonyos körü társadalmat képező érdekek közelebből nem illethetnek *) — ha nem volna eszköz, mely a jog uralmának elismerésére azt, ki annak hódolni nem akar, kényszeríthesse, szóval jogi kényszer **) nélkül nem létezhetnék jogi társaság, hanem a gyöngébb az erősebbnek esnék áldozatul, mi által amannak mint földi lénynek emberi méltósága veszve volna; vagyona, személyisége, sőt élete is az erősebb kénnyétől függvén.

Innen jogi társaságban oly hatalomra van szükség, mely minden egyes jogait, minden egyes irányában, ha kívántatik kényszerítőleg is tiszteletben tartassa; tehát oly hatalomra, mely minden egyes hatalmánál vagy abban alakult kisebb nagyobb társulatokénál erősebb legyen, hogy a jogszabályok megsértését részint megakadályozhassa, részint elégtételre szoríthassa sőt megtorolhassa.

Ez nem lehet más mint az öszves társadalom hatalma, azon hatalom, mely a társak öszves akaratán, ***) a testileg vagy erkölcsileg nagykoru honpolgárok közös akaratán (vagyis azoknak részint egy közös célra egyesülésén, részint a célravezető szabá-

---

*) Magyar törvényeink közül az 1559-diki 8-dik törvény-cikkely 1. §-a.

**) Ezen kényszerítő szabály igen jellemző magyar szóval törvénynek hivatik; nemcsak mivel az mintegy megtöri, megköti a korlátlan vagy határtalan szabadságot, hanem különöbben, mivel a szabályok sértőit megtorolja. A latin *lex* is némelyek szerint annyit mint *ligans*. Fabri Thesaurus.

***) Die Regierung soll stark genug sein, um jeden der Gesellschaft feindseligen, d. i. deren rechtlichem Interesse entgegenstrebenden Privatwillen niederzuhalten. Aber sie soll nicht stärker sein, als der wahre Gesamtwille, oder als die Nation. Dieses ist das Princip jeder rechtsbegründeten Verfassung. Aretin és Rotteck.

lyok iránti közös megállapodásán) tehát mintegy közös szerződésen alapszik.

Azonban, az összes akarat csak akkor fog alkotni jól rendezett polgári társadalmat, ha annak mit a köz megállapodás a társadalom mind fő céljának — azaz lételével együtt a joguralomnak — mind további céljának azaz anyagi és szellemi jólétének is elérésére, biztosítására és tökéletesbitésére kényszerítő eszköz által szükségesnek hitt és megalkott, kivitelére egy vagy több — mint önként értetik — legkitünőbb egyéniségű társat felhatalmaz. Ezen egyénre vagy egyénekre ruházott hatalom fő hatalomnak, állami vagy országló hatalomnak s a többiek ezen hatalom alatt állóknak, kormányzottaknak neveztetnek.

Az összes akarat e szerint oly általános társadalmi alapszerződést (pactum civile fundamentale) hozott létre, melynek három fő részét teszik 1. az egyesülési szerződés, a társadalom létesülésére (pactum unionis); 2. az alkotmányi szerződés, a társadalmi törvények alkotására (pactum constitutionis); 3. a főhatalmi vagyis főhatalom alá rendelt ségi szerződés, a hozott törvények végrehajtására (pactum supremæ potestatis seu subjectionis). Az egyesülési és főhatalmi szerződés rendszerént egyes cselekvényen alapszanak, melynek létre jötte után kisebb-nagyobb állandósággal bírnak; az alkotmányos szerződés több és időszakonként megújuló munkásság tárgya lehet. Mindezek valamint általában a szerződések hallgatag megegyezésen is alapulhatnak. Az egyesülési szerződésben — talán még a történet előtt azaz történet tudása előtt —, valamint az alkotmányi szerződésben valamennyi (testileg és erkölcsileg) nagykorú

tagok — a főhatalommal felruházott; vagy felruházot-
taknak is ideértésével — részt vesznek; de a főhatalom-
nak azon kifolyása, mely a már hozott törvények végre-
hajtását célozza, rendszerént keveseket vagy éppen egyest
illet. A főhatalom képviselőjében tehát valamennyi szer-
ződésbeni részvét központosúl. A végrehajtó hatalmat
pedig osztatlanul bírja.

Ezen elvek az emberi nemnek természetéből
vagyis egy részről szabad jogéletre rendeltetéséből, más
részről gyarló és hibázható voltából önként folynak és
oly eszményt — ideált — alkotnak, melynek elé-
résére a valóságban többé kevésbé törekszenek, mely-
hez többé kevésbé közelednek minden műveltebb pol-
gári társadalmak vagy álladalmak.

Immár az összes akarat hozta törvények czéljokra
és tárgyokra nézve többfélék lehetnek. Némelyek t. i.
a társadalmi egyes tagnak — polgárnak — a másikhöz
viszonyát, némelyek a társadalomét az egyes társhoz
és viszont, mások a közjóra, és rendre tartozó intézke-
dések, ismét mások a törvényszegések megtorlását, sőt
némelyek az álladalmon kívül más társadalmakkal össze-
kötötést s mind ezekkel egybefüggésben a katonai erő
kifejtését, alkalmazását, a köz szükségek és költségek
mikénti előállítását, kezelését stb. stb, célozzák s
alapítják meg. De vannak köztük olyanok, melyek
az álladalom alapját teszik, melyek nél-
kül t. i. jogi társadalom fenn nem állhat.

Melyek azok, a fentebbi alapszerződésekből nem
nehéz lesz kifejtteni és egybeállítani.

Azon fő vagy alapföltételeket vagy törvényeket,
melyeken az alkotmányos országok — mint jogi társa-

dalmak — jobban vagy kevésbé közelítőleg nyugszanak, e következőkben észlelhetjük.

I. Általában

Az államhatalom jogszerűleg az összes akaraton vagyis társadalmi szerződésen alapúl, mely a gyakorlati életben azt jelenti, hogy minden hatalomnak, mely a történetben kisebb nagyobb jogszerűséggel fennáll, habár eredetileg más czimből származott is, tartalmára és alakjára nézve akként kell szabályozva s korlátozva lennie, hogy az ő munkássága és a kormányzottakra hatása által a valódi közakarat uralkodása lehethiven és bizton valósíttassék.

Erre nézve első kellék, hogy a kormányzottak összesége (a nagykoru nép) az állam ügyeihez hozzá szólási joggal birjon, még pedig nagyobb jogi társadalmakban szabadon választott képviselet útján.

Vagyis az országló hatalom között — melynek egyik kifolyása a kormányzás — és népképviselet között a hatalmak oly felosztása létesíttessék és álljon fenn, hogy az által lehetőleg a valódi, meggondolt és tartós közakarat uralma biztosíttassék. Erre kívántatik :

II. Különösen

1. Hogy a nép követlenül vagy képviselői által a törvényhozó hatalomban részt vegyen, az állam szükségei- és kiadásaira megkívántató adók megajánlásának jogával együtt.

2. A végrehajtó illetőleg igazgató hatalom pedig valamely felállított kormányra bízassék; végre mindkettő a másik irányában ellenörködő hatósággal birjon.

3. Ezen két hatalmon kívül az egyes polgárok vagy fennálló társulatok vagy amazok és ezek között fennforgó magánjogi természetű peres kérdések elintézésére, továbbá a törvényszegések megtorlására állittassék fel mindenik hatalomtól vagy hatalom hordozóitól sőt magától a néptől is a lehetőségig független (egyedül csak a törvénytől függő) birói hatóság.

4. Ezen államtestek működése és minden közügyek iránt a népnek s minden egyesnek joga van tudomást szereznie; vagyis a nyilvánosság, melyhez tartozik a nyomtatás feltalálása óta a jól értett és vezérlett sajtószabadság is, lényeges kelléke az alkotmányos jogéletnek.

5. A főhatalom képviselője (rendszerént fejedelem) — mint azon hatalom, melyet képvisel — ellentállhatatlan és személye szent és sérthetetlen; így a törvényhozók mint az összes akarat képviselői is, ily minőségökben nem vonathatnak más feleletre, mint a mivel a köz vélemény sujtolhatja őket; de a kormány fejei közvetlen felelőséggel tartoznak.

6. Az álladalom minden polgárai egyenlő arányban részesüljenek valamint a jogi társadalom jótékonyágaiban úgy terheiben is.

7. Az álladalomnak az adókból, fekvő jószágokból vagy bármi egyébből begyűlt vagy kirendelt vagyona, melyből az államfő illő háztartása is fedezendő, csak köz és az összes akarat által megállapított célokra for-

ditatthassék s kezeltetése a népképviselők felügyelete és főellenőrsége alatt álljon.

8. Az álladalom az egyesek személyi és vagyoni általában jogi szabadságát csak annyiban korlátozhatja, a mennyiben annak korlátozását arányban a többi államtag jogi korlátoztatásával is, az összes társadalom rendeltetése s fennálása szükségeli; minden egyebekben a tagok minden jog-szerű cselekvényeikben — az erkölcsieket is ideértve — szabadok, sőt ha érdekek úgy hozza magával valamely különös álladalomból ki és másba költözhetnek.

9. Az ember szellemi életére főlegesen tartozik egy legfőbb, örök lényben, melyet magyarul Istennek hívunk, *) rendíthetetlen hit, azon hittel kapcsolatban, hogy a siron túl számára egy újabb s örök élet nyílik, melynek jó vagy rossz folyamát, ha egyébiránt a minden kegyelem kútfeje nem könnyörül rajta, e földi életben volt magatartása föltételezi; ezen hit nyilvánulása, melyet vallásnak nevezünk s melynek eföldiekhez kevés vagy semmi köze — „az én országom nem e világból való” — lehető legszabadabb legyen, s a mennyiben a rokonihitűek valamely egyesületet kívánnak alkotni, a végett hogy vallásukat meggyőződésükhöz és megnyugvásukhoz képest, egymást támogatva, oktatva, a vallás ikertestvérét, az erkölcsiséget s ezzel a közös emberi

---

*) S ennek első alkotó részében több nyelvészeink újabb időben nyilván az, ő s' régiesen, i s' szót szemlélik honnan az egész, ő s' lény jelentésű. „Régi eleink a legfőbb lényt — Istent — imádják mint a dolgok mindensége alkotóját; tisztelik és dicsérék de nem imádják a négy elemet mint az isteni jótétemények öszvegét: a tüzet, levegőt, vizet és földet.” Theophilactus után Horváth Mihály, Bartal György, Toldy Ferencz stb.

szeretetet, a jog önkéntes tiszteletét, s mind ezek által magának a társadalomnak is célját előmozdítva, célszerűbben gyakorolhassák, ezen és hasonló egyesületek, azon egyetlen kikötéssel, hogy olyanoknak ne találtsanak, melyek világi létünkbe tehát a társadalom fennállhatásába ütköznének, semmi akadályt ne lássanak.

Végül

10. A föntirt roppant államhatalom visszaélhetése ellenében biztosítékok (garantiák) kívántatnak; ezek a föntérített képviseleti rendszeren, kormánynoki (ministeri) felelősségen, nyilvánosságon s ezzel egybekötött sajtószabadságon kívül: a fejedelmi kezesség (eskü, koronázási feltételek), testületek (törvényhatóságok, megyék) ellenörködő alkata, honvédelmi szerkezet, népnevelés, felvilágosult szellem stb.

Ezen alapszerződési elméletet nem minden időben s nem minden országbölcselő ismeri vala el. Némelyek a polgári hatalom eredetét, a Szentírás némely helyeire is hivatkozva, isteni közvetlen intézkedésnek tulajdonítják, kikhez tartoznak az újabbak közül, mint nevezetesen: Chateaubriand, De la Mennais, Schlegel Frigyes; — ez igaz általában, hisz mindeneket Isten igazgat s mindnyájan Ő benne élünk mozgunk és vagyunk; de ezen hit saját munkásságunkat soha sem zárja ki, sőt föltételezi. — Mások természeti rendből, ösztönszerűségből és szükségből igyekeznek azt többé kevésbé kimagyarázni, mint Spinosza, Kant, Hegel iskolája; vagy azoké, kiket természetbölcséseknek hívnak, mint Schelling, Stahl, ezeken kívül a socialisták pártolói; a természeti ösztönök és szükségeknek Hume. Ancillon

értelmében védői; — ámde a természeti szükségek mellett szabad és önkéntes elhatározással is birunk. — Vannak, kik az apai hatalom tekintélyét mint Grotius Hugo, Locke, némileg Dahlmann, Ancillon; vagy az uri és földbirtoki hatalomét veszik alapul mint a XVI. és XVII. századi jogtanítók; melyeknek befolyását szinte tagadni nem lehet, s kivált egyes népek és nemzetek mint ugyanazon családhoz tartozók, kedélyes alakját és elemét alkotják a társadalmaknak; azonban elvégre a családok ifjabb tagjai is nagykorúakká nőnek és önállásukat követelik. Az erősebb jogára építik Hobbes, Spinosza, Haller; — valamennyi háborúja valamennyi ellen. — A kölcsönös szerződésbe, — melyet erkölcsi lények szabad akarata és saját érdekeik helyes felfogása hoz saját körükben létre, s mely egyedül alapít jogot — helyezik a tökéletességre lehetőleg törekvő, törekedni rendeltetett*) embervilág társadalmi együttlétét, több kevesebb eltéréssel Rousseau J. J., Wolf, Martini, Schlözer, Feuerbach, Jacob, Aretin, Pölitiz, Fichte, Krug, Weber, Rotteck. stb.

A társadalomnak szerződéseken alapuló fennállására alig van kitünőbb és régibb példa az angolon kívül, mint a magyar álladalmi jogélet.

Az előbocsátottakhoz képest ezen munkácskában rendszeresen e következők adatnak elő:

I. Általában

1. Egyes ülé si szerződések;

---

*) „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes, mondja a legtökéletesebb vallás tanítója.

2. A főhatalom átruházása a fejedelmekre illetőleg királyokra; s mindkét esetben többé kevésbé kifejtett alkotmányi szerződés.

3. A fejedelmek illetőleg királyok által az ország alkotmányos jogainak biztosítása.

II. Különösen

4. Törvényhozó hatalom; a népnek illetőleg képviselőinek adómegajánlási s az államvagyonra felügyelési jogával együtt.

5. Végrehajtó hatalom.

6. Birói hatóság.

7. Nyilvánosság.

8. A fejedelem személyének sérthetlensége, de a kormányfők felelőssége.

9. Az álladalom jótékonyága és terheinek az állampolgárok között aránylagos felosztása.

10. Az állampolgárok személyi és vagyoni szabadsága.

11. A vallás szabad gyakorlata.

12. A fentebbiekben nem foglalt még némely biztosítékok.

ELSŐ ÁGAZAT.

Az egyesülési s részben alkotmányi szerződésről.

Miképen egyesültek öseink (a hét magyar alatt) egy álladalmmá, magokat Álmos illetőleg Árpádnak fővezérré — fejedelemmé — választatása által egy főhatalomnak vetvén alája, az erről szóló történelmi emlék alább a második szakaszban adatik elő.

Van azonban nyoma történelmünkben más népségeknek is csatlakozásáról a magyarhoz.

Kétséget nem szenved, hogy kivált idegen népek gyakran fegyverben állának elébb egymás ellenében, sőt egyik a másik által meg is hódították, és így hódítás vala eredete a népek nagyobb társadalommá alakulásának: mindazáltal történelmünk kiáltólag tanúsítja, hogy a magyar még a hódított népekkel is minden jogait megosztotta, azaz más szavakkal: velök nyilván vagy hallgatólag egyesülési szerződésre lépett.*)

---

*) „Ők t. i. az itt lakott s meghódolt avarokat, németeket, szlávokat, bolgárokat és oláhokat magukhoz hasonló társuknak tekintették, úgyhogy az európai magyar biradalom legelejétől fogva, csak egyenjogú szabad és nemes magyarokat ismert; egyedül az erővel ellenállottak s a hadi foglyok voltak rabok: de ezeknek is hadi szolgálatba lépés által nyíltan állt mindenkor a szabadságra való út.“ A Magyar irodalom története. Irta Toldy Ferencz, 11. lapon.

Mostani állásunkban és czélunkhoz képest e három esemény vonja magára figyelmünket.

1. Egyesülés a kunokkal (kumánokkal);
2. Egyesülés a horvát, szlavyon és dalmát népekkel;
3. Egyesülés Erdélyországgal.

A kunoknak — hazai történetiróink szerint már eredetileg is magyar fajnak — *) egyesüléséről, forrásúl Béla Király névtelen jegyzőjének, ki után alább a második szakaszban a „hét magyar“ eredeti egyesülése emlékiratát is elő fogom adni, illető helyei így szólnak (magyarúl Szabó Károly fordítása szerint, a latin szöveg pedig Endlicher kiadása után).

---

*) „A különböző vélemények közt annyi bizonyos — így szól Horváth Mihály derék történésziünk — hogy (a magyar) miután a népvándorlatok viharában ősi honából kiköltözött, lakját majd önszántából, majd más, hatalmasb népektől nyomtatván többször változtatta s több ágakra szakadt. Egyik, kisebb rész ősi honából kivándorolván, először is a Terek és Kuma folyamok közt, a Kaukáz hegység tövében a bessenyök és úzok szomszédságában települt le. A Kuma balpartján egy általok elfoglalt s rólok Madsharnak vagy Magyarnak nevezett nagy város romjai mind máig fennállanak. Ezen ág azonban később, hihetőleg a Kuma folyamról Kumánoknak, vagy Kunoknak neveztetvén, (e véleményben van Adelung is Mithridatásában), eredetét adá azon magyar Kunoknak, kik később Kiewnél eleinkkel ismét egyesültenek.“ A Magyarok története, Irta Horváth Mihály. 1 §. hol a források s más történetirók is idéztetnek, — A mostani kunok és jászok később költöztek hazánkba, u. m. László, II. István és IV. Béla alatt.

Béla király névtelen jegyzőjének könyvéből a Magyarok tetteiről.

IX.

De pace inter Dueem et
Ruthenos.

Dux vero Almus et sui milites adepta victoria, terras Ruthenorum sibi subjugaverunt, et bona eorum accipientes, in secunda hebdomada civitatem Kyeu coeperunt expugnare. Et dum scalas ad murum ponere coepissent, videntes duces Cumanorum et Ruthenorum audaciam Scythiorum, timuerunt valde. Et dum hoc intellexissent, quod eis obsistere non valerent, tunc missis legatis, dux de Kyeu et alii duces Ruthenorum, nec non Cumanorum, qui ibi fuerunt, rogaverunt Almus ducem et principes suos, ut pacem facerent cum eis. Cum autem legati venissent ad Almus ducem, et eum rogassent, ut domini eorum de sedibus non expellerentur suis, tunc dux Almus inito consilio cum suis, sic legatos remisit Ruthenorum; ut duces et primates sui filios suos in obsides darent, tributum annuatim persolverent decem millia marcarum, et insuper victum, vestitum et alia necessaria. Duces vero Ruthenorum, licet non sponte, tamen haec omnia Almo duci concesserunt, sed

IX. Fejezet.

A vezér és a ruthénok között kötött békéről.

Álmos vezér és vitézei pedig győzedelmet nyervén, a ruthének földjét meghódíták és jószágait elszedvén, másod héten Kiev városát kezdék vivni. És midőn hácsókat kezdtek a kőfalhoz rakni, a kúnok és ruthének vezérei a scythák merészségének látára nagyon megfélemlének. És miután ezt általlátták, hogy azoknak ellentállni nem bírnak, a kievi vezér és a ruthénok más vezérei, mint szintén a kún vezérek, kik ott voltak, követeket küldve kéri vala Álmos vezért és főembereit, hogy kössenek velők békét. És midőn a követek Álmos vezérhez jöttek és kérték, hogy ne üzzék ki uraikat székeikből, akkor Álmos vezér övével tanácsot tartva, így bocsátotta vissza a ruthénok követeit, hogy a vezérek és előkelők adják túsokul fiaikat, fizessenek esztendőnként tízezer márká aranyat, s ezenfölül eleséget, öltözetet és mást a mi szükséges, adjanak. S a ruthénok vezérei, noha nem önszántokból, mégis mindent megadának Álmos vezérnek, hanem kérék Álmos vezért, hogy Ga-

rogaverunt Almus ducem, ut dimissa terra Galiciae, ultra Silvam Hóvos, versus occidentem in terram Pannoniae descenderet, quae primo Athilae regis terra fuisset. Et laudabant eis terram Pannoniae ultra modum esse bonam, dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Thiscia, et alii nobilissimi fontes bonis piscibus abundantes, quam terram habitarent Slavi, Bulgarii et Blachi ac pastores Romanorum, quia post mortem Athilae regis terram Pannoniae Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannoniae pasciebantur. Et jure terra Pannoniae pascua Romanorum esse dicebatur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae. Quid plura?

X.

De septem Ducibus Cumanorum.

Dux vero Almus et sui primates, inito inter se consilio, petitioni ducum Ruthenorum satisfaciētes, pacem cum eis fecerunt. Tunc duces Ruthenorum, scilicet de Kyeu et Susdal, ut ne de sedibus suis expellerentur, filios suos in obsides dederunt Almo duci et cum eis miserunt decem millia marcarum, et mille equos, cum sellis et frenis, more ruthenico ornatis, et centum pueros Cumanos, et quadraginta came-

licia földjét elhagyva, a Havas erdőn túl nyugot felé Pannonia földjére szállana, mely előbb Attila király földje volt. És Pannonia földjét előttök szerfölött jónak magasztalják vala; mondják vala ugyanis, hogy ottigen nevezetes forrásvizek folynak egybe, a Duna és Tisza, és más igen nevezetes, jó halal bővölködő források, mely földön szlávok, bolgárok, oláhok és a rómaiak pásztora laknak; mert Attila király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknék nevezik vala, mivelhogy nyájaik Pannonia földjén legelnek vala. És méltán nevezik vala Pannonia földjét rómaiak legelőjének; mert most is rómaiak (római birodalombeliek) híznak Magyarország javaiból. De hagyján.

X. Fejezet.

A hét kún vezérről.

Álmos vezér és előkelői pedig egymás közt tanácsot tartván, a ruthén vezérek kérelmének eleget téve, velök békét kötének. Akkor a ruthénok vezérei, tudnillik a kievi és szucsali vezér, hogy ki ne verjék őket székeikből, fiaikat túszerül adák Álmos vezérnek, és küldének velök tízezer márkát, ezer lovat, ruthén szokás szerént ékesített nyereggel és fékkel, és száz kún gyermeket, negy-

los ad onera portanda, pelles ermelineas et griseas sine numero, ac alia multa munera non numerata. Tunc praenominati duces Cumanorum, scilicet: Ed, Edumen, Etu, Bunger, pater Borsu, Ousad, pater Ursuuru, Boyta, a quo genus Bruca descendit, Ketel pater Oluptulmae, cum vidissent pietatem Almi ducis, quam fecit circa Rusthenos, pedibus ejus provoluti, se sua sponte Duci Almo subjugaverunt, dicentes: Ex hodierna die nobis te dominum et praeceptorem, usquead ultimam generationem eligimus, et quo te fortuna tua duxerit, illuc te sequemur. Hoc etiam, quod verbo dixerunt, Almo duci, fide iuramenti, more paganismo firmaverunt et eodem modo dux Almus et sui primates, eis fide se et iuramento se constrinxerunt. Tunc hi septem duces Cumanorum cum magna multitudine in Pannoniam venire concesserunt. Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes, seum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas, usque in hodiernum diem, per diversa loca in Hungaria habitat.

ven teherhordó tevét, menyét és nyestbőrt száma nélkül és más számtalan sok ajándékot. Akkor az említett kúnvezérek tudnillik Ed, Edő mér, Ete, Böngyér, Bors atyja. Acsád, Őrs úr atyja, Vajta, kitől a Bruksa nemzetség származik, Ketel, Alap-Tolma atyja, midőn látták Álmos vezér kegyességét, melyet a ruthénok körül tőn, lábaihoz borulva, Álmos vezérnek önként meghódolának, mondván: E mai naptól fogvást urunkká és parancsnokunkká választunk utolsó íziglen és hová szerencséd vezetend, oda követünk. S mit szóval mondottak Álmos vezérnek, eskü hitével is pogány szokás szerint megerősíték, s Álmos vezér és előkelői is azon módon hittelés esküvel kötelezék nekik magokat. Akkor ezen hét kún vezér feleségestől, gyermekestől, nemkülönbben nagy sokasággal Pannoniába jönni megindula. Hasonlóan a ruthénok közül is sokan Álmos vezérhez csatlakozva, vele Pannoniába jövének, kiknek maradéka mai napig különböző helyeken Magyarországon lakik.

Horvátországot,*) — az első foglalásoktól elgondolva — Magyarországgal későbbben Szent László egyesítette, ki Zvoimir horvát fejedelem kihalta után,

*) A mai Horvátország eredetileg az igazi Szlavonia volt.

ennek özvegye és az ország több főemberei által meghiva, a meghívást és a horvátországi királyi czimet elfogadta, a magyar alkotmányt azon egész országra is kiterjesztvén, azt kormányzás végett unokájára Álmosra bizta; mely egyesülés Kálmán által, ki Traut, Jadrát, Spalatrot s az adriai szigeteket is elfoglalta, ezek helyhatósági jogainak meghagyása mellett — mi által Kálmán a középkori europai helyhatóságok egyik alapítója lön — *) még jobban megszilárdult.

Kálmán ezek következtében Bielográdban, másképp Zara Vecchiában mekoronáztatván, nemcsak Horvát, hanem Dalmátország czimét is fő-vevé, de az utóbbit a velencei köztársasággal (kötött szerződés alapján 1357-ben véglegesen I. Lajos egyesíté a magyar birodalommal.

Keleti Szlavóniát, mely Szerémmel együtt ma korban néha alsó Szlavóniának, általában pedig Szlavóniának mondatik, de a mely az előtt Magyarországhoz tartozó Pozsega, Szerém és Verőcze vármegyékből alakult, és hibásan is neveztetik Szlavóniának, mert ez a mai Horvátország volt **) s még az 1715: 92 törvényczikelyben is Magyarországhoz tartozónak jelentetik ki, régebben a királyok fivérei és fiai herczegségi czimmal bírták, gyakrabban pedig bánok kormányozták. Figyelmet érdemel, hogy I. Mátyás előtt a törvények és oklevelek bevezetésében, az országok több czimeivel együtt Szlavonia nem fordul elő. ***)

Ezen három országgal, melyek a törvényekben többnyire, *partes adnexae*, '(kapcsolt részek) ritkán, *partes subiectae*' (alávetett részek) névvel illetetnek, jelennen az

*) Bartal György II. Kötet. 54. lapon.

**) Szalay László, Réesi Emil, Gróf Cziráky, Práy György, Szegedi stb.

***) Fiume az 1807-diki 4. és 1827: 13. czikkelyek szerint közvetlenül Magyarországhoz tartozik.

egyesülés alapján vagyunk kapcsolatban, de a mely Magyarország és a nevezett országok között, némely egyes pontok kivételével, inkább hallgatólag létesült és erősített meg, mintforma szerinti világos szerződésekkel. Azonban az alább előforduló fejedelmi biztosítások és megerősítésekben Magyarország és a kapcsolt részek jogai, szabadságai stb. mindig együtt említettnek meg.

Erdély, hun-ivadékú és székelyeivel, Töbötöm, másképp Tihó magyarjaival, ezekkel Esküllónél csatlakozott régibb lakóival, kik nyelvökben az ó Rómára emlékeztetnek,*) és később bevándorlott s vendégszeretettel fogadott szászaival Magyarország ikertestvére, sőt kiegészítő része, Szent István óta vajdák és székelemek ispánjai által, Magyarországgal egyenlő törvények szerint kormányoztatott, vajdája s ritkábban követei is az itteni országgyűléseken megjelenni szoktak. Nemesei ugyanazon jogokkal éltek, mint az egész ország többi nemesei, s ő maga Magyarországgal ezen kapcsolatban állott a mohácsi vészig. Ettől kezdve ő is többé, kevésbé gyászos viszonságokon ment keresztül — de magyar jellemét és szabadságát a körülmények közt lehetőleg megóva sőt fejlesztve **) — míg nem Magyarországnak a török járomból kimenekültével a régi szövetségbe, melytől miként magok az erdélyi karok I. Leopoldnak és első szülött fia Józsefnek tett hódoló iratokban kifejezik „a halvégtetek irigysége és némelyek nagyra-vágásai által“ ***) választatott volt el, ismét visszalépett és szívesen fogadtatott.

*) Az itteni népekkel összekeveredett római gyarmatosok egy nyelvet alkottak, az oláh (vagy mint magok nevezik, a román) nyelvet. Kövári László, Erdély történelme. Első kötet 19. lap.

**) Az Erdélyi Unio. Szilágyi Ferencztől. 2. dik lap.

***) Fatorum invidia et ambitiosis nonnullorum ausibus.

Erdély derék népei világos csatlakozására vonatkozó történelmi emlékek és törvények nevezetesbjei e következők.

„Erdély történelme szinpadára — mondja Erdély történelmében Kövári László — egy nemzet lép, mely könnyű vére, sebes észjárása, s harczias kormánysszerkezeténél fogva egész időnkig tekintélyes szerepet játszott.“ — „Etele halálával roppant birodalma két fja között pártokra szakadt.“ — „A csatákból háromezer fegyveres férfi kimenekszik, s magát Erdélybe veszi, hol a mai székelyföldet*) alkotja.“ — „Magyar őseink — szervezve magokat — már második vándor hazájokból — keletről — megindulnak. Kievnél átkelnek a Dneperen, az oroszokat (ruthénokat) legyőzik s telepítésre gondolnak. Azonban egész váratlanul lovag csapat, küldöttség közeleg, mely itt az idegen nép-elem tengerében a hontalanokat tiszta magyar nyelven köszönti. Székelyek valának, kik meghallvánjöttöket, elejekbe küldtek, kik őket fogadják; meghijják Etele egykori birodalma viszonti elfoglalására, mire mint testvéreiknek karukat és kardjokat felajánlják.

„Zandirhám, székely főrabonbán volt, ki Álmos elé küldött. Ajánlatuk a legmelegebb viszhangra talált; meghatárazák e véletlen s vérségi kötelék által ajánlott utat követni. — Egyezkedésre léptek; a magyarok a székelyek ős köztársasági szabadságát teljesen biztosítandónak láták; s a csiki székely krónika szerént következő szerződés jött létre:

„1. Egyedül Álmos férfiágát illesse a főhatalom Magyarorszáiban.

---

*) Székely = szék-elő? azaz a szék eleje, öre, vagy Herodotnak s z a k'a i névvel nevezett népe? azaz scythia.

„2. A mely földet valaki saját kezével szerzend, sajátja legyen; mit köz erővel, oszolja igazságosan a szerző felek közt.

„3. Az ügyek a nép egyetértésével végeztessenek.

„4. Ki a fejedelemnek tett hitét megszegi, fejét és vagyonát veszítse a főrabonban áldozata előtt; ki a rabonban méltósága ellen vét, tűz- és víztől tiltassék el, azaz száműzessék.

„5. Ha valaki a nagy vagy kis rabonbánok vagy harkázok közül a nemzet ellen törne, az örökösen Opulet (Apold) nemzetségből választandó főrabonban ítélete alá vettessék.

„6. Ki a főrabonban áldozatára (harczra) meg nem jelen, ketté vágassék.

„A székely szabadság ez alapköveit hat kőtáblára metszve küldék meg a székelyeknek.

„Melyeket miután a székelyek nemzeti áldozatok között felolvastak s láták hogy a harmadik és következő pontokban a belszerkezet és alakja biztosított: az e s k ü t reája letették, a kőtáblákat Budvárába a főrabonban és lakába helyezték, fegyvert ragadnak s a magyarok mellé siettek.“

Ezekre mint a mondott „Székely krónika“ hitelén alapulókra nézve, lásd e krónika rövid ismertetését Kövári Lászlónál az I. Kötet 35. lapján; s a hittelességére bővebben vonatkozókat Új Magyar Muzeum 1854. X. XI. XII. füzetében.

A másik egyesületi szerződés, Erdély akkori többi lakóival, — kik azon időben a névtelen jegyző szerint oláhok és szlávok valának — már a névtelen jegyző hittelességén alapulván, ebből az illető hely szó szerint így következik:

Béla király névtelen jegyzőjének könyvéből a Magyarok tetteiről.

XXVII.

De Morte Gelou.

Mane autem facto, Tuhutum ante auroram divisit exercitum suum in duas partes, et partem alteram misit parum superius, ut transito fluvio, militibus Gelou nescientibus, pugnam ingrederentur, quod sic factum est. Et quia levem habuerunt transitum, utraque acies pariter ad pugnandum pervenerunt, et pugnatum est inter eos acriter, sed victi sunt milites ducis Gelou, et ex eis multi interfecti, plures vero capti. Cum Gelou dux eorum hoc vidisset, tunc pro defensione vite cum paucis fugam cepit, qui cum fugeret, properans ad castrum suum, juxta fluvium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Geloum juxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terrae videntes mortem domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca, et in loco illo qui dicitur Esculeu fidem cum juramento firmaverunt et a die locus ille nuncupatus est Esculeu, eo quod ibi juraverunt.

XXVII.

Gyeló haláláról.

Reggelre kelve, Töhötöm két részre osztá seregét s az egyik részt kissé feljebb küldé, hogy a folyón Gyeló vitézeinek tudta nélkül átkelve, kezdjék meg a csatát, mi úgy is történt. És mivel könnyen esett átkelniök, mindkét sereg egyaránt vadalra került és erősen vivának egymással, de meggyőzetének Gyeló vezér vitézi és közülök sok megöleték, többen pedig foglyokká lőnek. Midőn vezérok Gyeló ezt látta, akkor élte védelme végett futásnak eredé, kit is futtában a mint a Szamos mellett épült vára felé sietett, Töhötöm vitézei merész nyargalvást üldözték a Kapos folyó mellett megölének. Akkor a földlakói urok halálát látván, tulajdon magok jó szántából kezelt adva, Töhötömöt Harka atyját urokká választák, azon helyen, melyet Esküllőnek hívnak, hitöket esküvel erősíték s az naptól fogva azon helyét Esküllőnek nevezték, mivel hogy ott esküdtek meg.

A századok első bejövetele II. Géjza király gyermekkorára esik. Külön állásuk s helyhatósági jogaik II. Andrásnak 1224-ben adott oklevelén alapszanak, melyről lásd Kőváry Lászlótól: Erdély történelme I. kötet 107 s következő lapokon *)

Az erdélyi századok a magyar törvények között különösen III. András alatt 1291-dik évben kelt végzés 10. cikkelyében a többi nemesekhez hasonlóként ismertetnek (Kovachich Sylloge. 19. lapon).

Egész Erdélyt illetőleg a későbbi évekből a következő nevezetesebb törvényeink léteznek.

1552-ben I. Ferdinánd királynak köszönetet mondanak a karok és rendek (1-ső cikkelyben) „hogymár Erdélyt az isteni jótétemény által az országnak többi alsó részeivel kezébe vette és az egész országot egységbe hozta,

1595-dik évben egy részről az erdélyi fejedelem Báthory Zsigmond és erdélyi rendek, más részről Rudolf magyar király és magyar rendek között kötött egyesség 2-dik cikkelye Báthory Zsigmondot és fiörököseit a fejedelemségben meghagyja, de úgy, hogy Ő Felségét (Rudolf királyt) és törvényes utódait mint magyar királyokat törvényes királyoként ismerjék és nekik hűséget esküdjenek; kihalásuk esetére pedig Erdély senkinek másnak csak a magyar királyoknak hatalma alá jöjjön, a magyar király kormányzót vagy vajdát az erdélyi rendek közül nevezzen.

Majd nyugalmasabb időben több törvény jött létre ú. m. 1715 : 92, mely sürgettetett 1723 : 20. és 1729 : 7 cikkelyekben is Nevezetesebb és egész Erdélyt érdeklő

---

*) És Dózsa Elektől: Erdélyhoni Jogtudomány. Első könyv 34-dik §.

Mária Térézia kiralynő alatt 1741-iki évben hozott országgyűlési végze- ményből

Articulus 18.

De Transylvania; Reap-
plicatione item, et Reincor-
poratione Comitatum, Di-
strictuum et Locorum ad
Regnum Hungariae spe-
ctantium,

Publicis etiam Constitutioni-
bus Regni inserendum resolvit
benigne Sacra Regia Majestas;

§. 1. Quod Transylva-
niam veluti ad Sacram Re-
gni Hungariae Coronam perti-
nentem, tam eadem quam Suc-
cessores sui, qua Reges Hun-
gariae possidebunt et guber-
nabunt.

§. 2. Quod item Comitatus,
Krasnensem, Medio-
crem Szolnoket Districtum
Kővár, tanquam ad Regnum
Hungariae spectantes, tam vi-
delicet in Contributionalibus
quam in Politicis et Juridicis
ex integro; Comitatum autem
Zarandiensem jam alio-
quin in Contributionalibus sub-
jectum, etiam quoad Politica et
Judicialia, primo quo fieri po-
terit tempore, ac desuper au-
ditis etiam Transylvan-
is, Jurisdictioni Regni istius
reddi, et restitui, ac integrali-
ter, effectiveque Regno rein-
corporari curabit.

18. Cikkely.

Erdélyről; továbbá a Ma-
gyarországhoz tartozó me-
gyék, kerületek és helyek
visszaállítása és vissza-
keblezéséről.

Ő királyi szent Felsége kegye-
sen válaszolta az ország köz-
határozatai közé igttatni:

1.§. Hogy Erdélyt mint a
magyarországi királyság szent
koronájához tartozót mind ő
mind utódai mint Magyaror-
szág királyai birandják és kor-
mányozandják.

2. §. Hasonlóképen, hogy
Kraszna, Középszo-
nok vármegyéket és Kővár
vidékét, mint Magyarorszá-
ghoz tartozókat, tudniillik mind
az adózási, mind a közigazga-
tási és törvénykezési ügyek-
ben egészen, Zaránd várme-
gyét pedig, mely adóügyekben
különben is oda van csatolva, a
közigazgatási és törvényszéki
ügyekre nézve is, minél előbb
lehetséges, és ez iránt az
erdélyieket is meghall-
gatván, ezen ország törvény-
hatósága alá visszaadatni és
visszaállítani, s kiegészítőleg
és valósággal ez országhoz
visszakebleztetni fogja.

§. 3. Ut porro Loca etiam Militaria dicta in Bacsien-si, Bodrogiensi, Csongradiensi, Aradiensi, Csanadiensi, et Zarandiensi Comitatus sita, Jurisdictioni Regni et Comitatum restituantur, et subjiciantur; atque Districtus Tömösiensis, Sirmiensis et Inferioris Slavoniae ut primum res in magis tranquillum statum repositae fuerint, Regno pari modo reincorporentur, et ejusdem Jurisdictioni submittantur; Commissarii eum in finem per Sacram Regiam Majestatem ordinabuntur:

§. 4. Et ex parte Regni istius, Commissarios pariter Dominus Comes Palatinus nominabit, ex parte vero Slavoniae, Dominus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae banus, cum Statibus et Ordinibus eorundem Regnorum.

§. 5. Qui in praeattatis Tömösiensi, Sirmiensi, et inferioris Slavoniae Districtibus, nec non aliis partibus finitimis; Terrenum pro regulandis confiniis aptum, et sufficiens designabunt, Confinariisque ad habitandum, et obeunda ibi munia ita assignabunt, ut in finibus non permixti aliis Contribuentibus, subsistant; atque Terreno hoc, modalitate praevia exciso; et assignato residuum Jurisdictioni comitatum, in omnibus de pleno subjiciant.

§. 6. Suaeque Regia Majestas, Comitatus Regni, in Partibus illis sitis, Supremos Comites praeficere dignabitur.

3. §. Továbbá, hogy a katonaiaknak nevezett helyek is, melyek Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyékben fekszenek, az ország és vármegyeik törvényhatósága alá visszahelyeztessenek és adassanak; és a tömösi, szerémi és alsó szlavoniai kerületek, mihelyest a dolgok nyugalmas állapotba jutandanak, az országhoz hasonlóképen visszakebleztessenek és törvényhatósága alá bocsáttassanak, e végett Ő Királyi szent Felsége által biztosok fognak kirendeltetni.

4. §. S ezen országrészéről a nádorispán fog biztosokat nevezni, Szlavonia részéről pedig Dalmát, Horváth és Szlavonia bánja, azon országok kairai és rendivel.

5. §. A kik az érintett tömösi, szerémi és alsó szlavoniai kerületekben, úgy szinte a más végreszéken; a határőrségek szabályozására alkalmas és elegendő földtér fognak kijelölni s a határőröknek lakás és ott teljesítendő hivataloskodás végett kirendelni; hogy a végeken más adófizetőkkel ne vegyesen éljenek; és ezen földtér az elődott módon kihalasztatván és rendeltetvén; a fenmaradott részt a megyék törvényhatósága alá mindenben teljesen alá fogják vetni.

6. §. És Ő királyi Felsége az országnak azon részeiben fekvő megyék élére főispánokat adni méltóztatandik.

J e g y z e t.

Ezen törvényczikkely megújított 1792-dik évi 11-dik cikkelyben, a szorosabb egyesség érdemének tárgyalása egy küldöttségre bízván; Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd vármegyék és Kővár vidékének — melyek együttes néven magyarországi részeknek szoktak hivatni, — teljes és tökéletes visszacsatoltatása iránt, az erdélyi urak meghallgatása mellett szinte intézkedés történt; valóságos visszakapcsolatásuk pedig az 1836: 21 és 1848: 6. törvényczikkelyek által határozottatott el

Az 1848. országgyűlésen alkotott törvényekből

~~~~~

7. T ö r v é n y c z i k k

Magyarország és Erdély egyesítéséről.

A magyar koronához tartozó Erdélynek Magyarországgal egy kormányzás alatti teljes egyesültét, nemzetegység és jogazonság tökéletes jogalapon követelvén, a két testvérhon érdekeinek a közelebb tartandó országgyűléseni képviseltesét pedig a jelen kor eseményei sürgetőleg igényelvén, ezeknek sikeresítésére határoztatik.

1. §.

Az erdélyi mult országgyűlésre meghiva volt királyi hivatalosok a magyarországi főrendi táblán ülésel és szavazattal ruháztatnak fel: ide nem értvén a királyi kormányzék, királyi ítélőtábla tagjait és katonai egyéneket.

2. §.

Erdélyt — a visszakapcsolt részeket (VI. törvényczikk) ide nem értve — a legközelebbi közös hongyülésen 69 szavazat illeti.

. . . . .
. . . . .

5. §.

Magyarhon, Erdély mindazon törvényeit és szabadságait, melyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni, fenntartani, kész.

6. §.

A fenebbi rendelkezés mind a királyi hivatalosokra, mind a képviselőkre nézve, Erdély hova hamarabb összehívandó országgyűlésének megegyezésétől feltételeztetik, s csak a közelebbi hongyülésre terjed, azontúl az erdélyi érdekek képviseltetésének elrendezése, azon egyesült törvényhozás feladata leend.

Ezen törvényczikket Erdély 1848 évi pünkösdhő 29. napján megnyílt saját országgyűlésen hő rokon érzettel fogadván, Erdélynek Magyarhonnal egygyé alakulását, a *pragmatica sanctió*ban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett és teljes kiterjedésében magáéve tévé, az erdélyi szavazatok számát a számításbeli vétség helyrehozásával nem 69 hanem négygyel többre határozván.

Az ez iránt javaslott törvényczikkely másokkal együtt azon évi Szentivánhő 10-dik napján kelt királyi okirattal megerősített s annak legfelsőbb királyi szentesítés végetti sietős felküldetése elrendeltetett, s

ennek következtében, július 11-dikén az egyesítési törvény a szokott szentesítési alakban leküldetett. *)

És hogy az azon évi Szent Jakab hó 2-dik napjára kitűzött magyarországi közös gyűlésen Erdély is követei által megjelenhessen, s e végre a választások kellő időben az illető törvényhatóságok által végbevitethessenek, Fenséges István főherczeg, Magyarország nádorispánja és királyi helytartó, V. Ferdinand Ő Felsége által ugyancsak Szent Iván hó 10-dikén meghatalmaztatott, hogy azon törvényes javaslatokra nézve, melyeket Erdély karai és rendei a választás módjáról alkotandának, önbelátása szerint a királyi szentesítést megadja.

Ezen szentesítés a választásról alkotott törvényre nézve a mondott hó 19-dikén történt meg.

---

*) Az Erdélyi Unio. Irta Szilágyi Ferencz. 1861. 43. lapon

MÁSODIK ÁGAZAT.

A főhatalom átruházása a fejedelmekre, illetőleg királyokra, némi alkotmányi szerződéssel is kapcsolatban.

Álmos, illetőleg Árpádnak közös vezérré választására nézve a hazai emlékek közt kitünő helyet foglal Béla király névtelen jegyzőjének könyve: A M a g y a r o k tetteiről.

Vannak jogászaink, kik ezen emléket, bár maga a tény történelmi bizonyosságon alapszik — alaptörvényül el nem fogadják.

Én erre csak azt felelem, hogy ezen törvényt akár vala írásba foglalva, akár nem, őseink több mint négyszáz évig (a 9-dik század végétől, midőn az első választás történt, 1300-ik vagyis az Árpádház fiága uralmának III. András halálával megszüntéig) tetteleg követték.

Régi magyar törvényeinkről, sőt írásjegyeinkről is — fájdalom — semmi tudva levő kétségtelen emlék fenn nem maradt, minthogy Bél Mátyás *) és többek szerint

---

*) Azon betűknek, melyeket Bél Mátyás, Gyarmathy es Révay után ismerünk, én némi hasonlatosságát találok a zend vagyis ó persa betűkkel. (Miről másutt). Hisz „legtöbbek véleménye szerint — írja Horváth Mihály — a magyar, török vagy szittyá népfaj s Ázsia belsőjéből a Caspi tenger keleti vidékéről, India és Persia szomszédságából veszi származását,“

a keresztyén vallás iránti túlbuzgóság valamennyi nem keresztyénnek hit emléket megsemmisíte.

Szinte a névtelen jegyző után tudjuk (XL. fejezet) hogy Árpád fővezér már e hazába jövedele és Zalán fedelmen nyert döntő csatája után harmincznégy napig vitézeivel együtt maradván „megalapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett véték fölött . . . . . És azon helyet, hol mindezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nyelvökön *S z e r n e k* nevezték, mivel-hogy ott vették volt szerbe az ország minden dolgát“

S ezen szervezésre vonatkozó törvényekből hasonló kép egy betűcskét sem hagyott fenn az irás.

Annál nagyobb kézséggel ragadjuk meg azt, a mi ha bár csak történetészeti emléken fenn maradt s melyről több kétségtelen tanúságokból is tudjuk, hogy való sággal megtörtént volt.

Ezen emlék magyar részét is Szabó Károly hű és mindenkép jeles fordítása után adom, „Dentu“ szócska kivételével, melyet az emlék közlése után egy jegyzetben igyekszem felvilágosítani.

Béla király névtelen jegyzőjének könyvéből a Magyarok tetteiről

V.

V. Fejezet.

De electione Almi ducis. Álmos vezér választatásáról.

Gens itaque Hungarorum fortissima et bellorum laboribus potentissima, ut superius diximus, de gente scythica, quae per idioma suum proprium Dentumoger dicitur, duxit originem. Et terra illa nimis erat plena ex multitudine populorum inibi generatorum, ut nec alere suos sufficeret, nec capere, ut supra diximus; quapropter tunc septem principales personae, qui Hetumoger vocantur usque in hodiernum diem, angusta locorum non sufferentes, habito inter se consilio, ut a natali solo discederent ad occupandas sibi terras, quas incolere possent, armis et bello quaerere non cessarunt. Tunc elegerunt sibi quaerere terram Pannoniae, quam audiverant, fama volante, terram Athilae regis esse, de cuius progenie dux Almus, pater Arpad, descenderat. Tunc ipsi septem principales personae communi et vero consilio intellexerunt, quod inceptum iter perficere non possent, nisi ducem ac praeceptorem super se habeant. Ergo libera voluntate, et communi consensu septem viro-

A Magyarok nagyvitéz és a hadi küzdelmekben nagyhatalmas nemzete tehát, mint fentebb mondtuk, eredetét a scytha nemzetből vette, melyet tulajdon maga nyelvén Donti magyarnek neveznek. S azon föld igen megtelik vala az ott felesen megsaporodott népséggel, úgy hogy lakosait sem táplálni sem befogadni nem birta, mint fentebb mondtuk. Miért is aztán a hét fejedelmi személy, kiket Hét magyarnek nevezünk mai napiglan, a hely szűkét nem állhatván, egymás között tanácsot tartva, hogy szüldöttjök földről távozzanak el földet foglalni magoknak, melyen lakhassanak, azt fegyverrel, haddal keresni nem késlekedének. Akkor Pannónia földjét választák keresniök, melyet a szállongó hírből Atilla király földjének hallottak vala, kinek nemzetségéből származott volt Álmos, Árpád atyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy köz és igaz értelemmel belátta, hogy a kezdett utat végrenem hajthatják, hanemha vezér és parancsnok leend fölöttük. Tehát

r u m, elegerunt sibi ducem ac praeceptorem in filios filiorum suorum, usque ad ultimam generationem, Almus, filium Ugek, et qui de generatione ejus descenderent, quia Almus dux, filius Ugek, et qui de generatione ejus descenderant, clariores erant genere et potentiores in bello. Isti enim septem principales personae erant viri nobiles genere et potentes in bello, fide stabiles. Tunc pari voluntate Almo duci sic dixerunt: Ex hodierna die te nobis ducem ac praeceptorem eligimus, et, quo fortuna tua te duxerit, illuc te sequemur. Tunc supradicti viri pro Almo duce, more paganismo fuis propriis sanguinibus in unum vas, ratum fecerunt juramentum, et licet pagani fuissent, fidem tamen juramenti, quam tunc fecerant inter se, usque ad obitum ipsorum servaverunt, tali modo.

VI.

De juramento eorum.

Primus status juramenti sic fuit: Ut quamdiu vita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis, semper ducem haberent de progenie Almi ducis.

Secundus status juramenti sic fuit: Quidquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret.

a hét férfi u szabad akaratjából és köz egyetértéséből vezérökké és parancsnokukká választák magoknak és fiainak mind utolsó íziglen Álmost Ögyek fiát, és a kik az ő nemzettségéből származandnak; mivel Álmos vezér, Ögyek fia, és a kik az ő nemzettségéből származtak, fényesebb nemzettségűek és hadban hatalmasbak valának. Ama hét fejedelmi személy is mind nemeseredetű, hadban hatalmas, hitben állhatatos férfiú vala. Akkor egy akaratall így szólának Álmos vezérhez: e naptól fogvást téged vezérünkké és parancsnokunkká választunk, és hova szerencséd vezetend, oda követünk. Ekkor a fönt említett férfiak Álmos vezérért saját véröket pogány szokás szerént egy edénybe bocsátva, megerősíték az esküvést, és jóllehet pogányok voltak, mind a mellett is az esküszerződést, melyet akkor tettek vala egymás közt, mind halálokgig megtartották ilyenképen.

VI. Fejezet.

Esküvésről.

Az eskü első állapotja így vala: hogy mig éltök tart, mind magoknak, mind maradékaiknak is, vezérok mindig Álmos nemzetségéből legyen.

Az eskü második állapotja így vala: valami jót munkájjal szerezhetnek, senki közülök ki ne legyen zárva belőle.

Tertius status juramenti sic fuit: Ut, isti principales personae, qui sua libera voluntate Almus sibi dominum elegerant, quod ipsi, et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino privarentur.

Quartus status juramenti sic fuit: Ut siquis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis funderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt Almo duci.

Quintus status juramenti sic fuit: Ut, siquis de posteris ducis Almi, et aliarum personarum principalium juramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiaceat in perpetuum.

Quorum septem virorum nomina haec fuerunt: Almus pater Arpad. Eleud pater Zobolsu, a quo genus Saac descendit. Cundu pater Curzan. Ound pater Ete a quo genus Calan et Colsoy descendit. Tosu pater Lelu. Huba a quo genus Zemera descendit. Septimus Tuhutum pater Horca, cujus filii fuerunt Gyula et Zombor a quibus genus Moglout descendit.

Az eskü harminc állapotja így vala: hogy ezen fejedelmi személyek, kik Álmost szabad akaratjokból választották urokká, se magok se fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből egy általában ki ne rekesztessenek.

Az eskü negyed állapotja így vala: hogy ha valaki utódjaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen és meg hasonlást mivelne a vezér és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, mikép az ő vérök omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettenek.

Az eskü ötöd állapotja így vala: hogy ha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódaiból esküjök határozatait meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mind örökké.

Mely hét férfiú nevei ezek valának: Álmos Árpád atyja, Előd Szabolcs atyja, kitől a Csák nemzetség származott, Kőnd Csörsz atyja, Ónd Ete atyja, kitől a Kalán és Kőlcsei nemzetség származik, Taslél atyja, Huba kitől a Szemera nemzetség származik, hetedik Tőhőtőm, Harka atyja; kinek fiai voltak Gyula és Zombor, kitől a Maglót nemzetség származik.

J e g y z e t e k.

1 „A magyarok . . . nemzete, eredetét a scythia nemzethől vette, melyet tulajdon maga nyelven Donti

magyernek (az eredeti latin szövegben „Dentu moger“) neveznek“ némi magyarázatot kíván.

Némelyek s köztök Bartal Györgyszerént D e n t u annyimint d o n t ő i, figyelve a hazai S á r t ő, Z s i t v a t ő, M a r c a l t ő nevezetekre is.

Erre Szabó Károly azon megjegyzést teszi „hogy D o n t ő azaz dontövi Magyarországról szó sem lehet, mert magyar őseink azon telepe, honnan Európába költöztek, nem a Don folyó tövénél, hanem a Volga közepe táján feküdt,“

Ámde épen Anonymus írja az illető helyen (I. De Scythia) „Scythia igitur maxima terra est quae Dentumoger dicitur versus orientem, finis ejus ab aquiloni parte extenditur usque ad nigrum pontum, a tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais, cum paludibus magnis.“ Sezen Thanais másképen D o n'. Tehát

Vétessék bár e folyó akár tövétől (D o n t ő — a tergo autem habet flumen, quod dicitur Thanais —) akár a folyam tavaitól (D o n t ó — cum paludibus magnis), akár pedig csak általában a Don folyamtól, ez mindenképen ráillik a leírt Scythiára vagy ottani Magyarországra (Doni vagy Donti vagy Tanaisi Magyarország). Mihez még a következőket adhatjuk:

„A különböző vélemények közt — így ír a források megemlítésével is Horváth Mihály — annyi bizonyos, hogy miután a népvándorlatok viharában ősi honából a magyar kiköltözött, lakját majd önszántából, majd más hatalmasb népekből nyomatván többször változtatta s több ágakra szakadt. Egyik kisebb rész ősi honából kivándorolván először is a Terek és Kuma folyamok közt települt le. Ezen ág azonban később, hihetőleg a K u m a

folyamról Kumánok vagy Kúnoknak neveztetvén (különböző nemzetség a hunnokétól) . . . később Kiew-nél eleinkkel ismét egyesültenek. A másik nagyobb rész, ősi honából éjszakra vándorolván eleinte az Irtis, később a Volga másképp Atel folyam vidékén — innen még később a Don, Dn é p e r és Ingul folyamok közt fekvő tartományban tanyázott. Azonban 889-ben csak kivándorlás által mentheték meg magukat a hazájokat elfoglaló besenyők uralásától. *Az új hon A t e l k ö z volt.*“

Ime csaknem mindenütt a folyamoktól vették őseink különösbe nevezetöket, melyek: K u m a i (néhányek szerint pedig T e r e k folyamtól még a török nevet is), továbbá d o n i vagy, mint (alább, a t utóhang fölvételével) d o n t i, és e t e l k ö z i magyarok.

Pannoniát elfoglalván, az új haza fő felosztása ismét a két nagyobb folyamtól — Duna- és Tiszától — vétetett s ma is szélteben **mondjuk: d u n a i és t i s z a i m a g y a r.** Sőt Biborban született Konstantin 40-dik fejezetében foglalt előadása szerint, a magyarok az általok elfoglalt földeket azon folyók szerint osztották el egymás között, melyek mellett az egyes nemzetségek laknak vala’.

A „donti“ alakban az eredetihez (dentu) hűbben is azért vevémfel a **t** betűt, mert ez a magyar nyelvben épen nem szokatlan hogy **n**-ben végződő idegen nevek **t** toldatot kapnak, például r u b i n r u b i n t (r u b i n t o s), p a s z o m á n y p a s z o m á n t (p a s z o m á n t o s), f l o r e n u s f o r i n t, e x a m e n e x a m e n t (e x a m e n t e t) stb. Sőt magában a magyar nyelvben, b e n és b e n t, f e n és f e n t, l e n és l e n t, néha utóhangzással is m i n t é j e n és é j e n t e n a p o n és n a p o n t a, felváltva használtatnak. Eszerint tehát D o n -ból D o n t (innen donti) egészen a ma-

gyar nyelv sajátága szerint alakult, annyival inkább, mert a *T a n a i s* szóban, mely a *D o n* szónak csak módosított alakja, világosan meg van végül az *s* (*sz*) betű, a melylyel a *t* egyik legközelebbi rokonságban áll mint a görög $\tau\upsilon=\sigma\upsilon$ mutatja, s mint a magyarban is *t u d s z = t u d t e*.

2. Biborban született Konstantin Árpád választatásáról tesz említést, sőt világosan mondja, hogy Árpád előtt nem vala a magyaroknak más fővezérök. Ezen ellenkezést többen többképen igyekeztek meggyeztetni. Szalay László derék történésziünk röviden azt mondja: „a nép érezvén rövid idő múlva, hogy történeteinek egy új szakához ért, melynek küszöbén csak bátor elszánás és a hős tettek szakadatlan sora vezethetik át, a z a g g Á l m o s mellé ennek fiát Árpádot választá fővezérül magának.“ E rövid szavakban el van mondva minden, mit a némileg eltérő kútfők összegeztetésére elmondani lehet.

3. A választásban csak a hét vezér részvételéről van szó, de az oly szabad népnél, milyenek a magyart mindjárt az értekezés elején láttuk, csak a nép beleegyezésével, tehát köz akaratból történhetett; „*electio isthaec, Gentis Primorum declaratio fuit, assentiensque populi voluntas*“ úgy mond: gróf Cziráky Antal (*Conspectus Juris publici regni Hungariae*. §. 58).

4. Az eskü első álladékában a választás Árpád nemzetségére csak általában esett, de nem vala meghatározva, ha később az első szülött vagy más valaki legyen-e fővezér a nemzetségből, a választás ebből aztán a népet illette. (Gróf Cziráky §§. 55. 59).

5. Az eskü második álladékából származott egy részről a fejedelemnek a haddal szerzett föld felosztása

és adományozásának joga sőt kötelessége, másrésről a kormányzottaknak hadviselési kötelessége, melyre nagyobb veszély idején véres pallos által hivatnak.

6. Az eskü 3-ik pontjában vettetett meg alapja a törvényhozásbani részvétnek (melyről alább).

7. Az eskü negyedik pontja a fejdelem sérthetlensége mellett a hűtlenségi bünt és büntetését mondja ki, mely később a javak elvesztésével is megtoldadott (Sz. István 2. könyv 35, 51. fejezetek, Kálmán 1. könyv 2, 6, fejezetek, Hármaskönyv I. rész 13, 14 czimek, 1715: 7, 9, 1723: 9, 1791: 56.)

8. Az eskü ötödik álladéka pedig viszont a fejedelmet kötelezi a szerződésnek szentül megtartására, s ebből látszik eredettnek a félreértett*) ellentállási záradék az arany bullában, mely későbbben (u. m. 1687-ben eltöröltetett).

Az Árpádház fiágának III. Andrásban kihaltával vagy eltüntével a magyar királyok habár többször, — a mi igen természetes, — a királyi vérből leszármazás fonálának és jogának figyelembe vételével**) a népnek tökéletesen szabad választása útján lőnek a magyar korona fölkentjeivé egész 1687-ig, t. i. I. József megkoronázatásaig (1687. 1. cikkely, vesd össze: Cziráky Antalnak „*Conspectus Juris Publici Regni Hungariae*“ című munkájában § 60—§ 74. mondottakat). Az említett évben jelentetett ki legelsőben (2-dik és 3-ik cikkelyben) az első születtnek a királyságbani öröködési joga.

Némely ide tartozó törvényczikkelyek:

---

*) Mint az 1687-dik évi 4. cikkely is tartja.

**) A mi az 1547: 5. cikkely 5. §-ában világosan is kimondott, melyről alább.

I. Mátyás alatt 1485-ben a nádori hivatalról hozott törvényczikkelyek elseje és harmadika.

Articulus 1.

1. Cikkely.

Palatinus, in electione Regis habet primum votum.

A nádornak a király választásában első szava van.

Imprimis; ex vetusta majorum ordinatione, sancitum et constitutum est, quod si quando Regium semen deficere contigerit, et de electione novi Regis tractaretur; in ipsa electione Palatinus ex officii dignitate, primam vocem semper habeat.

Elsőben: az Ősök régi rendelkezésénél fogva szentesített és határozott, hogy ha valamikor a királyi mag szakadása történnék, a király választásáról folya a tárgyalás, a választásban, hivatala méltóságához képest a nádornak első szava legyen.

Articulus 3.

3. Cikkely.

Diaetas indicere Rege non existente, aut infante existente potest.

Király nem létében vagy gyöngge korúságában országgyűlést hirdethet.

Tertio; si Regium semen deficere contigerit, infra id tempus, quo ad novus Rex eligeretur, aut etiamsi, ut praefertur, haeres in tenera aetate relinquatur; Palatinus ejus Tutor, habet semper ex officio pro rebus, et necessitate Regni et etiam illius haeredis facere et indicere Diaetas, quascunque opportunas duxerit.

Harmadszor: ha a királyi mag szakadása történnék, azon idő alatt, míg új király választatik vagy mint érintetett, az örökös gyöngge korban hagyatik hátra; a nádor mint gyámja, hivatalánál fogva tartozik az ország ügyei és szüksége, vagy azon örökösői végett is országgyűléseket hirdetni, melyeket alkalmasoknak tartand.

Ulászló király megválasztatása 1490-dik évben.

Nos Uladislaus, Dei gratia Hungariae Bohemiaeque Rex ac Marchio Moraviae etc. Recognoscimus et tenore praesentium notum facimus, quibus expedit universis

§. 1. Quod, cum his diebus superioribus, Serenissimus Princeps condam Dominus Mathias Rex Hungariae et Bohemiae etc. Praedecessor noster bonae memoriae, ab hac luce absque haeredis legitimi solatio decessisset: Domini Praelati et Barones, caeterique Primores, et universi incolae Regni ejusdem, ad quos scilicet jus eligendi novum Regem ex vetustissima Regni ipsius libertate et consuetudine devolutum exstiterat, animadvertentes se Principe orbatos esse, nec posse commode et sine omni detrimento Regni, diutius capite carere; post plures tractatus, de novo Rege eligendo et praeficiendo, inter se habitos, oculos mentis ipsorum in Nos jecerunt et cacteris omnibus Principibus christianis, competitoribus scilicet nostris, qui videlicet Regnum ipsum similiter ambiebant, Nos praetulerunt, sibi cum infrascriptis conditionibus, pactis et articulis, in Regem, Dominumque et Princi-

Mi Ulászló, Isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya és Morvaország őrgrófja stb. Megismerjük s jelen levelünk tartalmában adjuk tudtára mindeneknek a kiket illet

1. §. Hogy miután a közelebb mult napokban néhai Fenséges fejedelem Mátyás úr Magyar és Csehország királya stb. jó emlékezetű elődünk e világból törvényes örökös vigasza nélkül mult ki; a főpap, zászlós és többi főrendű urak s azon ország valamennyi lakosai, úgy mint a kikre az új király választásának joga az ország igen régiszabadsága és szokásánál fogva szállott vala, észbevévén, hogy fejedelem nélkül vannak s alkalmasan és az ország romlása nélkül fő hiányában tovább nem lehetnek, a maguk között tartott több tárgyalások után az új király választása és az ország fejévé tétele iránt, s a többi minden keresztyén fejedelmeknek úgy mint vetélytársainknak, kik tudnillik e királyságra hasonlóképen vágynak vala, Minket eleikbe tettek, és az alulirt feltételek, szerződések és törvényczikkelyek mellett maguknak királyuk, urok- és fejedelmökké választottak és ünnepiesen kijelentettek és végre kebelökből némely főpap és

pem elegerunt et solen-
niter pronunciauerunt; ac tan-
dem missis Nobis obviam de
eorum medio, nonnullis Prae-
latis et Baronibus, in ipsum
Regnum Hungariae feliciter
coronandum introduxerunt.

zászlósokat Előnkbe küldvén
szerencsés megkoronáztatá-
sunk végett Magyarországba
bevezettek.

Miksa császár és király alatt 1572-ik évben kelt IV. számú végzemény 2-ik cikkelye, Rudolfnak még atyja élté- ben királylyá választatásáról.

Articulus 2.

Gratiarum actio pro Rege
Rudolpho, Regno Hunga-
riae promisso

Deinde perceptis iis, quae
Majestas sua Caesarea et Re-
gia, ad ipsorum responsum be-
nigne replicavit; maximas in-
primis et immortales gratias
Majestati Suae Caesareae a-
gunt et habent, quod ex in-
genti, et plane paterna beni-
gnitate sua (quam cum alias
semper, plurimis argumentis,
tum potissimum hoc tempore
erga ipsos declarare dignata
est) humilem ipsorum postula-
tionem, in qua charissimum
Filium Majestatis suae Caesa-
reae, natu maximum, Serenissi-
mum Principem, et Dominum
Dominum Rudolphum, Archi-
ducem Austriae etc. in legiti-
mum successorem Ma-

2. Cikkely.

Köszönet Rudolf kirá-
lyért, ki e minőségben Ma-
gyarországnak megigér-
tetett.

Továbbá megértvén azokat,
melyeket Ő Császári Királyi
Felsége, az ő feleletökre ke-
gyesen válaszolt, mindenek e-
lőtt igen nagy és soha nem mu-
landó köszönetet mondanak és
vallanak Ő Császári Felségé-
nek, hogy fölötte nagy és épen-
séggel atyai kegyességéből
(melyet mind más ízben min-
denkor igen sok bizonyítvá-
nyokkal, mind főképen ezen
időben méltóztatott irántok
nyilvánítani) alázatos kívánsá-
gukat, melyben Ő Császári
Felsége nagy kedvességű leg-
idősb fiját, fenséges úr fejedel-
met Rudolf urat Austria fő-
herczegét stb. Ő Felsége
törvényes utódjává tud-

jestatis suae, Regem nillik Magyarország videlicet Hungariae királyává nyilvánítottatni kérték, oly kegyebant; tam pie, et promte, lettel, készséggel és kegyetamque clementur admiserit. lemmel meghallgatta.

(Hasonló tartalmu a fődologra nézve az ötödik végzemény 1-ső cikkelye).

II. Mátyás alatt 1618-ik évről kelt törvényczikkelyek bevezetésében II. Ferdinándnak még II. Mátyás életében királylyá választásáról,

§. 2. Idemque Universi Status et Ordines in Civitate nostra Posoniensi, ad mandatum nostrum congregati, ad nostram benignam requisitionem et paternam recommendationem, Serenissimum Principem ac Dominum Ferdinandum Regem Bohemiae, Sacri Romani Imperii Electorem, Archiducem Austriae etc. Patrualem et filium nostrum charissimum (qui scilicet nostra in persona dicto Conventui praefuit) ob excellentes et heroicas, quibus pollet, animi ingeniique dotes, post plures eorum Tractatus, juxta antiquam consuetudinem et libertatem eorundem, semper observatam, paribus votis unanimique consensu in Dominum et Regem ipsorum, rite elegerunt, proclamarunt, invocatoque demum Numinis Divini auxilio, feliciter etiam coronaverunt.

2. §. És ugyanazon öszveskarok és rendek Pozson városunkban parancsunkra egybegyülvén, hogy megkeresésünkre és atyai ajánlásunkra Fenséges fejedelem Ferdinand urat, Csehország királyát, a római szent birodalom választóját, Ausztria főherczegét stb. igen kedves rokonunkat és fiúnkat (a ki tudnillik a mondott gyűlést vezette), kitűnő és hőselki és elméleti tulajdonainál fogva, melyekkel bir, több egyezkedések után, az ő régi szokásuk és szabadságuk szerént, mely mindenkor megtartatott, egyenlő szavazattal s egyhangú egyetértéssel urökká és királyukká helyes szertartással megválasztották, kikiáltották s az Isteni Felség segítségül hívása mellett szerencsésen meg is koronázták.

J e g y z e t e k.

1. Megujtattik ezen választási jog elismerése II. Ferdinándnak az 1622. évben kiadott felavatási hitlevelében azon évi 2. cikkely 5. §-ában.

2. Hasonló módon választatik királylyá III. Ferdinánd még atyja II. Ferdinánd életében (1625. 3. cikkely), ki atyja halála után hasonló felavatási hitlevelet adott ki (1638 1. cikkely)

3. III. Ferdinand életében ismét szabad választás utján királylyá koronáztatik fija I. Leopold (1655. 2. cikkely, későbbi felavatási hitlevele 1659: 1. cikkelyben foglaltatik).

4. Ugyanaz történik I. Leopold életében fíjával I. Józseffel 1687-ben; a midőn egyszersmind a királyi méltóság I. Leopold férfi ágának első szülötteire (2-ik cikkely) s a fimagzatok kihaltával a Habsburgi háznak akkor Spanyolországban uralkodó idős ágára (3-ik cikkely), de a kinek még Leopold életében magva szakadt, örökre átruháztatik. Az ide vonatkozó törvényczikkek így szólnak:

I. Leopold császár és király alatt 1687. évről kelt országgyűlési végzeményből (trónöröklési első szerződés).

Articulus 2.

Sacrae Caesareae et Regiae modernae Majestatis, rerenissimorum Masculorum Haeredum Primogeniti, pro naturalibus et Haereditariis Regni Hungariae Partiumque eidem adnexarum Regibus declarantur.

Et siquidem Sua Majestas Sacratissima, Caesarea et Regia, victricibus et gloriosis armis suis, immanem Christiani nominis hostem Turcam, crebris, cruentis, generalibus conflictibus fusum Divina praeauxiliante ope, ab eorundem quotidie capitaliter infestatis cervicibus, propulsare; de que ipsius faucibus, in quibus hactenus, a tanto tempore non absque summa totius hujus Nationis perniciie gemebant; nominatissima istius Regni fortaltia, interque eadem florentissimam olim Sedem Regiam Budam et Antemurale totiesfati hujus Regni cum potiore ejusdem parte eripere, ac in eliberationem istius dulcissimae Patriae, haec et alia superius fusius enumerata, impendere dignata est:

§. 1. In perpetuum proinde

2. Czikkely.

A mostani Császári Királyi szent Felség, Fenséges fiörökösei közül az első szülöttek a Magyarország királyságnak és hozzákapcsolt részeknek természeti és örökség szerénti királyaiul nyilvánítatnak.

És miután Ő Császári Királyi szent Felsege győzedelmes és dicső fegyvereivel a keresztyén névnek iszonyú ellenségét a törököt, gyakori, véres és fő ütközetekben megverve, az isteni segítség által, az ő mindennapon főbenjáró módon fenyegetett nyakukról elűzni, s annak torkából, melyben eddig annyi időóta ezen egész nemzet veszélyeztetésével nyögnek vala; ezen ország legnevezetesberőségeit s ezek között a hajdan igen virágzó királyi székhelyet Budát s az annyszor emlegetett ország előbástyáját ennek nagyobb részével kiragadni; és ezen édességes hazának kiszabadítására ezeket és fönt bővebben elszámáltakat véghez vinni méltóztatott.

1. §. Tehát az örökké tiszt-

recolendorum tantorum beneficiorum memoriam et in aeviternum recognoscendam humillime complacentium animorum suorum gratitudinem, praefati Universi Status et Ordines hujus Regni Hungariae et Partium eidem annexarum declarant: Quod a modo posterum neminem alium quam antetitulatae Suae Caesareae et Regiae Majestatis, propriis ex Lumbis suis descendentium Masculorum Haeredum primogenitum, in perpetuum (id ipsum etiam statutis, Articulo 5. Anni 1547 aliisque superinde exstantibus) pro legitimo suo Rege et Domino sint habituri; et erga semper totiesque, quoties ejusmodi inauguratio instauranda erit, praemittendam praeinsinuatorum Articulorum Diplomaticorum acceptationem, seu Regiam Assecurationem, deponendumque superinde iuramentum, in ea quae a Majoribus suis praestitum esset forma, Diacetaliter intra hoc Regnum Hungariae rite coronaturi.

teletben tartandó ily nagyjótéteményeknek emlékeztére és legalázatosabban kedveskedni kívánó indulataiknak örök időre elismerendő hálájául, ezen Magyarországnak és hozzá kapcsolt részeknek mondott valamennyi karai és rendei nyilvánítják: Hogy mostantól jövőben senkit mást, mint fentisztelt Ő Császári Királyi Felsége saját ágyékából le származó fiörökösök közöl az elsőszülöttet, örökre (ugyanazt határozván az 1547-diki 5 és más, ez iránt fennlevő czikkelyek) törvényes királyuk és urokúl fogják tartani és annyiszor, mennyiszor az ily beavatás megújittatandik, az előbb kijelentett hitleveli czikkelyek elfogadásának előbocsátása, vagyis királyi biztositás és ez iránt azon formában melyben az őseik általteljesített, leteendő eskü mellett, országgyűlésileg ezen Magyarországnak kebelében megkoronázni.

Articulus 3.

In defectu Masculini Sexus
altememoratae Suae Caesareae et Regiae Majesta-

3. Czikkely.

Fennemlített Ő Császári Királyi Felsége fiágának kihaltával öröködni fog-

tis, succedent praescripto in Regimine : Serenissimi moderni Hispaniarum Regis Primogeniti, pariformiter Masculi Haeredes ; ac duntaxat iis deficientibus, avita et vetus approbata consuetudo, praerogativaque Statuum et Ordinum, locum sortietur in eligendis Regibus.

Quod si vero (quod Divina bonitas in omnia Secula clementer avertere dignetur) ejusdem Suae Caesareae et Regiae Majestatis, semen Masculinum deficere contingeret ; extunc istiusmodi devolvendi et suscipiendi Regiminis successio (erga aequae praevium, praedecaratoque modo praemittendam Regiam Affidationem, ac acceptandos praementionatos Diplomaticos articulos, et praestandum desuper Juramentum) redundet, et transeat in Serenissimi quoque Hispaniarum Regis, Domini Caroli Secundi pariformiter Masculinum semen, adeoque duntaxat eo in canu (quem Divina Clementia benignissime arceat) quo, tam altenominatae suae Sacrae Caesareae, et Regiae Majestatis ; quam praefati Serenissimi Hispaniarum Regis, Masculinum Semen deficeret ; avita, et vetus, approbata consuetudo, praerogati-

nak a megirt országlásban : a spanyolországi mostani fenséges király első szülöttei mint hasonlóképen fiörökösök, és csak ezek kihaltával lesz helye a karok és rendek, ősi és régi jóvá hagyott szokásának a királyok választásában.

Hogyha pedig (a mit az isteni jószág minden századokon kegyelmesen elhárítani méltóztassék) azon császári királyi felségnek fiágon magva szakadása történnék ; akkor az országlás háramlásában és átvételében az utódi következő (hasonlóképen előleges és a mondott módon előbocsátandó királyi biztosítás és az elébb említett hitleveli czikkelyek elfogadása s ezek iránt leteendő eskü mellett) szálljon és menjen a spanyolországi fenséges királynak, Második Károly urnak hasonlóképen fimagjára, tehát csupán azon esetben (melyet az isteni kegyelem igen kegyesen távoztasson), midőn mind a fenn nevezett császári királyi felségnek, mind az imént mondott fenséges spanyolországi királynak fiágon magva szakadna, legyen helye a karok és rendek ősi és régi és jóvá hagyott szokása és

vaque praefatorum Statuum et előjogának a királyok válaszü-
Ordinum in Electione et Coro- tása és koronázásában.
natione Regum, suum locum
habeat.

J e g y z e t e k.

1. A 2-ik cikkely 1. §-ában idézett 1547-diki 5. cikkelynek ide vonatkozó 5. §. így szól: „Miután az ország rendei és karai nemcsak Ő Felségének hanem örökösének is uralkodása és hatalma alá magokat minden időre alávetették.“ Látni való, hogy ezen szavak különben is csak általában az örököségi rend megérintése nélkül és egyébként is nem azon ünnepélyes alakban levén elmondva, mely az ilyen fontos tényeket kísérni és jellemezni szokta, ez nem egyéb egyszerű ígélet és figyelembe vételnél, a minthogy mindjárt épen az utána következett királyok alatt elismertetik az országnak királyválasztási joga, mint föntebb az 1572, 1618, 1622, 1625, 1638, 1655, 1659. évi, részint egész terjedelmökben közlött, vagy alább közlendő, részint csak megérintett törvényczikkelyeknél láttuk.

2. A föntebb említett 1687-dik évben az országlásnak az első szülött fiörökösökre lett átruházása alkalmával, atyja I. Leopold életében megkoronázott I. József (1687: 1-ső cikkely) fiörökösök nélkül halván el, követé őt az országlásban VI. és mint magyar király III. Károly, ki alatt hozatott a nagy nevezetességű „pragmatica sanctio“ melyre nézve a különösen idevonatkozó törvényczikkelyek így következnek:

III. Károly alatt 1723-ban beczikkeleyezett trónöröklési 2-dik szerződés, 'pragmatica sanctio' név alatt.

Articulus 1.

1. Czikkely.

Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum, Sacrae Caesariae et Regiae Majestati pro Libertatum et Praerogativarum Eorundem *) paternae et Clementissimae Confirmatione; Suae in medium Statuum Sacratissimae Personae adventu, gratias quam maximas referunt.

Paternam sane et Clementissimam Sacratissimae Caesariae et Regiae Majestatis, erga Status et Ordines Regni in praesenti Diaeta, felicissime et in frequentissimo, vix aliquando viso numero congregatos propensionem; et ad permutationem eorundem, ac incrementum publici Status Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum, proque stabilienda in omnem casum, etiam contra Vim externam, cum vicinis Regnis, et provinciis Haereditariis unione, et conservanda domestica tranquillitate directam curam et sollicitudinem; ex benignis Ejusdem Sacratissimae Caesariae et Regiae Majestatis ad Status et Ordines

Az ország és hozzá kapcsolott részek karai és rendei Ő Császári Királyi szent Felségének szabadságaik és előjogaik megerősítéseért, és szentséges szelményének a Karok között megjelenéseért legnagyobb köszönetet mondanak.

Ő Császári Királyi szent Felségének az ország karai és rendei iránt, kik a jelen országgyűlésen nagy szerencsésen és az előtt alig látott igen népes számmal gyűltek össze, valóban atyai és nagy kegyelmességű hajlamát, és az ő fenmaradásukra és a magyarországi királyság köz állományának előmenetére s minden esetre, még a külső ellen is, a szomszéd örökös országok és tartományokkal egyesülés megalapítására és a belesendesség fentartására irányzott gondját és aggodalmát, ő császári királyi szent felségének az ország és hozzá kapcsolott részekhez legkegyelmesebben bocsátott ki-

*) Az eredetiben Eorundem.

Regni Partiumque eidem annexarum clementissime emanatis literis Regalibus; ac novissime factis Propositionibus; devoto sane homagialis Fidelitatis Eorundem zelo, et constanti fervore humillime intelligentes; pro hoc erga Eosdem clementissime exhibito Paterni affectus Gratiarum singulari voto, quodve non obstantibus in adversum quibusvis gravissimis, Sacrum Romanum Imperium, et Europaeam quietem tangentibus curis, et laboribus, in medium fidelium Statuum suorum semet conferre; et Eosdem in Altissima iisdem summe Veneranda Persona sua, paterne consolari; et primum ac ante omnia, nullaque praevia fidelium Statuum et Ordinum catenus praemissa humillima supplicatione, ex puro erga Eosdem paterno affectu, universos Status et Ordines Regni sui Haereditarii Hungariae, Partiumque, Regnorum et Provinciarum eidem annexarum in omnibus tam Diplomaticis, quam aliis quibusvis Juribus, Libertatibus, Privilegiis, Immunitatibus, Consuetudinibus, Praerogativis et Legibus hactenus concessisset conditis, ac in praesenti Diaeta, et in futurum etiam Diaetaliter condendis conservaturam offerre: et easdem ac earundem singulas clementissime confirmare dignata fuisse; humillimas, Sacratissimae Caesariae ac Regiae Majestati ideo etiam gratias referunt;

rályi meghívó leveleiből és legujabban tett előterjesztéseiből igazán hódoló hűségök ajtatos buzgalmaival és állandó hevével legalázatosabban megértvén; a kegyelmek atyai indulatjának írántok legkegyelmesebben kimutatott ezen különös óhajtasáért, és hogy bármely nagyon fontos gondjai, és munkálkodásai, melyek a római szent birodalmat és az európai békét érdeklik, elment nem állván, hű karai közzé jönni s őket legmagasb, előttök mentől tisztelendőbb személyében atyailag vigasztalni, és legelőször, s mindennek előtt, és a hű karok és rendeknek minden abbeli alázatos esedezésök előbocsátása nélkül, írántok tiszta atyai indulatból, hogy magyarországi örökös királyságának s a hozzá kapcsolott részek, országok, és tartományoknak összes karait és rendeit, valamennyi mind hitleveli, mind bármely más jogaiban, szabadságaiban, kiváltságaiban, mentességeiben, szokásaiban, előjogaiban és törvényeiben, melyek eddig engedélyeztettek s alkottattak és a jelen országgyűlésen és jövőre is országgyűlésileg alkottatni fognak, megtartandja, ajánlani, és azokat és azok mindegyikét lekegyelmesebben megerősíteni méltóztatott, legalázatosabb s a mennyire tőlök telik, Ő Császári Királyi szent Felségének legnagyobb köszönetet mondanak, azért is;

§ 1. Quod Foemineum quoque Sexum Augustissimae Domus Suae Austriacae, usque ad Ejusdem, et ab Eodem Descendentium defectum, ad Regiam Hungariae Coronam, Partesque, Regna et Provincias, ad eandem Sacram Coronam pertinentes, unanimi Universorum Statuum et Ordinum Regni Partiumque eidem annexarum libero voto proclamatum et per solennem Eorundem Statuum et Ordinum ad Sacratissimam Caesaream et Regiam Majestatem, Viennam expeditam Deputationem vocatum;

§ 2. Et ejusmodi oblationem, tam pie, et clementer gratoque animo acceptare; et fidelium Statuum et Ordinum suorum piis, ac salutaribus votis non tantum annuere dignata esset;

§ 3. Sed ejusmodi in Sacra Regni Hungariae Corona, et Partibus, Regnis, et Provinciis eidem annexis Successionem, eodem, quo Masculorum Primogeniturae Ordine, secundum normam in reliquis Suae Majestatis Sacratissimae Regnis et Provinciis Haereditariis, in et extra Germaniam sitis, jam per Eandem ordinatam, stabilitam, publicatam, et acceptatam, inseparabiliter, habitaque in gradu aequalitate, ejusdem Lineae Praerogativae Masculorum rati-

1. §. Hogy midőn legfenségesb austriai háza nőága is, ennek és ettől leszármazóknak kihaltáig Magyarország királyi koronájára s azon szent koronához tartozó részek, országok és tartományokra, az ország és hozzákapcsolt részek összes karainak és rendjeinek egyhangú szabad szavazatával kikiáltatott s azon karok és rendeknek Ő Császári királyi szent Felségéhez Bécsbe rendelt ünnepélyes küldöttsége által meghívatott;

2. §. Ezen ajánlatot is oly kegyeletesen, és kegyelmesen s hálas indulattal elfogadni s hű karai és rendei kegyeletés és üdvös kívánatainak nemcsak helyt adni méltóztatott;

3. §. Hanem a magyarországi királyság koronájában és a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományokban olyan utódkövetkezt, azon első szülöttségi sorban, mint a fiágbeliekét, Ő császári királyi szent Felségének Németországban belül és kívül fekvő többi örökös országaiban és tartományaiban már általa rendelt, megállapított, közzétett, és elfogadott rendszabály szerént, elválaszthatatlanul s a vérségi íze kegyenlő voltában

one, dirigi, servari, et custodiri vellet;

§. 4. Ita, ut illa, vel Masculus Ejusdem Haeres, qui vel quae praemissorum Augustae Domus Austriacae Regnorum et Provinciarum Haeres, juxta memoratam normam Primogeniturae, in Augusta Domo Austriaca receptam existet; eodem Successionis, pro his, et futuris quibuscunque casibus, Haereditario Jure, etiam pro infallibili Rege Hungariae, Partiumque Regnorum et Provinciarum eidem annexarum aequae indivisibiliter intelligendarum, habeatur et coronetur.

a fiág előjogának tekintetbe vételével, irányoztatni, fentartatni és megőriztetni kíván.

4. §. Úgy hogy az Ő nő vagy fiörököse, a ki a fenséges Austriai ház előbocsátott országainak és tartományainak az említett, a Fenséges Austriai Házban elfogadott elsőszülöttségi rendszabály szerént örököse; az utódkövetkezésnek ezen és minden jövőendő esetekben épen azon örökösi jogával Magyarország és a hozzá kapcsolt, szinte feloszt-hatatlanul értendő részek, országok és tartományok csalhatatlanul leendő királyának is tartassék és koronáztassék.

Articulus 2.

De Regia Haereditaria Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis Sexus Foeminei Augustae Domus Austriacae in Sacra Regni Hungariae Corona et Partibus eidem ab antiquo annexis, continua Successione.

Tametsi Suae Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis, Fideles Status et Ordines Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum, vividam et florentem, optimeque constitutam Aetatem, Vires et Valetudinem conspicientes; Divinae

2. Czikkely.

Ő Császári Királyi szent Felsége magas austriai Háza nőágának a magyarországi királyság szent koronájában s az ahozrég idő óta kapcsolt részekben folytonos örökösi utódkövetkezéséről.

Jöllehet a magyarországi királyság és hozzá kapcsolt részek hű karai és rendei Ő Császári Királyi szent Felségének élénk és virágzó s legjobb alkotású korát, erejét és egészségét szemlélvén s az isteni áldáshoz legnagyobb

que Benedictioni quam optime confisi; Eandem Magnis et Gloriosis Sexus Masculini Successoribus, ad preces quoque fidelium suorum Statuum eo fine ad Deum Ter Optimum fusas, et incessanter fundendas, largissime benedicendam; et indesinenti Masculorum Haeredum suorum ordine fideles Status Regni consolandos fore, vel maxime confiderent;

§. 1. Quia vero apprime etiam perspectum haberent, Reges pariter, et Principes aequali aliorum hominum mortalitatis sorti subjectos esse; mature proinde et consulto perpendentes, tot et tanta, cum Praedecessorum Suae Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis, Divorum olim Leopoldi Genitoris et Josephi fratris, Gloriosissimorum Hungariae Regum; tum vel maxime propria clementissime Regnantis Suae Sacratissime Caesareae et Regiae Majestatis, pro incremento Boni patrii publici, prove fidelium Civium suorum perenni salute, Bello aequae ac Pace, exantlata Gloriosissima Acta et Facta; dum non modo Haereditarium Regnum hoc suum Hungariae, Partesque, Regna et Provincias eidem annexas, in statu per praetactos Gloriosos Praedecessores suos positum, conservavit; sed occasione etiam novissimi Ottomanici belli, contra ferventissimos ejusdem impetus, idem animose tutata; victicibus, felicibusque Armis, in annexa

bizalommal levén, igen nagyon biznak, hogy Őt fiágbeli nagy és dicső utódokkal, hű karainak könyörgéseire is, melyeket a legeslegjobb Istenhez e végett bocsátanak és bocsátni fognak, nagy bőséggel megajándékozzandja s fiörököseinek szakadatlan sorával az ország hű karait megvigasztalandja;

1. §. Minthogy azonban azt is jól általlátják, hogy szinte a királyok és fejedelmek is más emberek halandósága egyenlő sorsának vetvék alája; ennél fogva éretten és tanács-tartva megfontolván mind Ő Császári Királyi szent Felsége elődeinek, dicsőült hajtani atyja Leopold, és fivére József, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és főképen legkegyelmesebben uralkodó Ő Császári Királyi szent Felségének saját, a hazai köz jó öregbedésére s hű polgárai örök üdvére, hadban úgy mint békében véghez vitt legdicsőbb cselekvényeit és tetteit; midőn nemcsak e Magyarországi örökös királyságát, a hozzá kapcsolt országokkal, részekkel és tartományokkal, azon állapotban, melybe érintett dicső elődei által helyeztetett volt, megtartotta; hanem a legutólsó ozmán háború alkalmával is ennek nagy dühös megtámadásai ellen azt lelkesen megőrizvén; győztes és szerencsés fegyvereivel a hozzá kap-

eidem Regna et Provincias cum immortalis sui Nominis Gloria, Statuumque et Ordinum, ac privatorum Regni civium perenni securitate protenderit: ut successivis quibusvis temporibus ab omnibus externis et etiam domesticis confusionibus, et periculis praeservari; imo in alma et continua tranquillitate, ac sincera animarum unione, adversus omnem Vim etiam felicissime perennare possit;

§ 2. Quosvis praeterea etiam internos Motus, et facile oriri solita, ipsis Statibus et Ordinibus Regni ab antiquo optime cognita Interregni maa, sollicitate praecavere cupientes;

§ 3. Majorum suorum laudabilibus Exemplis incitati;

§ 4. Volentesque erga Sacratissimam Caesaream et Regiam Majestatem, Dominum, Dominum eorum Clementissimum, gratos et fideles semet humillime exhibere;

§ 5. In defectu Sexus Masculini Sacratissimae Caesareae et Regiae Majestatis (quem defectum Deus clementissime avertere dignetur) Jus haereditarium succedendi in Hungariae Regnum, et Coronam, ad eandemque Partes pertinentes, Provincias et Renga, jam divino auxilio recuperanda; etiam in Sexum Augustae Do-

csolt országok és tartományokba is, saját nevének halhatatlan dicsőségével és a károk és rendeknek, az ország magán polgárainak örök biztonságával kiterjesztette: hogy bármely következő időkben minden külső, valamint belső zavarok és veszélyektől megóvathatik, sőt jóságos és folyvásti csendességben s az elmék őszinte egységében, minden külső erő ellen is nagyboldogul örökké fennállhat;

2. §. Ezenkívül minden belső mozgalmakat és a királyságzünetnek könnyentámadni szokott, s magok az ország kárai és rendei előtt régtől fogva igen ismeretes bajait gondosan elhárítani kívánván;

3. §. Őseik dicséretes példája által ösztönöztetve;

4. § S úr Ő Császári királyi szent Felsége, legkegyelmesebb urok iránt magokat legalázatosabban hálások és hűségeseeknek vallani akarván;

5. §. Ő Császári Királyi szent Felségefiágának magva szakadtával (melyet Isten nagykegyelmesen eltávoztatni méltóztassék), az örökös utódkövetkezési jogot a magyarországi királyságranézve, és a koronát, s az ehez tartozó részeket, tartományokat és országokat, melyek már isteni segédelemmel visszazsuzereltettek vagy visszafognaksze-

mus Suae Austriacae Foemineum; primo loco quidem ab altefata modo Regnante Sacratissima Caesarea et Regia Majestate;

§. 6. Dein in hujus defectu; a Divo olim Josepho;

§. 7. His quoque deficientibus, ex Lumbis Divi olim Leopoldi, Imperatorum et Regum Hungariae Descendentes, Eorundemque legitimos Romano-Catholicos Successores utriusque Sexus Austriae Archiduces, juxta stabilitum per Sacratissimam Caesaream ac Regiam Regnantem Majestatem in aliis quoque suis Regnis et Provinciis Haereditariis, in et extra Germaniam sitis, Primogeniturae Ordinem, Jure et Ordine praemisso, indivisibiliter ac inseparabiliter, invicem, et insimul ac unacum Regno Hungariae, et Provinciis eidem annexis, haereditarie possidendis, regendam et gubernandam transferunt;

§. 8. Et memoratam Successionem acceptant;

reztetni igazgató és kormányzás végett általruházzák fenséges austriai háza leányágára is; még pedig első helyen, fennevezett most uralkodó Császári Királyi szent Felségétől;

6. §. Az után ennek kihaltával, dicsőült hajdani Józseftől;

7. §. Ezeknek is kihaltával dicsőült hajdani Leopold császárok és királyok ágyékaiból leszármazókra, s azoknak mindkét ágon levő törvényes, római catholicus, austriai főhercegi utódaira, azon elsőszülöttségi sor szerint, melyet uralkodó Császári Királyi szent Felsége Németországon belül és kívül fekvő, említett jogon és rendben feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, egymással, és együtt, és a magyarországi királysággal s hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal egyetemben örökös képen birandó más örökös országaiban és tartományaiban is megállapított;

8. §. És a nevezett utódkövetkezést elfogadják;

§. 9. Taliterque eandem Successionem Foemineam in Augusta Domo Austriaca introductam, et agnitam (extensis ad eam nunc pro tunc Articulis 2. et 3. Anni 1687 et pariter 2. et 3. Anni 1715) juxta ordinem supradictum stabiliunt;

§. 10. Per praeattactum Foemineum sexum Augustae domus ejusdem, praevio modo declaratos Haeredes; et Successores utriusque Sexus Archiduces Austriae; acceptandam, rati habendam, et una cum praemissis, aequo modo praevio per Sacratissimam Caesarem et Regiam Majestatem clementissime confirmatis Diplomaticis, aliisque praedeclaratis Statuum et Ordinum Regni, Partiumque, Regnorum, et Provinciarum eidem annexarum Libertatibus et Praerogativis ad tenorem praecitatorum Articulorum, futuris semper temporibus, occasione Coronationis observandam determinant;

§. 11. Et nonnisi post omnimodum praedicti Sexus defectum, avitam et veterem, approbatamque et receptam Consuetudinem, Praerogativamque Statuum et Ordinum, in Electione et Coronatione

9. §. És ilyenképen a fenséges Austriai Házban behozott és elismert nőági utódkövetkezést (kiterjesztvén erre mostan akkorra az 1687-dik évi 2. és 3-dik és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3-dik czikkelyeket) a fent előadott rend szerént megállapítják;

10. §. Annak, az említett, fenséges Háza nőága, az előadott módon nyilvánított örökösök és mindkét ágú austriai főhercegi utódok általi elfogadását, helybenhagyását, és az előbocsátottakkal, szinte az előadott módon Ő Császári Királyi szent Felsége által legkegyelmesebben megerősített hitleveli, és egyéb, az országéshozzákapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek fent nyilvánított szabadságaival és előjogaival együtt, az előbb idézett czikkelyek tartalma szerént minden jövő időkben megtartásának koronázás alkalmával fogadását elhatározzák.

11. §. És a mondott ágnak csak mindenképeni kihalása után tartják fenn azt úgy értetni, hogy a királyok választása és koronázásában a karok és rendek ősi és régi és jóváhagyott és bevett szo-

Regum, locum habitu- kásának és előjogá-
ram; reservantintelli- nak fog helye lenni.
gendam.

(Ezekkel összefüggésben levő 3-dik czikkely a követ-
kező Ágazatban fog, mint az ország jogait megerősítő és
biztosító előadatni).

HARMADIK ÁGAZAT.

A fejedelmek, illetőleg királyok által az ország alkotmányos jogainak biztosítása.

Ezen biztosítás történik I. Általában az ország jogainak, névszerint pedig azon idő óta, hogy a magyar királyok más országok fejedelmei, illetőleg császárai is valának, Magyarország független állásának és területi épségének is elismerése és megerősítésével;

II. Különösebben felavatási hitlevelek által;

III. koronáztatás; és

IV. az előbbi esetekben is, de kiváltképen koronáztatáskor letéetni szokott fejedelmi, illetőleg királyi eskü által.

Ezen módok, különösen a felavatási oklevelek elfogadása világosan, 'királyi biztosítás' (regia assecuratio, regia affidatio) név alatt fordul elő az imént közlött 1687-diki 2-dik és 3-dik czikkelyekben is.

ELSŐ SZAKASZ.

Általános biztosítások és megerősítések.

A) Általános biztosítást találunk már az Álmossal illetőleg Árpáddal kötött összerződésben is az eskü 5-dik pontjában.

B) Hogy a közelebb következő időben, főként pedig Szent István király alatt szinte történt ily biztosítás, de a mely az idők viszontagságaiban elenyészett, *) kitetszik mind nagy hitelességű életírója Carthuitius Hartvicusnak — ki Kálmán idejében élt — ide vonatkozó szavaiból, **) mind különösen az úgy nevezett, arany bulla' című alapoklevélnek, mely mindjárt előadatni fog, bevezetéséből.

C) Az Álmos illetőleg Árpáddal kötött szerződés után meglevők közt legrégibb s őseink által igen fontosnak tartatott azon királyi biztosító oklevél, melyet II. András király adott ki, és az arany pecsétről közönségesen arany bullának hivatik.

Rövid foglalatja — mielőtt egész terjedelmében adnám — e következő:

Biráku! jegyeztetnek föl a királyokon kívül és alul 1. a nádor, 2. az udvarispán, 3. megyei ispánok, 4. megyei udvarispánok, 5. bilochusok (némelyek szerint, bírák' szóból fordítottat el, mások szerint annyi mint bélyegesek); 6. a bírák helyettesei; a törvény rende szerint elmarasztaltakat pedig senki a hatalmasbak közül védelme alá ne vegye (1, 5, 8, 9, 18, és 28. cikkelyek).

A nemesség jogai 1. csak törvény útján ítélthetnek el (2. cikkely); 2. minden adózástól és ehez

---

*) Kovachich után Horváth Mihálynál „Története“ Második részében; Kelemennél „Historia Juris Hungariae privati“ című munkája 17 §-ában stb.

**) Post acceptum regalis excellentiae signum, qualis vitae vir, et discretionis fuerit, cum Episcopis et Primatibus Hungariae statutum a se Decretum manifestum fecit .... et subscriptione foederis non pereuntis, posteris suis reliquit stabilitum.

hasonló terhektől mentek (3, 15, 22. cikkelyek); 3. javaikról szabadon rendelkezhetnek (4, 17, cikkelyek); 4. a nemesség az ország védelmezésében saját költségén veszen részt, de az országon kívül másképp nem tartozik menni csak a királypénzén (7. cikkely); 5. a háboruban elesettek fiai és fivérei megjutalmazandók (10. cikkely); 6. özvegyeiket hitbér, leányaikat negyed jog illeti (4. és 12. cikkelyek).

A földmivések a hatalmasbak által el ne nyommassanak, különben megbüntettetnek (13 és 14. cikkelyek).

A várjobbágysai*) és jövevények is saját szabadságaikkal bírnak (19. cikkely). Külföldieknek hivatal (az ország tanácsa nélkül), vagy birtok ne adassék (11, 24, 26. cikkelyek); hazafiak is némi kivétellel csak egy hivatalt viseljenek (30. cikkely).

Következik maga az oklevél, melyre nézve mindennek előtt megjegyzendő, hogy annak eredetije vagyis a 31. cikkelyben említett hét példány valamelyike még

---

*) „Jobbagio“ szót, mely alakban fordul elő latin okleveleinkben, többben többféleképen magyarázzák. Némelyek, mint Cornides jobb-ág, mások jobb adj, Kovachich és Horváth István jobb ág, Révay a héber jabad, jobbéd (= szolga), Bartal György jobbak szóból, származtatják. Halhatatlan tanítóm Kövy Sándor elemzése szerint: jobbad azaz valaminek jobbadja, jobb része, honnan jobbadán' is ered. Az ad képző fennvan ma is, továbbad' szóban. Igazi értelme mindenesetre még a földmivelők elnevezésében is (a rabszolgától megkülönböztetés végett) az, melynek törzse jobb, azaz a többinél előkelőbb, latinul: melior s jobbak = meliores. Vesd össze Bartal György §. 27. és következőiben. Szokottabb megkülönböztetések: természetes vagy nemzetség szerinti jobbadok vagy Szent király jobbadjai; aztán vár jobbadjai; végre magánosok jobbadjai „a kik a többiek fölött szelidebb szolgálati bánásmódban részesülnek“ Bartal 29 és következő §§-okban. Mai megszokottságunkhoz képest legczélszerűbbnek látszik jobb-ág' és jobbágysai szokat megkülönböztetni.

eddig föl nem fedeztetett. Vannak mindazáltal hiteles példányai leginkább későbbi királyok megerősítő eredeti okleveleiben (melyekről alább). Különösen pedig összehasonlította a Corpus jurisban látható aranybullát Kovachich, I. Lajos eredeti hiteles átiratával, mely Szepes megye levéltárában őriztetik (Kovachich. Lectiones variantes 47. lap).

Épen ebből tetszik ki, hogy a Corpus jurisban számos eltérés van a hiteles példány tartalmától, melyeket számokkal megjelölve alább a jegyzetekben fogok megérinteni; itt általában az egész Corpus jurisra nézve csak azt említvén, hogy a czikkelyeknek szakokra (§§.) felosztása czélszerű ugyan, de kivált régiebb eredeti példányokban ninesen meg; a czikkelyek felülirata sem mindig találtató.

András király arany bullája 1222-dik évről.

In nomine S. Trinitatis et Individuae Unitatis.

§. 1. Andreas, Dei gratia, Hungariae ¹⁾ Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriaeque Rex, in perpetuum.

§. 2. Quoniam libertas tam Nobilium Regni nostri quam etiam aliorum, instituta a Sancto Stephano Rege, per aliquorum Regum potentiam, ulciscendo aliquando iram propriam, aliquando etiam attendentium consilia falsa hominum iniquorum vel sectantium

A Sz. Háromság és osztatlan Egység nevében.

1. §. András, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szerbia, Gallicia és Lodomeria királya örökké.

2. §. Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak Szent István király alkotta szabadságát, némely királyok hatalma, kik néha saját haragjokat boszúlák vala meg, néha gonosz emberek vagy saját hasznukat keresők tanácsaira is hallgatának vala,

propria lucra, fuerat in quam plurimis ²⁾ diminuta; multoties ipsi Nobiles nostri, Sere- nitatem nostram et praedeces- sorum nostrorum, Regum suo- rum, ³⁾ precibus et instantia multa pulsaverunt super re- formationem ⁴⁾ Regni nostri.

§. 3. Nos igitur eorum pe- titioni satisfacere cupientes in omnibus, ut tenemur; prae- sertim quia inter Nos et eos, occasione hac jam saepius ad amaritudines non modicas est processum: Quod ut Regia ho- norificentia plenius conserve- tur, convenit evitari; hoc enim per nullos alios melius fit quam per eos, ⁵⁾ concedimus tam eis quam aliis hominibus Regni nostri, libertatem a Sancto Rege concessam.

§. 4. Ac alia, ad statum Regni nostri reformandum pertinentia salubriter ordina- mus, in hunc modum:

Articulus 1.

De solennitate Sancti Re- gis Stephani (et judiciis in eadem) annuatim cele- brandis.

Ut ⁶⁾ annuatim in festo Sancti Regis, nisi arduo nego- tio ingruente, vel infirmitate fuerimus prohibiti; Albae te- neamur solemnizare.

§. 1. Et, si Nos interesse non poterimus, Palatinus pro- cul dubio ibi erit pro nobis, ut

igen sokban megcsorbitotta; gyakran ízben nemeseink Fen- ségünket és elődeink mint az ő királyaikét országunknak megújítása iránt könyörgések- kel és sok kéréssel unszólák.

3. §. Mi tehát, mint tarto- zunk, kérelmőknek mindenben eleget tenni kívánván; kivált mivel közöttünk s ő közöttök ez alkalomból már többször nem csekély keserűségekre jutott a dolog; a mit, hogy a királyi tisztesség teljesebben megtartathassék, illik eltá- voztatni; mert ez más senki által nem történhetik meg jobban, mint ő általok, megad- juk mind nekik, mind orszá- gunk egyéb embereinek a Szent Királytól megadott sza- badságot.

És más, országunk álla- potja megújítására tartozó dolgokat üdvösen rendelünk, illeténképen.

1. Czikkely

Szent István király ünne- pélyének (és akkor a tör- vényszolgáltatásnak) é- venkénti megtartásáról.

Hogy évenként a Szent ki- rály ünnepét, hacsak fontos dolog közbejöttével vagy be- tegség által nem gátoltatand- unk, Fehérvárott tartozzunk megülni.

1. §. És ha mi jelen nem lehetendünk, a nádor kétsé- gen túl ott leszen helyettünk,

vice nostra ⁷⁾ causas audiat; et omnes Servientes qui voluerint, libere illic conveniant.

hogy képünkben az ügyeket meghallgassa; és minden vitézlő szolgák, a kik akarnak, szabadon oda gyülekezzenek.

Articulus 2.

Quod nemo condemnetur nisi fuerit citatus.

Volumus etiam, quod nec Nos, nec posteri nostri, aliquo tempore Servientes capiant, vel destruant, favore alicujus potentis: nisi primo citati fuerint et ordine judicio con-

2. Czikkely.

Hogy senki el ne marasztaltassék, hacsak megidézve nem volt legyen.

Azt is akarjuk, hogy se Mi, se utódaink semmi időben a vitézlő szolgákat le ne tartóztassák vagy kobozzák valamely hatalmas kedvéért, hanemha előbb megidézve és a törvénykezési rend szerint elmarasztalva voltak legyen.

Articulus 3.

De libertate praediorum Servientium, atque Ecclesiarum.

Item nullam collectam, nec liberos denarios ⁸⁾ colligi faciemus supra praedia Servientum ⁹⁾.

§. 1. Nec domos ¹⁰⁾ nec villas descendemus, nisi vocati.

§. 2. Super populos etiam Ecclesiarum ipsorum ¹¹⁾ nullam penitus collectam faciemus.

3. Czikkely.

A vitézlő szolgák és egyházak sajátjainak szabadságáról.

Továbbá semmi gyűjtelék, sem szabad denárokat nem szedhetünk a vitézlő szolgák sajátjaitól.

1. §. Se házaikat se falvait meg nem szálljuk, hanemha meghivatunk.

2. §. Egyházaik népeitől is teljességgel semmi gyűjtelék nem eszközünk.

Articulus 4.

De facultate servientium, disponendi de rebus et possessionibus suis.

Si quis Serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de

4. Czikkely.

A vitézlő szolgáknak vagyonaik és birtokaik iránti rendelkezhetőségéről.

Ha valamely vitézlő szolga fiú nélkül halálozik meg, birtoka negyed részét leánya

residuo, sicut ipse voluerit disponat.

§. 1. Et, si morte praeventus, disponere non potuerit; propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant: Et si nullam penitus generationem habuerint, Rex obtinebit.

Articulus 5.

De facultate Comitum Parochialium et Bilochis Regalibus.

Comites Parochiani, praedia servientum non discutiant, nisi causa ¹²⁾ monetarum et decimarum.

§. 1. Comites Curiae Parochiani, nullam penitus discutiant, nisi populos sui castri.

§. 2. Fures et latrones, Bilochi regales discutiant, ad pedes tamen ipsius Comitis.

Articulus 6.

De populis conjuratis, quod fures non nominentur.

Item populi conjurati in unum, fures nominare non possint, sicut consueverant.

Articulus 7.

De exercitu, extra Regnum ducendo per Regem.

Si autem Rex extra Regnum exercitum ducere voluerit; Servientes cum ipso ire non

kapja; a többiről, a mint akarja, rendelkezék.

1. §. És ha haláltól megelőzve nem rendelkezhetett, rokonai kapják, kik hozzá közelebb esnek. És ha teljességgel semmi nemzetségök nincsen, a király fogja kapni.

5. Czikkely.

A megyei ispánok tehetőségéről és a királyi bilochusokról.

A megyei ispánok a vitézlő szolgák sajátjairól ne bíráskodjanak, hanemcsak a pénzek és tizedek végett.

1. §. A megyei udvarispánok teljességgel senki fölött ne bíráskodjanak, hanemcsak városok népei fölött.

2. §. Az orvosokat és ragadozókat a királyi bilochusok ítélik, de az ispánnak alatta.

6. Czikkely.

A közösen vádló népekről, hogy az orvosok általok ne neveztessenek.

Továbbá hogy az egyemben közösen vádló népek, orvosokat (bizonyítás nélkül) ne nevezzenek, mint szoktak.

7. Czikkely.

A király által az országon kívül viendő hadseregről.

Ha pedig a király a hadsereget országon kívül akarja vinni; a vitézlő szolgák ne

teneantur, nisi pro pecunia ipsius. Et post reversionem, iudicium, Exercitus super eos non recipiet.

§. 1. Si vero ex adversa parte exercitus venerit super Regnum; omnes universaliter ire teneantur.

§. 2. Item, si extra Regnum ¹³⁾ cum exercitu iverimus, omnes qui Comitatus habent, vel pecunam nostram, ¹⁴⁾ nobiscum ire teneantur.

Articulus 8.

De auctoritate Palatini et de Vicariis Iudicum.

Palatinus omnes homines Regni nostri indifferenter dis-
cutiat.

§. 1. Sed causam ¹⁵⁾ Nobilium, quae ad perditionem capitis, vel ad destructionem possessionum pertinet, sine conscientia Regis terminare non possit.

§. 2. Iudices, ¹⁶⁾ vicarios non habeant, nisi unum in curia sua.

Articulus 9.

De facultate Comitum Curialis.

Curiales Comes noster, donec in Curia manserit, omnes possit iudicare, et causam in Curia iudicatam, ubique terminare.

§. 1. Sed manens in prae-
dio suo, Pristaldum dare non

tartozzanak vele menni, hanemha az ő pénzén. S visszatérés után a hadsereg ő felet-
tők a biráskodást el ne fo-
gadja.

1. §. Ha pedig ellenkezőké-
pen hadsereg jövend az or-
szágra; mindnyájan egyetem-
ben vele menni tartozzanak.

2. §. Továbbá ha a hadse-
reggel az országon kívül
menendünk, mind azok kik az
ispánságokat vagy pénzün-
ket kapják, velünk tartozza-
nak jönni.

8. Czikkely.

A nádor hatóságáról és a birák helyetteseiről.

A nádor országunk minden
emberei felett különbség nél-
kül biráskodjék.

1. §. De nemesek oly ügyét
mely fejjesztésre vagy a bir-
tokok elkobzására tartozik a
király tudomása nélkül (fő-
lebbezés útján) el ne végez-
hesse.

2. §. A biráknak helyette-
seik ne legyenek, csak ud-
varukban egy.

9. Czikkely.

Az udvarispán tehetősé- géről.

Udvarispánunk, míg az ud-
varban marad, mindenki fő-
lött biráskodhatik, s az ud-
varban kezdett ügyét akarhol
bevégezheti.

1. §. De sajátjában tartóz-
kodván, pristaldust (végre-

possit, nec partes facere citari.

hajtót *) ne adhasson, se a feleket ne idéztethesse.

Articulus 10.

De remuneratione filiorum Baronum in bello occumbentium.

Si quis Jobagio habens honorem in exercitu, fuerit mortuus; ejus filius, vel frater congruo honore sit donandus.

§. 1. Et, si Serviens eodem modo fuerit mortuus; ejus filius, sicut Regi videbitur, donetur.

10. Cikkely.

A háborúban elesett zászlós urak fiainak megjutalmaztatásáról.

Ha valamely jobbág a háborúban tisztséget viselvén meghalálozik, fíja vagy fivére megfelelő tisztséggel lesz megajándékozandó.

1. §. És ha a vitézlő szolgának ugyanazon módon történik halála, annak fíja a király tetszése szerint ajándékozassék meg.

Articulus 11.

Hospites, seu alienigenae, ad dignitates quomodo promoveantur.

Si hospites, videlicet boni homines, ad Regnum venerint; sine consilio Regni, ad dignitates non promoveantur.

11. Cikkely.

Jövevények vagy külföldiek hivatalokra mimódon emeltessenek.

Ha jövevények, tudniillik jámbor emberek jönnek az országba; az ország tanácsa nélkül hivatalokra ne emeltessenek.

Articulus 12.

De dotibus uxorum, quomodocunque decedentium.

Uxores decedentium, vel damnatorum ad mortem per sententiam, vel in duello succumbentium, vel ex quacunque alia causa, non fraudentur dote sua.

12. Cikkely.

A bármimódon meghalálozottak feleségeinek hitbéréről.

A meghalálozottak, vagy ítélet által halálra ítélték, vagy párbajban vagy bármely más okból kimúltak feleségei ne fosztassanak meg hitbéröktől.

*) Bartal György: Sententias . . . Judicum exequi Pristaldorum erat negotium.

Articulus 13.

Quod rustici per potentiores non opprimantur, nec alii pauperes.

Jobagiones ita sequantur Curiam, vel quocunque profisciscatur; ¹⁷⁾ ut pauperes per eos non opprimantur, nec spoliuntur.

Articulus 14.

De Comite, castri sui populos destruente.

Si ¹⁸⁾ quis Comes honorifice se juxta Comitatus sui qualitatem non habuerit, vel destruxerit populos castri sui; convictus super hoc, coram omni Regno dignitate sua turpiter spoliatur, cum restitutione ablatorum.

Articulus 15.

De agasonibus, caniferis et falconariis.

Agasones, caniferi et falconarii non praesumant descendere in villis Servientum.

Articulus 16.

Quod integri Comitatus honores, in perpetuum non conferantur.

Integros Comitatus vel dignitates quascunque, in praedia et possessiones non conferemus perpetuo.

13. Czikkely.

A földmivesek a hatalmas-bak által el ne nyomas-sanak, se más szegények.

A jobbágak úgy kövessék az udvart, ám akárhová költözzék, hogy a szegényeket el ne nyomják s ki ne fosz-zák.

14. Czikkely.

Azon ispánról, ki vára né-peit pusztítja.

Ila valamely ispán magát ispánsága minőségéhez képest tisztességesen nem viseli, vagy vára népeit pusztítja; ebben elmarasztaltatván, méltóságá-tól az egész ország előtt csú-fosan fosztassék meg, az el-vetteknek megtérítése mellett.

15. Czikkely.

A (királyi) lovászok, peszére-k és solymárok- (va-dászok)-ról.

A lovászok, peszére-k és solymárok ne merészljenek a vitézlő szolgák falvaikban megszállani.

16. Czikkely.

Hogy egész ispánságok méltóságai örökösen ne adassanak.

Egész ispánságokat vagy akármely méltóságokat sajáto-kul és birtokokul örökösen nem fogunk adni.

Articulus 17.

Quod possessionibus acquisitis nemo privetur.

Possessionibus etiam, quas quis justo servitio obtinuerit; aliquo tempore non privetur.

17. Cikkely.

Hogy szerzett birtokaitól senki meg ne fosztassék.

Azon birtokaitól is, melyeket valaki igaz szolgálata által nyert, soha meg ne fosztassék.

Articulus 18.

De facultate Servientium eundi ad Filium, et de causis coram Filio Regis inchoatis.

Item Servientes, accepta licentia a Nobis, possint libere ire ad Filium nostrum, seu ¹⁹⁾ a majore ad minorem, nec ideo possessiones eorum destruantur.

§. 1. Aliquem justo iudicio Filii nostri condemnatum, vel causam inchoatam coram ipso, priusquam terminetur coram eodem, non recipiemus: nec e converso Filius noster.

18. Cikkely.

A vitézlő szolgák tehetőségéről, hogy a király fiájához állhassanak és a király fija előtt kezdett perekről.

Továbbá a vitézlő szolgák tőlünk engedelmet nyervén. fiúnkhoz szabadon mehesse nek vagyis nagyobbtól kisebbhez s ezért birtokaik el ne koboztassanak.

1. §. A kit fiúnk jogszerű ítélettel elmarasztalt, vagy az előtte indított ügyet mielőtt nála bevégeztetnék, el nem fogadjuk: viszontag fiúnk sem.

Articulus 19.

De libertate rusticorum, et hospitum.

Jobagiones castrorum, teneantur secundum libertatem a Sancto Rege ²⁰⁾ institutam.

§. 1. Similiter et hospites cujuscunque nationis, secundum libertatem ab initio eis concessam, teneantur.

19. Cikkely.

A földművesek és jövevények szabadságáról.

A várak jobbágyaival a Szent Király alapította szabadság szerint kell bánni.

1. §. Hasonlóképen a jövevények is, bármely nemzetbeliek, a kezdettől fogva nekik engedélyezett szabadság szerint tartassanak.

Articulus 20.

De decimis.

Decimae argento non redimantur, sed sicuti terra propter, vinum vel fruges ²¹⁾ persolvantur.

§. 1. Et, si Episcopi contraxerint; non juvabimus ipsos.

20. Czikkely.

A tizedekről.

A tizedek pénzen ne váltassanak meg, hanem a mint a föld termendi, borban vagy gabonában szolgáltatassanak.

1. §. És, ha a püspökök ellenmondanak; nem fogjuk őket pártolni.

Articulus 21.

Quod Episcopi non dent decimas equis regalibus; nec populi eorundem, decimas importent ad praedia regalia.

Episcopi super praedia Servientum, equis nostris decimas non dent: Nec ad praedia regalia populi eorundem decimas suas apportare teneantur.

21. Czikkely.

Hogy a püspökök ne adjanak tizedet a királyi lovak számára; se népeik ne tartozzanak tizedeket vinni a királyi saját jószágokba.

A püspökök a vitélő szolgák jószágaitól lovaink számára tizedet ne adjanak; se népeik ne tartozzanak tizedeket a királyi saját jószágokba vinni.

Articulus 22.

De porcis Regalibus.

Porci nostri, in sylvis vel pratis Servientum non pascantur contra voluntatem eorum.

22. Czikkely.

A király sertvéseiről.

Sertvéseink a vitélő szolgák erdeiben vagy rétein az ő akaratjuk ellenére ne legeltessenek.

Articulus 23.

De nova moneta.

Nova ²²⁾ moneta nostra per annum observetur, a Pascha usque ad Pascha.

§. 1. Et denarii tales sint, quales fuerunt tempore Regis Belae.

23. Czikkely.

Az új pénzről.

Új pénzünk esztendeig tartassék meg, husvétől húsvétig.

1. §. S a denárok olyanok legyenek, milyenek valának Béla király idejében

Articulus 24.

Quod ²³⁾ Ismaelitae et Judaei, non teneant Officium olatus.

Comites Camerae, monetarii ²⁴⁾, Salinarii et Tributarii, Nobiles Regni ²⁵⁾:

§. 1. Ismaelitae et Judaei fieri non possint.

24. Cikkely.

Hogy az izmaeliták és zsidók hivatalokat ne viseljenek.

Kamaraispánok, pénz-, só- és vámtisztek, ország nemesei:

1. §. Izmaeliták és zsidók ne lehessenek.

Articulus 25.

De Salibus.

Sales ²⁶⁾ in medio Regni non teneantur, nisi tantum in Zaloch et Zeged ²⁷⁾ et in confinibus.

25. Cikkely.

A sókról.

Sók az ország közepén ne tartassanak, hanem csak Zalochon és Zegeden és a véghelyeken.

Articulus 26.

De possessionibus, non conferendis extra Regnum.

Possessiones ²⁸⁾ extra Regnum non conferantur.

§. 1. Si ²⁹⁾ aliquae collatae aut venditae; populo Regni ad edimendum reddantur.

26. Cikkely.

A birtokoknak az országon kívüliek részére nem adományozásáról.

Birtokok az országon kívülieknek ne adományoztassanak.

1. §. Ha némelyek adományoztattak vagy eladattak; az ország népének adassanak vissza megváltás végett.

Articulus 27.

De marturinis solvendis.

Marturinae, juxta consuetudinem a Colomanno Rege constitutam solvantur.

27. Cikkely.

A nyestbőrök fizetéséről.

A nyestbőrök a Kálmán király rendelte gyakorlat szerint fizetessenek.

Articulus 28.

De convictis in judicio non defendendis.

Si quis ordine judiciario

28. Cikkely.

A törvényszéken elmarasztaltaknak nem pártolásáról.

Ha valaki törvénykezés ren-

fuerit condemnatus, nullus potentum possit eum defendere.

dén elmarasztaltatott, senki a hatalmasok közül őt védelme alá ne vehesse.

Articulus 29.

De proventibus Comitum et Regalibus.

Comites jure sui Comitatus tantum fruuntur: caetera ad Regem pertinentia; scilicet cibiones, tributa, boves et duas partes Castrorum, Rex obtineat.

29. Cikkely.

Az ispánok jövedelmeiről és a királyéiról.

Az ispánok ériék be ispán-ságuk illetőségével, egyebeket mint a királyt illetőket, tudnillik csöbröket, adókat, ökröket és a várak két részét a király kapja.

Articulus 30.

Quod praeter Palatinum, Banum et Curiales Comites Regis et Reginae nullus duas dignitates teneat.

30. Cikkely.

Hogy a nádort, bánt, a király és királyné udvarispánjait kivéve, senki két méltóságot ne viseljen.

Item, praeter hos quatuor Jobagiones, scilicet Palatinum, Banum, Curiales et Comites Regis et Reginae, duas dignitates nullus teneat.

Továbbá ezen négy jobbágtól, tudnillik a nádortól, bántól, s a király és királyné udvarispánjaitól megválva, két méltóságot senki se viseljen.

Articulus 31.

Quod articuli praemissi scripto et sigillo aureo roborentur, et ad diversa loca servandi assignentur, et reponantur.

31. Cikkely.

Hogy az előbocsátott cikkek írásba szerkesztve arany pecséttel megerősítenek és különböző helyekre megőrzés végett utasíttassanak és eltéteszenek.

Et ut haec nostra tam concessio, quam ordinatio, sit nostris, nostrorumque Successorum temporibus in perpetuum valitura, eam subscribi fecimus in septem paria litte-

És hogy ezen mind engedélyezésünk mind rendelésünk a magunk és utódaink idejében mindenha érvényes legyen, azt hét levél párba írtuk és arany pecsétünkkel

rarum, et aureo Sigillo nostro roborari: ita quod unum par mittatur Domino Papae, et ipse in registro suo scribi faciat: secundum penes Hospitale: tertium penes Templum: quartum apud Regem: quintum in Capitulo Strigoniensi: Sextum in Colocensi: Septimum apud Palatinum, qui pro tempore fuerit, reservetur.

§. 1. Ita quod ipsam scripturam prae oculis semper habens, nec ipse dieviet in aliquo in praedictis ³⁰⁾ nec Regem, vel Nobiles, seu alios consentiat deviare: Ut et ipsi gaudeant sua libertate, ac propter hoc, Nobis et successoribus nostris semper existant fideles, et Coronae Regiae obsequia debita non negentur.

Statuimus etiam ³¹⁾.

§. 2. Quod si vero ³²⁾ Nos, vel aliquis Successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni contraire voluerit; liberam habeant harum auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis, tam Episcopi quam alii Jobagiones ac Nobiles Regni nostri universi et singuli, praesentes et futuri, posterique, resistendi et contradicendi Nobis et nostris Successoribus in perpetuum facultatem.

§. 3. Datum per manus Kleli, Aulae nostrae Cancellarii, et Agriensis Ecclesiae praepositi, Anno Verbi Incarnati Millesimo ducentesimo vigesi-

megerősítettük; úgy hogy egy pár küldessék Pápa úrnak s ő azt lajstromába vétesse; a másik a Hospitálénál (János vitézeknél), harmadik a Templomnál (Templomosoknál), negyedik a királynál, ötödik az esztergomi káptalanban, hatodik a kalocsaiban, hetedik a nádornál, ki idő szerént leend, tartassék.

1. §. Úgy hogy azon iratot mindenkor szeme előtt tartván, se ő ne hibázzon a föntebb mondottak közül valamelyikben, se a királyt vagy nemeseiket vagy másokat hibáznai ne engedjen, hogy ő magok is éljenek szabadságukkal és ezért Hozzánk és utódainkhoz mindenkor hívek legyenek, és a királyi koronától a tartozó engedelmesség meg ne tagadtassék.

Határozzuk ezt is

2. §. Hogyha pedig Mi vagy utódaink valamelyike bármikor ezen rendelkezésünknek ellene járni akarna: ezen levél erejénél fogva, minden hűtlenségi vétek nélkül, mind a püspökök, mind más jobbágok és országunk nemesei, öszvesen és egyenként a jelenben élők és jövődők és maradékok, irányunkban és utódaink irányában ellenállási és ellenmondási tehetőséggel birjanak mindenha.

3. §. Kelt Kletusnak Udvarunk karcellárjának és az egri egyház prépostjának keze által, az Ige megtestesül-
tének ezer kétszáz huszon-

mo secundo. Venerabili Joanne Strigoniense, Reverendo Ugrino Colocense, Archiepiscopis existentibus; Desiderio Chanadiense, Roberto Veszprimiense, Thoma Agriense, Stephano Zagrabiense, Alexandro Waradiense, Bartholomaeo Quinqueecclesiense, Cosma Jaurinense, Briccio Waciense, ³³⁾ Episcopis existentibus. Regni nostri anno decimo septimo.

kettedik évében; főtisztelendő János, esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek lévén; Dezső csanádi, Robert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váci püspökök lévén. Országlásunk tizenhetedik évében.

J e g y z e t e k.

A hiteles példánytól eltérő helyek, melyeket a latin szövegben számokkal jelölék meg, így következnek.

1.) A hiteles példányban (sőt általán az eredeti példányokban) *Hungariae*, a *Corpus jurisban* *Un-gariae*; a különbség magában véve lényegtelen, de a szó eredetére nézve, melynek első részében sokan, például Bartal György első rendű történészünk, a *hun* szót szemlélik, igen fontos.

2.) *partibus* nincsen a hiteles példányban.

3.) *aures* szinte.

4.) A *Corpus jurisban: reformatione*.

5.) A hiteles példányban nincs zárjel.

6.) *Statuimus* nincs a hiteles példányban.

7.) A hiteles példányban ugyan *nostras* van, azonban az 1231-dik évi megerősítő oklevélben helyes értelemmel *nostra* áll.

8.) A *Corpus jurisban* *libras denariorum* nyilván helytelenül; egyébiránt mik valának a szabad denárok s a bulla némely más helyei is az alábbi ágazatokban nyerne felvilágosítást.

9.) *Servientium* helyett a hiteles példányban alább is mindenütt *Servientum* *) áll.

10.) *in domos* helyett a hiteles példányban csak *domos* van.

11.) *ipsarum* helyett a hiteles példányban *ip-sorum*.

12.) *causas* helyett

13.) *exercitum ducere volverimus et* nincs a hiteles példányban.

14.) *pro pecunia nostra* helyett.

15.) *causas* helyett.

16.) *vero* nincs a hiteles példányban.

17.) *proficiscantur* helyett,

18.) *Item* nincs a hiteles példányban.

19.) *ut* helyett.

20.) *Stephano* nincs a hiteles példányban.

21.) *Segetes* helyett.

22.) 23.) *Item* nincs a hiteles példányban.

24.) *Comites camerarii monetarum* helyett.

25.) *nostri sint* nincs a hiteles példányban.

26.) *Item* nincs a hiteles példányban,

27.) *Szabolch et Regécz* helyett az *Ulászló* megerősítésében — melyről alább — *Zalard és Zeeget* áll.

28.) *Item* nincs a hiteles példányban.

---

*) *Serviensek* — vitézlő szolgák alatt — pedig általában a kisebb nemesség, a mai szójárás szerint is nemesi rend értendő, különböztetésül az előkelőbbektől (természetes jobbagaktól, ispánoktól, később általános néven: uraktól vagy országnagyoktól). Ezen bullának mindjárt 10-dik czikkelyében is szinte találjuk e megkülönböztetést. Vesd össze Bartal idézett munkája 50 és következő §§-ait. Ezen *serviens* — vitézlő szolga — névről maradt fenn a ma is divatozó szolgabíró (latinul: *judex nobilium*) nevezet.

29.) sunt nincs a hiteles példányban.

30.) praedictorum helyett.

31.) Statuimus etiam hiányzik a Corpus jurisban.

32.) vero nincs ugyan az eredetiben, de minthogy az 1687-diki törvényben ezen alakban történik reá hivatkozás, meghagyandónak tartottam.

33.) Vincentio Nittriense nincs meg a hiteles példányban

Ezen eltéréseknek ugyan nem mindenike bir valamely fontossággal, de mégis, kivált törvény szövegének mindenben hibátlannak kellene lennie.

D) Megerősítette ezen oklevelet kilencz év múlva (1231-ben) még maga II. András, azonban némely módosítások és toldásokkal, melyek közt nevezetes az, mely szerént az ellenállási záradék helyett magát az esztergomi érsek által kimondandó egyházi kiátkozás (excommunicatio) alá veti. S ezen megerősítő oklevél mind maga András. mind fiai által letett esküvel is megpecsételtetik. A Corpus jurisban ezen oklevél nincsen meg, hanem Kovachichok által az országos levéltár hiteles példánya után ismételve kiadatott s olvasható közelebb Kovachich Miklós Józsefnek „Sylloge Decretorum Comitium” czimű munkájában. A későbbi királyok és törvényhozások mindig csak az első oklevélre — arany bullára — hivatkoznak

E) Megerősítette az arany bullát I. Lajos 1351. évben, a 4-ik czikkely kivételével, melyre nézve mondatik „kivéén csak egy czikkelyt. . . tudnillik, hogy nemesemberek örökös nélkül halván el, birtokaikat egyházaknak vagy másoknak, a kiknek akarják, éltökben vagy holtuk esetére adhassák, hagyományozhassák, eladhassák,

elidegenithessék ; sőt inkább ezekre nézve teljességgel semmi tehetőséggel ne birjanak, hanem birtokaik legközelebbi fivérek és nemzetségeikre jog szerint és törvényesen, tisztán és egyszerűen minden ellenmondás nélkül szálljanak.“

F) Mindkettőt megerősítette I Mária királynő 1384-dik évben. Továbbá mindkettőt megerősítette 1440-ben I Ulászló (olvasható Kovachich Syllogejában); ugy szinte I. Mátyás 1464-ben, a Zsigmondféle VI. számú végzeménnyel együtt (mely utóbbi leginkább a birákra és birói eljárásokra vonatkozik).

További általános biztosítások

G) **IV. Béla**, István (ifjabb magyar király s Erdély fejedelme) és ifjabb Béla (egész Szlavonia fejedelme) 1267-ben eskü alatt megerősítik a Szent István alapította szabadságot (Kovachich Syllogejában a 11 és következő lapokon).

H) Hasonló **III. András** biztosítása 1298-dik 42. cikkelyben (Kovachich Sylloge 40. lapon), melyet I. Ulászló 1440-ben, **II. András**éval és **Lajos**éval együtt szinte megerősít (Kovachichnál 59 és kk. lapokon.)

I) **I. Mária** királynő 1385-ben (Kovachichnál 53 és kk. lapokon) és

K) **Albert** király 1439-ben (Bevezetés és 1. cikkely) az ország régi törvényeit és szokásait megújítják és megtartásukat ígérik.

L) Árvaszülött **László** (Ladisl. Posthumus) 1453-ban eskü alatt az ország régi törvényeit és szokásait megújítja.

M) **I. vagy Hunyadi Mátyás** elsőben 1458-ban kelt végzeménynek (olvasható Kovachichnál) 2-dik cikkelyében, azután az 1464-diki végzemény 1-ső cikkelyé-

ben Magyarország régi szabadságait, jogait és szokásait általában megerősíti. Hasonló megerősítései vannak 1474 és 1475-ben (Kovachichnál, ki Mátyásnak kilencz végzeményét közli, melyek nincsenek meg a Corpus jurisban)

N) II. Ulászlónak megerősítése foglaltatik az 1490 és 1492-dik végzeményekben.

J e g y z e t. I. Ferdinánd megerősítő oklevele hiányzik a Corpus Jurisban, (hol csak az eskü fordul elő); de olvasható Kovachich Syllogejában a 370. lapon, a melyre célzás van az 1537--diki végzemény 29-dik cikkelyében is.

O) I. Ferdinánd alatt 1559-ben a 8. cikkely; és

P) II. Mátyás alatt 1608-ban koronázás előtt a 10. cikkely szól a magyar dolgoknak magyarok általi vezetéséről.

Q) I. Leopold megerősítése foglaltatik az 1687-ki végzemény 4-ik cikkelyében, midőn egyszersmind az arany bullának az ellenállásról szóló záradéka eltöröltetik. Ide tartoznak még

R) III. Károly biztosító nyilatkozata az 1715-dik végzemény 3-ik cikkelyében, különösen Magyarország önállóságára nézve is;

S) Ugyanazé az 1723. végzemény 3, és 6-ik cikkelyeiben

T) I. Mária Teréziáé 1741: 8, 11, és 14-dik cikkelyekben; az utóbbiakban a magyar kormányzás függetlenségéről;

U) I. Ferencz nyilatkozata az ausztriai császári czim felvételekor;

X) Ugyanannak biztosítása az 1827: 3-ik cikkelyben.

Az utóbbiak, I. Mátyás király megerősítésétől kezdve, — kivévn, a melyek nincsenek meg a Corpus Jurisban, különösen ideértve az U. pont alattit is, melynek az 1807-ik országgyűlés, a fennálló törvények mellett, külön be czikkelyeztetését szükségesnek nem tartá — ime itt következnek.

Hunyadi vagy I. Mátyás által Magyar- ország jogainak 1464-d'ik évben kelt általános megerősítése.

Articulus 1.

Decreta Praedecessorum Hungariae Regum, serventur: per Mathiam Regem jam confirmata.

Primo, quod Nos hoc Regnum nostrum Hungariae, et omnes ejus ad idem pertinentes incolae, in omnibus et singulis bonis et antiquis libertatibus, consuetudinibus et jurebus, quibus hoc Regnum utebatur temporibus Praedecessorum nostrorum, conservabimus et tenebimus.

§. 1 Et quod Decreta condam Ludovici et Sigismundi Regum; simul cum Decreto olim Domini Andreae similiter Regis, per ipsum Duminum Ludovicum Regem confirmato,

1. Czikkely.

Magyarország előbbi királyainak végzeményei tartassanak meg: Mátyás király által már megerősítvék.

Elsőben, hogy Magyarország királyságunkat és minden hozzátartozó lakosait öszves és egyenkénti jó és régi szabadságaik, szokásaik, és jogaikban, melyekkel ezen ország elödeinknek koraiban él vala, megőrizni és megtartani fogjuk.

1. §. És hogy néhai Lajos és Zsigmond királyok végzeményeit, hajdani András úr hasonlókép király végzeményével együtt, mely Lajos király úr által megerősítettett,

confirmabimus, et cum his infrascriptis articulis observabimus.

megerősíteni és az itt alulmegírt czikkelyekkel együtt megtartani fogjuk.

II. Ulászló által az ország szokásainak és szabadságainak megerősítése és az elvállalt országlás feltételei 1490-ben.

(A Bevezetés és 1. §. olvasható föntebb a királyi választásokról szóló szakaszban).

§. 2. Quod Regnum Hungariae cum caeteris Regnis, Provinciis sibi subjectis, Dominosque Praelatos et Barones, omnes Ecclesias, Ecclesiasticasque personas ac Nobiles et Civitates, necnon caeteros incolas et inhabitatores ipsius Regni, conservabimus in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus, libertatibus et consuetudinibus approbatis, in quibus scilicet per Divos quondam Reges conservati, quibusque gavisiet usifuerant. Ita quod nullas prorsus novitates (quemadmodum praefatus quondam Dominus Mathias Rex fecerat) in eorundem detrimentum et oppressionem, ac contra hujusmodi antiquas libertates ipsorum sub aliquo quaesito colore introducemus. Introductas vero per ipsum quondam Serenissimum Dominum Mathiam Regem, aboleamus: Contributionem autem seu taxam unius floreni, nulla ratio-

2. §. Hogy Magyarországi királyságunkat a többi országokkal, alávetett tartományokkal s a főpap és zászlós urakat, minden egyházakat s egyházi személyeket, és nemeseket, meg királyi városokat, szinte úgy az országnak többi lakosait és lakóit régi jogaikban, királyságaik, mentességeik, szabadságaik és jóváhagyott szokásaikban melyekben tudnillik néhai dicsőült királyai által megtartattak s melyekkel birtak és éltek, megtartani fogjuk: úgy hogy teljességgel semmi újításokat (miként a mondott Mátyás király úr tette vala) az ő kárukra és elnyomatásukra és illetén régi szabadságaik ellenére semmi kikeresett szín alatt be ne hozunk. A néhai fenséges Mátyás király úr által behozottakat pedig eltöröljük: és az egy forint adót vagy taksát, semmi módon be nem hajtjuk, hanem a régi,

ne exigamus, sed antiquis, justis, ordinatis et consuetis preventibus Regalibus contenti esse debeamus.

(Ugyanezek előfordulnak törvénycikkely alakjában is 1492-dik évben az 1-ső cikkelyben; ezen évi 6, 7, 8 és 9. cikkelyekben pedig az ország függetlensége különösebben biztosittatik.

I. Ferdinand alatt 1559-ben hozott végzeményből.

Articulus 8.

Hungarica negotia, cum Consiliariis Hungaris tractentur.

Et quia horum omnium predictorum malorum, et gravaminum avertendorum, modus et via inter alias, haec quoque haud postrema videtur; utimposterum Majestas Sua Carsarea, in rebus Hungaricis, utidignetur Consilio Hungarico, et jurium ac libertatum Regni perito.

§. 1. Quum alioquin, ii etiam, de quorum capite, vita, atque fortunis agitur, quique in dies in ipso periculo versantur, Suae Majestati de omnibus melius, quam extranei quipiam, rerum Hungaricarum minus periti; deque alieno periculo non solliciti, possint consulere.

§. 2. Justumque videatur, ut quemadmodum Hungari, nunquam adhibentur in negotiis, et consiliis, pure aliena Regna concernentibus; sic eti-

8. Cikkely.

A magyar ügyek, magyar tanácsosokkal tárgyaltsanak.

És mivel mind ezen mondott roszak és nehézségek elhárításának módja és utja a többek közt ez is nem utolsónak látszik, hogy ezentúl ő császári Felsége magyar dolgokban méltóztassék magyar és az ország jogai, megszabadságaiban járta tanácscsal élni.

1. §. Minthogy különben azok is, a kiknek fejről, életéről és sorsáról van szó, és a kik naponként magában a veszélyben forognak, Ő Felségének mindenekről jobban tanácsolhatnak, mint valamely idegenek, kik a magyar dolgokat nem tudják, és a más veszélyén nem aggódnak.

2. §. És igazságosnak látszik, hogy valamint a magyarok soha sem alkalmaztatnak tisztán más országokat illető ügyekben és tanácsok-

am alieni, his, quae pure et prae-
cise ad libertates et pri-
vilegia Regni Hungariae spe-
ctant, non adhibeantur.

ban, így idegenek is azokban-
melyek tisztán és határozot-
tan a magyarországi király-
ság szabadságaira és kivált-
ságaira tartoznak, ne hasz-
náltassanak

(Megerősítettik az 1622-dik és 1638-dik 1. czikkely
3-dik föltételében, továbbá 1681. 4-dik czikkelyben stb.)

II. Mátyás király alatt 1608-ban ko- ronázás előtt hozott végzeményből a magyar kormányzás függetlenségére nézve.

Articulus 10.

10. Czikkely.

Officium Cancellariatus bene merita alicui perso-
nae conferatur: Et Ma-
jestas Sua Regia, in re-
bus Hungaricis, non nisi
hungarico etiam Consilio
utatur: Neque supplican-
tes, alios quam decet, Con-
siliarios et Secretarios,
pro suis expeditionibus
adeant.

A Cancellárság hivatala
érdemeket szerzett vala-
mely személyre ruházta-
sék. És Ő Királyi Felsé-
ge, magyar dolgokban
csak is magyar tanács-
csal éljen. S a kérelmezők, mint
illik, más tanácsosok és
titkárokhoz elintézései-
kért ne folyamodjanak.

Ad Nonum, et Decimum. Ut
omnis gubernatio, dignitasque
Consilii Hungarici: Cancellariae
auctoritas, per Suam Re-
giam Majestatem defacto re-
stauretur: Eaque ex Consilio
Hungarico idoneae personae
conferatur; nec non omnia
officia majora, et mi-
nora, etiam Tricesimae ca-
rumque Praefecturae, tam in

A kilencedik és tizedikre.
Hogy minden kormányzása s
méltósága a magyar tanács-
nak: a Cancellária tekintő-
lye, Ő Királyi Felsége által
tettleg visszaálltassék s az
magyar tanácsból alkalmas
személyre ruháztassék; úgy
szinte többire nézve minden
nagyobb és kisebb hivatalo-
kat s a harminczadokat is, és

hoc Hungariae, quam aliis sibi annexis, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Regnis, per nativos Hungaros, Nationes subjectas et annexas, de caetero administretur, statutum est.

§. 1. Caveatque sua Majestas Regia sufficienter, praedictis Statibus et Ordinibus Regni; ne externae Nationes deinceps, et alterius Nationis homines in gubernationem Hungaricam unquam sese ingerant.

§. 2. Neve in rebus Hungaricis aliorum quam Hungarorum consilio (ex omnibus Partibus Regni Hungariae atque etiam Slavoniae, ex Ordine quoque Nobilium in praesenti adhuc Diaeta collecto juxta Decretum 3. Vladislai Regis Artic. 7. et Ludovici 2. Art. 39) absque Religionis discrimine eadem Majestas Sua utatur.

§. 3. Atque ideo statutum est, ut si quis Hungarorum, in negotiis suis Hungaricis, alterius Nationis Consiliarios, et Secretarios pro expeditione sua adiret eamque ab ipsis extraheret; eae de facto invigrosae et invalidae habeantur.

§. 4. Si quidem et aliae Nationes, et Provinciae suas, per indigenas, expeditiones facere consueverint.

azoknak főtisztségeit mind ezen magyarországi mind az ahhoz kapcsolt más, dalmát, horvát és szlavin országi királyságokban született magyarok s hódított és kapcsolt nemzetbeliek viseljék, határoztatott.

1. §. Ő királyi Felsége óvja elegendőkép az Ország karait és Rendeit, hogy ezen túl kül nemzetek és más nemzetbeli emberek a magyar kormányzásba soha ne avatkozzanak.

2. §. S Ő királyi Felsége magyar dolgokban mások tanácsával, mint valláskülönbség nélkül magyarokéval ne éljen (s ezen tanács a magyarországi ügy a szlavóniai királyságnak minden részeiből s a nemesek rendéből is még a jelen országgyűlés alatt Ulászló király 3. végzése 7-dik czikkelye és Lajos 2. végzése 39. czikkelye szerint állitassék egybe).

3. §. És annál fogva határoztatott, hogy ha valaki a magyarok közül, magyar ügyeiben, más nemzetbeli tanácsosokhoz és titkárokhoz folyamodnék elintézéséért, s ezt azoktól venné ki, azok tényleg erőnélküliek és érvényteleneknek tartassanak.

4. §. Miután más nemzetek és tartományok is a magok elintézéseit honosok által szokták eszközölni.

(Megerősítették 1618-ban, továbbá 1681-ben I. Leopold alatt hozott végzemény 4-dik czikkelyében, stb. különösen pedig az 1791-dik évi 14-dik czikkelyben az alaptörvényekre vonatkozással hivatik fel az itt mindjárt következő 11-dik czikkelyvel együtt).

Ugyanaz alatt azon évben és tárgyban.

Articulus 11.

Confiniorum Praefecturae et Capitaneatus, Hungaris in Regno possessionatis conferantur: Et ratione Praesidiorum Sclavonicorum, Majestas Sua Regia cum Serenissimo Archiduce Domino Ferdinando, per Legatos concludat.

Confiniorum vero Praefecturas, et Capitaneatus tam in hoc quam supradictis Regnis; Hungaris nativis, aliisque subjectis et annexis Nationibus, idoneis videlicet et bene meritis personis, adhuc sub hac Diaeta, Majestas Sua Regia ex Consilio Hungarico conferat.

§. 1. Imo et officia Supremorum Capitaneatum, Praesidii Vesprimiensis et Neogradiensis, nativis Hungaris, excepto pro nunc Jaurino (ita tamen, ut ibidem juxta antiquum morem, et consuetudinem Hungari Vice-Capitanei, cum pristina autoritate et potestate, de caetero interteneantur, idemque Supremus Capitaneus

11. Czikkely.

A vég helyek főtisztsegei és kapitányságai az országban birtokos magyaroknak adassanak. És a szlavoniai őrségre nézve Ő királyi Felsége fenséges főherczeg Ferdinánd úrral követek által végezzen.

A vég helyek főtisztsegeit és kapitányságait mind ezen mind a föntebb mondott országokban Ő Királyi Felsége született magyarokra s más hódított és kapcsolt nemzetbeliekre, tudnillik alkalmas és érdemeket szerzett személyekre magyar tanácsból ruházza még ezen országgyűlés alatt.

1. §. Sőt a veszprémi és nógrádi őrség főkapitányi hivatalait is, született magyaroknak, kivévén még most a győrit (mindazáltal akként, hogy ottan többire a régi szokás és gyakorlat szerint a régi hatósággal, és hatalommal magyar alkaptányok tartassanak s a győri főkapitány az ország törvé-

Jaurinensis, Juribus Regni subjaceat, et suam post Regiam Majestatem dependentiam a Palatino habeat, neque se in Jurisdictionem Dominorum terrestrium ingerat, contrariumque faciens, juribus Regni subsit) Dominis videlicet Baronibus, seu Nobilibus in Regno possessionatis; Capitaneatum vero Comaromiensem, ut nativo Hungaro, bene meritaе personae, sine ullo Religionis discrimine conferat; obnixepetunt.

§. 2. Similiter etiam in Dalmatia, Croatia et Sclavonia, eductis primo ex Praesidiis, generalibus Capitaneis, aliisque externis Praefectis et militibus; ratione Praefecturae omnium Confiniorum cum Serenissimo Domino Archi-Duce Ferdinando etc. concludat, et juxta oblationem legatos suos Graecium expediat.

§. 3. Imo ut ipsum Banatum, sub hac praesenti Diaeta, cum vetusta sua plenaria auctoritate, a Dravo usque mare Adriaticum, bene meritaе alicui personae conferat.

nyei alatt álljon s a királyi Felség után a nádortól legyen függése, a földes urak törvényhatóságába se avatkozzék s ellenkezőleg cselekedvén az ország törvényeinek legyen alávetve) tudnillik zászlós uraknak vagy az országban birtokos nemeseknek; a komáromi kapitányságot pedig hogy született magyarnak, érdemeket szerzett személynek minden valás különbsége nélkül adja, esdve kéri.

2. §. Hasonlóképen Dalmát-, Horvát-, és Szlavonországban is, kivévén az őrségekből elsőben a főkapitányokat és más kühországi főtiszteket és katonákat, véghegyek főtisztsége iránt fenséges úr főherczeg Ferdinánddal stb. végezzen, és az ajánlat szerint, követeit Gratzba küldje.

3. §. Sőt hogy magát a bán-ságot is, ezen mostani országgyűlés alatt, régi teljes hatóságával a Dravától az adriai tengerig, érdemeket szerzett valamely személyre ruházza.

I. Leopold alatt 1687-dik évben hozott végzeményből.

Articulus 4.

Secundi Andreae, Regis Hierosolimitani Articulus

4. Czikkely.

II. András jéruszálemi királynak 1222-dikről szóló

31. de Anno 1222. certa sui in parte explanatur.

Memores insuper existentes iidem Status et Ordines benignae propositionis ejusdem Suae Majestatis Sacratissimae, reformationem quippe solius illius Clausulae, seu potius Regibus contralicendi et resistendi licentiae, in Articulo 31. Secundi Andreae Regis de Anno 1222. appositae, ex rationibus inibi recensitis instituendam innuentis; licet quidem ejusdem Articuli praeattacta in parte, probum sensum, non nisi quorundam privatorum prava interpretatio, in alienum praevaricatum nefors, detorquere studuisset; saniorumque Suae Majestatis Sacratissimae fidelium Statuum et Ordinum, nunquam ea Mens fuisset; quod juxta illum per malevolos et seditiosos obverso modo *) contra legitimum Regem et Dominum suum quispiam Armis consurgere et sese erigere queat:

§. 1. Hoc nihilominus etiam in passu, pro ulterius contestanda devotione, et humillima incontaminatae fidelitatis obligatione sua, ac radicitus eliminanda diffidentia, quae inter Regem, et Regnum eademque annexas Partes, ea propter fors in futurum subo-

31. czikkelye bizonyos részében felvilágosittatik.

Ezen kívül megemlékezvén azon karok és rendek ő szent Felsége kegyes előterjesztéséről, mely a II. András király 1222-diki 31-dik czikkelyéhez csatolt csupán azon záradékának vagyis inkább a királyok irányában ellenmondási és ellenállási szabadságnak az ott előadott okokból megmásítását czélozza; noha ugyan azon czikkelynek jó értelmét az érintett részben csak néhány magánosok rossz magyarázata igyekezett más bűnösre csavarni; s Ő Felsége józanabb hű karainak és rendeinek soha nem volt azon gondolatja, hogy a szerént aroszakarók és pártosok által ellengördített módon törvényes királyuk és urok ellen valaki fegyverrel fölkelhessen és magát ellenszegezhesse:

1. §. Mindazáltal, hogy e nyomban is áhítatukat és feddhetetlen hűségök legalázatosabb köteleességét bővebben tanúsítsák, és gyökerestül kiirtsák a bizalmatlanságot, mely a király és az ország s hozzákapcsolt részek közt e miatt jövőendőben támadhatna, azon

*) A Corpus jurisban obversum, az eredetiben: obverso modo.

riri posset, iidem Status et Ordines, demisse complacenti et subdito animo annuerunt; prae-narratae Clausulae, de contradicendi et resistendi licentia interpositae, a tenore, et sensu praecitati Articuli 31 praeinserti Decreti Secundi Andreae Regis, concomitanterque, et inaugurali Juramento prae-narrata forma deposito, mediante praesenti articulari constitutione exclusae et semotae.

§. 2. In reliquo tamen, eodem Articulo et ejusdem Decreto in omnibus suis punctis, conditionibus et clausulis, in suo pristino vigore et statu permanente.

§. 3. Nulli ambigentes, quin potius nihil eo certius habentes, quam quod eadem Serenitas ejusdemque praementiati Haeredes et alii Successores, ad mentem quoque Paternae suae Majestatis Sacratissimae oblationis, propositionaliter factae; sint eosdem Status et Ordines, eorundemque pariter Successores, in ipsorum Universis, communibus a vitis Juribus, Privilegiis, Libertatibusque et Legibus (secundum praenotatos sui Diplomatis articulos) in omne tempus Regalium suorum Sceptrorum pientissime, manutenturi et indemnes conservaturi.

karok és rendek alázattal kedveskedő és alattvalói szívvvel beleegyeztek, hogy az előadott záradék, mely az ellenmondási és ellenállási szabadságról van közbeigatva, a Második András fentérintett végzeményének idézett 31 cikkely tartalmától és értelmétől, és következőleg a fent előadott módon letett felavatási eskütől is jelen czikk rendeleténél fogva elzáratott és elmozdítatott.

2. §. Többire pedig ugyanazon cikkely s ugyan annak végzeménye, minden pontjában, föltételeiben és záradékai-ban régi erejében és állapotjában megmaradván.

3. §. Semmit nem kételkedvén, sőt semmit bizonyosnak nem tartván, mint hogy ugyanazon Fenség s főntebb említett örökösei és más utódai Ő Felségének előterjesztésképen történt kegyes ajánlata értelmében is, ugyanazon karokat és rendeket és nemkülönbén utódait mindennemű közös jogaikban, kiváltságai-kban, szabadságaikban és törvényeikben (hitlevélének főnt megírt cikkelyei szerint) királyi pálczáinak minden idejére legkegyeletesebben megtartandják és sértetlenül megőrzendik.

(Magáról a felavatási hitlevélről a következő szakaszban lesz szó)

III. Károly királynak az 1715-diki végzeményben foglalt általános biztosító nyilatkozata.

Articulus 3.

Circa Regiam Haereditariam Successionem et Regimen uberior declaratio.

Sacra Caesarea Regiaque Majestas, Successionem Haereditariam juxta tenorem benigni Diplomatis sui immediate praecinsinato Articulo secundo, nunc inserti, sufficienter declaratum, clementer resolvit dirigendam, et deficiente demum Masculino sexu, a Divo condam Leopoldo et Rege descendente, avitam et veterem, approbatamque Consuetudinem, Praerogativamque Statuum, et Ordinum, in Electione et Coronatione Regum, locum suum habituram esse.

§. 1. Nec Status et Ordines Regni, eadem Sacra Regia Majestas secus regi aut dirigi vult; quam observatis propriis ipsius Regni Hungariae hactenus factis, vel in futurum diaetaliter constituendis Legibus.

§. 2. Qua Regia clementissima declaratione; circa clausulam: Prout super intellectu et usu Legum, Regio, et communi Statuum consensu Diae-

3. Czikkely.

A királyi örökös utódkövetkezés és országlás iránt bővebb nyilvánítás.

Ő Császári Királyi szent Felsége az örökös utódkövetkezésnek, miként az imént előbocsátott czikkelyben mostan beigtatott kegyes hitlevél tartalma szerint elegendőleg van nyilvánítva, irányúl vételét kegyelmesen elrendeli s hogy egykor a dicsőült néhai Leopoldtól és királytól leszármazó fiág kihalandásával, a karok és rendek ő és régi s jóváhagyott szokása és előjoga fog a királyok választása és koronázásában, előállani.

1. §. Nem is akarja a Királyi szent Felség, hogy az ország karai és rendei másképp igazgattassanak vagy kormányoztassanak, mint megtartva magának Magyarországnak eddig hozott vagy jövőendőben országgyűlésileg hozandó saját törvényeit.

2. §. Mely királyi legkegyelmesebb nyilvánítás által, ezen záradék felől: miként a törvények értelme és gyakorlata iránt a Király és karok köz

taliter conventum fuerit, de omni a Regno avulsione; ac ad morem aliarum provinciarum supposito Gubernio; memoratos Status et Ordines Regni sufficienter praecautos reddit.

megegyezésével országgyűlésileg történik megállapodás, az országból minden elszakítástól és akormányzatnak a többi tartományok módjára behozásától az ország említett karait és rendeit elegendőleg megóvottakká teszi.

Ugyanannak az 1723-dik évi végzeményben a trónöröklési 2-ik szerződés sel egy ü t t, (mely az 1-ső és 2-dik czikkelyekben foglaltatik s főntebb adaték elő) kibocsátott biztosító nyilatkozata.

Articulus 3.

Jura, Praerogativae et Libertates Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum confirmantur.

Sacratissima Caesarica et Regia Majestas, universorum fidelium Statuum et Ordinum Regni, Partiumque eidem annexarum, omnia tam Diplomatica quam alia quaevis Jura, Libertates et Privilegia, Immunitates, Praerogativas, Legesque conditas, et approbatas

3. Czikkely.

Az ország és hozzá kapcsolt részek karai és rendjeinek jogai, előjogai és szabadságai megerősítetnek.

Ő Császári szent Felsége az ország és hozzákapcsolt részek minden hűkarrainak és rendjeinek valamennyi mind a hitlevelekben foglalt, mind akármely más jogait szabadságait és kiváltságait, mentességeit, előjogait, alkotott törvényeit és jóváhagyott szokásait

Consuetudines (conformitate Articulatorum 1. et 2. modernae Diaetae, in sensu Articulatorum 1. 2. et 3. Anni 1715. Formulaeque Juramenti ibidem contentae intelligendum) clementer confirmat et observabit.

§. 1. Pariterque Successores, legitime coronandi Hungariae et Partium eidem annexarum Reges; in iisdem Praerogativis, et praemissis Immunitatibus et Legibus, Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum inviolabiliter conservabunt.

§. 2. Quas et quae, praeterea Sua Majestas sacratissima, per suos cujuscunque status, gradus et conditionis, observari faciet.

(egyezőleg a mostani országgyűlés 1. és 2. cikkelyeivel, az 1715. évi 1. 2. és 3. cikkelyekéssőt foglalt esküformaszerént értendőkkel) kegyelmesen megerősíti és megtartani fogja.

1. §. Hasonlóképp az utódok, Magyarország és a hozzá kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, ugyanazon előjogokban és előbocsátott mentességekben és törvényekben az ország és hozzákapcsolt részek karait és rendeit sértetlenül megfogják tartani.

2. §. Mindazokat, ezen felül Ő szent Felsége, bármely karú rangú és állapotú emberei által megtartatni fogja.

III. Károly alatt 1723-ban hozott végzeményből a 6-dik cikkely, a nemeseknek adómentességéről, mely szinte 1741-ben Mária Terézia alatt hozott végzemény következő 8-dik cikkelyében az alapjogokhoz számítatik.

Articulus 6.

Domini Terrestres et alii Nobiles; a contribuendo, ulterius quoque pro immunitatibus declarantur.

6. Cikkely.

A földesurak és más nemesek az adózástól továbbá is menteseknek nyilváníttatnak.

Siquidem juxta fundamenta-
lem patriae Nobilitatis Prae-
rogativam sensu Tituli 9. Par-
tis primae Operis Decreti Tri-
partiti, aliasque Diplomaticas
Leges per Sacratissimam Cae-
saream et Regiam Majestatem
clementissime confirmatas;
Status et Ordines Regni,
Partiumque eidem annexarum,
ab omni Tributaria ser-
vitude exempti habere-
rentur;

§. 1. Sacratissima quoque
Sua Caesarea et Regia Majes-
tas, Eosdem Status et Ordines,
tam Dominos terrestres, quam
et alios quosvis Nobilitari
praerogativa gaudentes, ab
omni contributione in perpetuum
immunes conservandos,
clementissime decernit.

§. 2. Militare nihilominus
pro Regni defensione teneantur.

§. 3. Et Sacra Caesarea Re-
giaque Majestas, quoties ne-
cesse esse judicaverit; id ad
conformitatem Articuli 8. Anni
1715 a modo imposterum quo-
que desiderare et exigere po-
terit.

§. 4. Armalistae nihilominus,
etiam in Iberis Regiis, Mon-
tanicisque Civitatibus, Confiniis,
Oppidis privilegiatis, et non
privilegiatis, et alibi in Regno
commorantes; conscientiose,
juxta Comitatum ideam, pro
domesticis Comitatum neces-
sitatibus taxabuntur.

Miután a hazai nemességnek
alapelőjogánál fogva a Hármas-
törvénykönyv első része 9. czi-
me értelmében és a hitlevelek-
ben foglalt más törvények sze-
rént, melyek Ő Császári Kirá-
lyi szent Felsége által legke-
gyelmesebben megerősített-
tek; az ország és kapcsolt rés-
zek karai és rendei minden
adózási szolgaság alól
kivételtvék.

1. §. Ő Császári Királyi szent
Felsége is, legkegyelmesebben
elhatározza, hogy azon karo-
kat és rendeket, mind a földes
urokat, mind nemesi előjoggal
bíró minden másokat, min-
den adózástól örök re-
mentesekül megőrizni.

2. §. Katonáskodni
mindazáltal az ország vé-
delmére tartozzanak.

3. §. És a Császári Királyi
szent Felség, valahányszor
szükségesnek tartandja, azt az
1713. évi 8. cikkelynél fog-
va mostantól jövődre is meg-
kívánhatja és végrehajthatja.

4. §. A levélnemesek azon-
ban, a szabad királyi és bá-
nyavárosokban, véghelyeken,
kiváltságolt mezővárosokban
és az országban másutt tartóz-
kodók is; lelkiösmeretesen, a
megyék eszméje szerént, a me-
gyék házi szükségéire adóztat-
tatni fognak.

Mária Terézia királynő alatt 1741-ben hozott végzeményből.

Articulus 8.

De Clausula Diplomatis: Prout super eorum usu et intellectu, Regio ac communi Statuum consensu, diaetaliter conventum fuerit; ad fundamentalia Jura, Libertates, Immunitates et Praerogativas Statuum, et Ordinum Regni nullatenus extendenda.

Erga benignam Sacrae Regiae Majestatis Declarationem sancitum est: fundamentalia Jura, Libertates, Immunitates et Praerogativas Statuum et Ordinum Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum, signanter in Tit. 9. Part. 1. Operis Decr. Tripartiti et Articulo 6. Anni 1723 velut in perpetuum ab omni Contributione ipsos eximentibus, adeoque eatenus etiam; ne onus publicum Fundo quoquo modo inhaereat, eisdem immunitatibus ac avito quoque usu firmatis, expressas (cum alioquin etiam per Art. 3. Anni 1715. super eo, quod ad normam aliarum Provinciarum non gubernabuntur,

8. Cikkely.

A hitlevél ezen záradékáról: miként azoknak gyakorlata és értelme fölött a király és karok közös megegyezésével országgyűlésileg történik megállapodás; hogy ez az ország karainak és rendei- nek alapjogaira, szabadságaira, mentességeire és előjogaira semmiképen ki nem terjesztendő.

Ő királyi szent Felségének kegyes nyilatkozata mellett szentesítettett: hogy a magyarországi királyság és a kapcsol- tott részek karai és rendei- nek alapjogait, szabadságait, mentességeit és előjogait, jelesül a Hármaskönyv I. része 9. címében és az 1723-dik évi 6. cikkelyben, mint a melyek őket minden adó alól örökre kiveszik, tehát az iránt is, hogy a közteher a földhöz semmi módon ne tapadjon, ugyanazon és ősi gyakorlattal is megerősített mentességekben kifejezet- teket (midőn egyébként is az 1715. évi 3. cikkely által a felől, hogy más tartományok módjára nem fognak kormá- nyoztatni, megóva és biztosít-

praecauti et assecurati existant) sub sensum Diplomaticae, de usu et intellectu Legum sonantis clausulae, nullatenus sumi posse.	va vannak) a hitlevélbe iktatott azon záradék alá, mely a törvények gyakorlatáról és értelméről szól, teljességgel leghessen vonni.

J e g y z e t e k.

1. E kifejezésnek, hogy „a közteher a földhöz semmi módon ne tapadjon“ magyarázata közelebb abban keresendő, miszerént az adóul szolgáló alap, megyékben s nemeseknél más részről a földesúri tartozásoknak is alapul szolgálván, sőt eredetileg a földesurak által a birtokképességgel különben fel nem ruházott földmivelő osztálynak viszontteljesítések végett adottakul tekintetvén, maga a föld a földes úr tulajdonának nézetett s mint ilyen a földbirtokos nemes kiváltságainak egyik tárgya vala. A földmivelő osztály köz adóztatásának is tehát csak a haszonvétele, nem maga a föld, mint tulajdon, szolgálhata forrásul.

2. Őseink adómentessége, melyben eleitől fogva oly sokat helyheztetének vala, más részről az országban az nyílen katonáskodási köteleességgel járt és egyensúlyoztatott; a honnan a nemesek másképen vitézlő szolgáltnak (servientes) neveztetének, miként mind ez a föntebb idézett törvényekben is (Hármaskönyv I. rész 9, 1723: 6, 1741: 8) foglaltatik. Újabb időben nagyobb szerű világesemények folytán a hadviselés módja megváltozván, sőt az egyes hatalmak hadseregei oly roppant mérvre emelkedvén, melyről a régieknek képzeletök is alig vala, az államok kiadásai is ily mérvben növekedének s részint az adóztatásoknak nemzetgazdászati új tudományos rend-

szerére, részint az adó megajánlás a jogával összekötésben, az alkotmányos élet egyik legjelentékenyebb biztosítékára nyújtának alkalmat; s az idő szelleme okvetlenül magával ragadá a magyart is, úgy hogy midőn az imént idézett 1741-dik évi 8. czikkely a nemesek adómentességét még az országgyűlési tárgyalásokból is kizárja, nem több mint 107 év múlva, a törvényhozás (1848: 8) Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosait minden közterhek viselésére különbség nélkül egyenlően és aránylagosan kötelezi.

Mária Terézia királynő alatt 1741-ben hozott végzeményből.

Articulus 11.

De Rebus et Negotiis Hungaricis per Hungaros tractandis.

Devotissimis animis exceperunt Status, et Ordines, benignissimam Sacrae Regiae Majestatis Declarationem, qua mediante clementer exposuit; se eo singulari affectu, et propensione erga Gentem Hungaram ferri; ut ne dubitari quidem possit, quin eam non modo cum reliquis in pari decore, honore et existimatione conservare; sed et alias Regiam Benignitatem, Maternumque affectum suum in promovendum Regni quoque hujus incrementum, et emolumentum*) dirigere dignabitur.

11. Czikkely.

A magyar dolgok és ügyeknek magyarok által tárgyaltatásáról.

Legáhitatosb szívvvel vették a karok és rendek Ő Királyi szent Felségének legkegyesebb nyilatkozatát, melynél fogva kegyelmesen előadá, hogy Ő oly különös indulattal és hajlammal viseltetik a magyar nemzet iránt, hogy kételkedni sem lehet, miszerént azt nemcsak a többiekkel hasonló díszben, tisztességben és becsületben megtartani, hanem különben is királyi kegyességét s anyai indulatját ezen országnak is előmenetele és haszna előmozdítására irányozni méltóztatandik.

*) „emolumentum“ hiányzik a C. j.-ban.

§. 1. Quae insimul id quoque clementer resolvit; quod nimirum Res et Negotia Regni tam intra quam extra Regnum per Hungaro tractabit, tractarique faciet.

§. 2. Ac proinde in Augusta quoque Aula sua, in his, quae a concessa Sibi Suprema Potestate dependent, pro altissimo Judicio, Regioque munere suo, fidelium Consiliariorum Hungarorum opera et consiliis utetur,

§. 3. Idem dum magis ardua negotia pertractanda occurrerint; Regni Primatem et Palatinum aliosque e Regni Proceribus ac Regnorum etiam Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banum, dum praesertim de Rebus, securitateque eorum Regnorum agendum foret; in Augustam suam praesentiam advocari curabit, talis modique negotia cum illis conferet.

§. 4. Et ad ipsum etiam Status Ministerum, Nationem Hungaram adhibere dignabitur,

§. 5. Intra Regnum vero, Politica quaevis, et publicum ejusdem Regni Statum concernentia Negotia, stabilita per Leges Regni modalitate, medio Regii Locumtenentialis Consilii (in ea,

1. §. A ki egyszersmind azt is kegyelmesen elhatározta, hogy tudnillik az ország dolgait és ügyeit az országon mind belül mind kívül magyarok által tárgyalni és tárgyaltatni fogja.

2. §. És ehhez képest felséges udvarában is azokban, melyek aneki engedett legfőbb hatalomtól függenek, legmagasb ítélete és királyi hivatása szerint hű magyar tanácsosainak munkájával és tanácsaival fogélni.

3. §. Sőt midőn fontosabb ügyek tárgyalása fordúland elő, az ország áldornagyját és nádorát s az ország főrendieiből másokat s dalmát, horvát és szlapon országok bánját, kivált midőn azon országok dolgairól és biztonságáról lenne a szó, felséges jelenléte elébe hivatni s az illetén ügyeket azokkal fogja tárgyaltatni.

4. §. S magánál az állam-ministeriumnál is magyar nemzetbelit alkalmazni méltóztatandik.

5. §. Bent az országban pedig minden közigazgatási és azon ország köz állapotját érdeklő ügyeket, az ország törvényei által megállapított módon a királyi Helytartó tanácsnak (mely ugyan

quam Art. 101 Anni 1723. continet Activitate ac Independentia utique conservandi) ex post quoque rite pertractari faciet.

§ 6. In secuturis autem Vacantiarum casibus ad idem Regium Locumtenentiale Consilium, ex omnibus Regni partibus Viros idoneos, rerum ac constitutionis Regni gnaros, Possessionatos Hungaros assumet.

Articulus 14.

De Camera Regia Hungarica.

Sacra Regia Majestate benigné resolvante conclusum est: Ut Camera Regia Hungarica in Activitate, vigore Legum Patriarum eidem competente, plene et omnino conservetur;

§, 1. Ac in uberiorem a Camera Aulica independentiae demonstrationem; super negotiis apud Eandem pertractatis, Repraesentationes suas Regiae Majestati immediate inscribat, sicque expeditas Majestati Regiae submittat, ac de super Regia duntaxat Rescripta ex Aula recipiat.

§. 2. Ut porro omnia illa, quae Regium in Hungaria et Partibus eidem annexis Aecarium respiciunt, ac per consequens etiam Res Sa-

is azon hatóságban és függetlenségben, miként azt az 1723-dik évi 101. cikkely tartalmazza, megőrzendő) közbefjöttével fogja ezentúl is maga rendén tárgyalatni.

6. §. Ürasedések jövő cseleiben pedig azon királyi Helytartó tanáchoz az ország minden férfiakból alkalmas és az ország dolgaiban s alkotmányában jártas férfiakat, kik magyar birtokosok, fölvenni.

14. Cikkely.

A magyar királyi Kamaráról.

Ő Királyi szent Felsége elhatározásából végeztetett: hogy a magyar királyi Kamara azon hatóságában, mely azt a hazaitörvények erejénél fogva illeti, teljesen és mindenképen fentartassék.

1. §. És az udvari kamarától függetlensége bővebb megmutatására fölterjesztéseit a nála tárgyalt ügyekről, közvetlenül Ő Felségéhez intézéseként kiadmányozva küldje fel a Felséghez sazi ránt adandó királyi leiratokat az udvarból kapja.

2. §. Hogy tovább mind azok, melyek Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben a királyi kincstárt illetik, következőleg a só- és

lis ac Montanisticae eidem Regiae Camerae Suae Hungaricae (cui Provisoratus Szegediensis stante hac Diacta jam subjectus est) subordinentur. *)

bányadolgok is ugyanazon magyar királyi Kamarának (mely alá a szegedi tisztartóság már ez országgyűlés alatt adatott) rendeltessenek alája.

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 10.

De Independentia Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum.

Erga demissam Statuum et Ordinum Regni Propositionem, Sua quoque Majestas Sacratissima benigne agnoscere dignata est, quod licet Successio Sexus feminei Augustae Domus Austriacae per Articulos 1. et 2. 1723 in Regno Hungariae, Partibusque eidem adnexis stabilita, eundem, quem in reliquis Regnis et Ditionibus haereditariis, in et extra Germaniam sitis, juxta stabilitum Successionis ordinem inseparabiliter possidentis, Principem concernat; Hungaria nihilominus cum Partibus adnexis, sit Regnum liberum, et relate ad totam legalem Regiminis formam (hoc intellectis quibusvis Dicaste-

10. Czikkely.

A magyarországi királyság és a hozzá kapcsolt részek függetlenségéről.

Az ország karai és rendinek alázatos előterjesztésére, Ő szent Felsége is kegyesen elismerni méltóztatott, hogy noha a Felséges Ausztriai ház nőágának az 1723-diki 1. és 2. czikkelyek által a magyarországi királyságban és hozzá kapcsolt részekben megállapított utódi örökődése ugyanazon fejedelmet illeti, a kit a többi örökös országokban és tartományokban, melyek Németországon belül és kívül helyezvék és az utódi örökődés megállapított rende szerint elválaszthatlanul és feloszthatlanul birandók, Magyarország mindazáltal a kapcsolt részekkel szabad ország, és egész törvényes kormányformájára néz-

*) A kamara függetlenségére vonatkozik még a régebbi törvényekből az 1608: 5 (koronázás előtt), 1715: 18, 1723: 16, s az újabbakból 1830: 10.

riissuis)independens, ve (ideértve minden idest nulli alteri Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens Consistentiam, et Constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario Rege Suo, adeoque etiam a Sua Majestate Sacratissima, Successoribusque ejus Hungariae Regibus, propriis legibus, et Consuetudinibus, non vero ad normam aliarum Provinciarum, dictandibus id Articulis 3: 1715 item 8 et 11: 1741 regendum et gubernandum. ve (ideértve minden államhatóságait) független, azaz semmi más országnak vagy népnek alatta nem áll, hanem saját állással és alkotmányával bir, annál fogva abban törvényesen megkoronázott királya és így Ő szent Felsége és magyarországi király-utódai is annak saját törvényei és szokásai szerént, nem pedig más tartományok módjára, ezt rendelve az 1715; 3, továbbá az 1741: 9 és 11 cikkelyek, fognak országolni és kormányozni.

I. Ferencz alatt hozott 1827-dik végzeményből.

Articulus 3.

De conservandis in suo vigore Legibus Fundamentalibus.

Ad tollendam Statuum et Ordinum de conservandis in suo vigore Legibus Fundamentalibus sollicitudinem, ex praeteritis eventibus ortam, quorum effectus caeteroquin jam benigne sublatis sunt; Sua Majestas Sacratissima de eo plene persvasa, quod felicitas Regis et Regni, exacta Legum observantia et incolumitate nitatur, atque si Juribus seu Regis seu Regni Statum quid-

3. Cikkely.

Az alaptörvényeknek a maguk erejében fentartásáról.

A karok és rendeknek, az alaptörvényeknek a maguk erejében megtartása iránt, a mult eseményekből, melyek eredményei már különben is kegyesen megszüntetvék, támasdott aggodalmuk eloszlatására: Ő szent Felsége teljesen meglevén arról győződve, hogy a király és ország boldogsága, a törvények szigorú megtartásán és sérthetetlenségén alapszik, és ha akár a ki-

piam decerpatur, Legum et Legalis Regni Systematis compages, Seculorum usu roborata, subruenda sit, benigne declarare dignata est: quod praecipuis accenseat curis constitutionem Regni hujus, inaugurali suo Juramento firmatam omni tempore tueri et conservare ac ideo etiam Articulos 10, 12, et 10: 1790—91 tam ipsa constanter observatura, quam per alios observari factura sit.

Quam benignam assecurationem e tenerrimo Suae Majestatis Suaratiissimae in Legum observantiam studio profectam, Status et Ordines homagiali devotionis et gratissimi animi sensu suscipiunt.

rály, akár az ország karainak jogaiból bármi is leszakasztatik, a törvényeknek és az ország törvényes rendszerének szerkezete, mely századok gyakorlatával vala megerősítve, összeomlandó leszen, kegyesen nyilvánítani méltóztatott, hogy kiváló gondjaihoz számítja ezen ország alkotmányát, melyet felavatási esküjével megerősített, minden időben megőrizni és fentartani, s ennél fogva 1790 -- 91-diki 10, 12 és 19. cikkelyeket is mind maga állandóan megtartani, mind mások által megtartatni fogja.

Mely kegyes, Ő Felségének a törvények megtartása iránti gyengéd szeretetéből eredett biztosítását, a karok és rendek az áhitatnak és leghálásabb indulatnak hódoló érzetével fogadják.

MÁSODIK SZAKASZ.

Felavatási hitlevelek.

Felavatási hitlevél (Diploma inaugurale) alatt értjük valamely fejedelemnek, országlása kezdetén az ország alkotmányának megtartandásáról szóló biztosító

iratát, mely a fejedelmi aláíráson és pecséten kívül hittel azaz esküvel is megerősítettett.

Kiváltképen II. Mátyás király korában kezdődött azon szokás, hogy némely törvénycikkelyek még koronázás előtt terjesztettek a Felség elébe, hogy általa elfogadtassanak és az ország végzeményei közé igttattassanak. II. Ferdinánd királytól kezdve pedig, ki még atyja II. Mátyás életében 1618-ban választatott királylyá, formasierü felavatási hitlevél szerkesztetett, mely is a törvények közé az országlás átvétele után 1622-dik évben tartott országgyűlésen igttattatott.

Ezen felavatási hitlevél föltételei röviden egybefoglalva ezek valának :

1. Az ország minden jogait a bécsi békekötéssel együtt megtartja és megtartatja ;

2. Az ország nehézségeit teljesen eloszlatja ;

3. A magyar országi dolgokat és ügyeket, magyarok által tárgyaltatja ;

4. A vég helyek tisztségeit belföldiekkel látja el.

5. Az igazságszolgáltatásban az ország régi szokását megtartja és tartatja.

6. A vallás gyakorlata szabad legyen.

7. A nádor választatása és hatósága iránt, úgy a báné iránt, továbbá az oláhokról hozott törvényeket megtartja és foganatosítja.

8. A hazát és szomszéd országokat vég helyekkel ellátja.

9. A szabad királyi és bányavárosokat jogaikban megtartja.

10. A koronát Magyarországból semmi szín alatt ki nem viszi vagy viteti.

11. Az ország és kapcsolt részek határait el nem idegeníti, a határkérdéseket eligazítja.

12. A cseh- és más szomszédtartományokkal, úgy Erdélylyel fenálló szövetségeket erejökben hagyja.

13. A béke megtartásáról, háború nem indításáról, s külföldi katona be nem hozataláról szóló törvényeket megtartja.

14. Némely megnevezett várak az austriaiaktól vissza vétessenek vagy váltassanak.

15. Így Lublyó vára is, és a 13 szepesi városok.

16. A hajduvitézek kiváltságai erősíttessenek meg.

17. Az ifjabb király, atyja életében az országnak semmi igazgatásába ne vegyüljön, hanem csak atyja világos akaratával és az ország beleegyezésével.

III. Ferdinánd felavatási hitlevelében 1638-dik évről, továbbá IV. Ferdinándéban 1647-dik évről (Kovachich Syllogéja 403. lapján), I. Leopoldéban 1659-dik évről ugyan ezek foglaltatnak.

Míg nem 1687-ben a királyi méltóság a fenséges austriai ház fiágának elsőszülötteire örökre átruháztatván, a felavatási hitlevél ezen körülményhez alkalmazva és csak a főbb biztosítékokra — hét pontra — szorítkozva szerkesztetett és I. József által ugyanakkor, t. i. még atyja éltében történt megkoronáztatásakor aláírásával és főherczegi pecsétével megerősítettett: azonban ezen fejedelem országgyűlés tartása nélkül halván el, ő alatta be nem czikkelyeztethetett (olvasható Kovachich Syllogéjában 411. lapon); hanem ugyanannak öt leg-

lényegesb pontja 1.) az ország jogainak megerősítése és megtartásáról; 2.) a koronának az országban tartásáról; 3.) a visszaszerzett és szerzendő részek bekapcsolásáról; 4.) az uralkodó fiág kihalása esetére a választás és koronázás jogának az országra visszaszállásáról; 5.) minden új királyi felavatáskor a hitlevél elfogadása és esküvel erősítéséről III. Károly felavatásakor megtartott s kevés változtatással ezen alakban áll fenn egész a legújabb időkig.

Ez tehát az egész cikkelylyel — u. m. ennek bevezetésével és fejezésével — szóról szóra itt következik:

III. mint római császár VI. Károly alatt 1715-dik évben becikkelyezett felavatási hitlevél.

Articulus 2.

2. Cikkely.

Diploma Regium, per Sacram Caesaream Regiamque Majestatem, tempore suae felicis coronationis, Statibus et Ordinibus Regni datum; publicis Regni Constitutionibus inseritur.

A Királyi hitlevél, melyet Ő Császári Királyi szent Felsége szerencsés koronáztatásakor az ország karainak és rendjeinek adott, az ország nyilvános határozai közé igttatik.

Fideles Status, et Ordines Inclyti Regni Hungariae, et Partium ei annexarum peroptime recordantur, qualiter dictante Articulo 2. Anni 1687 ob magna Divi olim Leopoldi piaereminscentiae Imperatoris et Regis, in Regnum hoc Hungariae cumulatissime

Nemes magyarországi királyság és a hozzá kapcsolt részek hű karai és rendei igen jól emlékeznek, miszerént az 1687-dik évi 2-dik cikkely tartalmához képest azt nyilváníták, hogy hajdan dicsőült Leopold kegyes emlékezetű Császár és Királynak e ma-

praestita beneficia, in citato Articulo fusius deducta, ejusdem Imperatoris et Regis ex propriis Lumbis descendentium masculorum Haeredum Primogenitum, in perpetuum pro Legitimo suo Rege et Domino; erga semper totiesque, quoties ejusmodi Inauguratio instauranda erit, praemittendam Diplomaticorum Articulorum acceptationem, Juramentique ibidem descripti et mox subinserti depositionem se habituros et coronatos declaraverint:

§. 1. Cum autem Sua Sacratissima Caesareo-Regia Majestas, via legitimae et immediatae Successionis, Regimen Regni hujus suscipiens, Deo propitio feliciter regnet, ejusmodique Articulos, ac Juramentum in ea, qua a Majoribus Suis depositum esset, forma clementer acceptasset; et Diaetaliter faustissime coronata esset; ac insimul etiam, Diaetas Annorum 1681. et 1687. ac secundum earundem sensum: Leges, Jura, Libertates, et Privilegia antiqua, adeoque et ipsum Leopoldinum Diploma (salvis semper et inconvulsis permanentibus, quae per ultimas Diaetas, et Diploma suum mutata aut in meliorem formam redacta fuere) clementer confirmasset; visum est iisdem Statibus et

gyarországi királyság iránt igen bővségesen nyújtott jó téteményeiért, melyek az idézett cikkelyben terjedelmesebben előadvák, ugyanazon császárság és király ágyékából származó fiörökösök első szülöttjét, annyiszor, mennyiszor olyatén felavatás megújítandó leszen, mindenkor a hitleveli cikkelyek elfogadásának s az ott megirt, és itt alább beigtatott eskü letételének előbocsátása mellett, örökre törvényes királyuk és urokul birandják és megkoronázandják:

1. §. Minthogy pedig Ő Császári Királyi Felsége, törvényszerű és közvetlen utódkövetkezés útján ezen ország kormányzását átvevén, Isten kedvezéséből boldogul uralkodik s azon cikkelyeket és az esküt azon formában, melyben az ősei által tétetett volt le, kegyelmesen elfogadta s országgyűlésileg igen szerencsésen megkoronáztatott, az 1681 és 1687-diki országgyűléseket s ezek értelmében: a régi törvényeket, jogokat, szabadságokat és kiváltságokat és így magát a Leopoldféle oklevelet is (mindenkor épen és sértetlenül maradván, mik az utolsó országgyűlések és saját hitlevelé által megmásítottak vagy jobb alakba szerkesztettek volt) kegyelmesen megerősítette, jónak látszék vala azon

Ordinibus, praeattactos Diplomaticos Articulos, idest ipsum Sacrum Diploma Generalibus ipsorum Constitutionibus verbotenus inseri, inscribique facere.

§. 2. Cujus quidem tenor sequitur in hunc modum:

§. 3. „Nos Carolus VI. Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Rex Germaniae, Hispaniarum, ... etc. Qua praelibati Regni Hungariae et aliorum Regnorum ac Partium eidem annexarum Rex; Agnoscimus, et memoriae commendamus tenore praesentium, quibus expedit, Universis:

§. 4. „Quod posteaquam, ex inscrutabili Divini Numinis judicio, Serenissimum et Potentissimum olim Principem, Dominum Josephum hujus nominis Primum, Electum Romanorum Imperatorem, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Regem, Archiducem Austriae, Dominum germanum Fratrem nostrum felicis recordationis desideratissimum, Anno proxime praeterito, de hac mortali vita, et temporaneo Regimine, ad sempiternam immortalitatem ac aeternae gloriae coronam evocari, et transferri contigisset; ac ex eo, quod nullam superstitem masculam Prolem post se reliquisset, Nos, qua aliunde Haeres et immediatus Successor in Regno Hungariae et Partibus eidem annexis, vigore

karoknak és rendeknek az érintett hitlevelbeli czikkelyeket, azaz magát a szentséges hitlevelet közönséges végzemenyekbe szó szerént beigtattatni és iratni.

2. §. Melynek is tartalma imigy következik:

3. §. „Mi VI. Károly, isteni kegyelem kedvezéséből a rómaiaknak választott örök fenségű császára, és Német Spanyolország, ... királya . . . . . stb. mint a fentérintett magyar királysági és más országok s hozzá kapcsolt részek királya; elismerjük és jelen levelünk tartalmánál fogva emlékezetül adjuk, mindeneknek, a kiket illet:

4. §. „Hogy miután az Isteni Felségnek vizsgálhatatlan ítéletéből hajdani fenséges és igen hatalmas fejedelem e néven Első József úr a rómaiak választott császára, Német, Magyar, Csehországok stb. királya, Ausztria főhercege, boldog emlékezetű igen kedves testvér bátyánk urunk, a közelebbi múlt évben e halandó életből és időleges országlásból a mindigtartó halhatatlanságra és örökdicőségű koronára hivatott és tétetett által, és annál fogva, mert életben levő semmi fmagzatot maga után nem hagyott, Mi mint egyébként örökös és közvetlen utód a Magyarországi királyságban és hozzá kapcsolt részekben, az 1687-dik évben tartott pozsoni országgyűlés 2. czikkelyének, mely a Mi

etiam Articuli 2. Diaetae Posoniensis, Anno 1687. celebratae, legalem successionem nostram declarantis et stabilientis, legitime successissemus; ac ad mentem praecitati Articuli secundi Diaetae Posoniensis pro felici, eaque felicissimis Votis, Deo Ter Optimo Maximo auxiliante, instauranda Inauguratione nostra, fidelibus nostris universis Inclyti Regni nostri Hungariae, et Partium eidem annexarum Statibus et Ordinibus Conventum seu Diaetam intra idem Regnum Hungariae, utpote in Regiam Liberamque Civitatem Nostram Posoniensem pro Dominica in Albis, seu die tertia mensis Aprilis, Anni modo labentis infrascripti, indixissemus et promulgassemus; ad eandemque Nos etiam personaliter comparentes, eidem*) praevisissemus; Fideles nostri Universi Domini Praelati, Barones, Magnates, et Nobiles caeterique Status et Ordines mentionati nostri Inclyti Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum, ad praefatam Diaetam pleno, et frequentissimo numero comparentes, praementionataeque Diaetae Posoniensis Actorum et Constitutionum haud immemores, pro exigentia eorundem, et signanter praecitati Articuli secundi, debitam et homagiale[m] erga Nos, qua legitimum et haereditarium Regem suum,

törvényes utódkövetkezésünket nyilvánítja és megállapítja, törvényszerűen következünk utódul és a pozsoni országgyűlés föntidézett második cikkelyének értelméhez képest szerencsés, és a leges legjobb s legnagyobb Isten segédelmével nagy boldog kíváncsalak közepett megújítandó felavattatásunk végett hűveinknek nemes magyarországi királyságunk és hozzá kapcsolt részek öszves karainak és rendeknek gyülekezetet vagyis országgyűlést azon magyarországi királyságon belül, ugyanint Pozson királyi szabad városunkba a most folyó alulírt évben fehér vasárnapra vagyis Szent Györgyhó harmadik napjára jelentettünk és hirdettünk s arra Mi is személyesen megjelenvén azt vezéreltük; hűveink, valamennyi főpap, zászlós, országnagy urak és nemesek s említett magyarországi királyságnknak és a hozzá kapcsolt részeknek többi karai és rendei a mondott országgyűlésre teljes és igen népes számmal megjelenvén, s a mondott pozsoni országgyűlés vég-részeiről és alkotásairól megemlékezvén, azok, és jelesül a fennidézett második cikkely kívántatóságához képest Irántunk, mint törvényes és örökös királyuk és urok iránt tartozó és hódoló áhitatot és hűséget tanúsítván és igen szerencsés felavattatásunk végre-

*) ,que' nincs az eredetiben.

ac Dominum, devotionem et fidem testati, desiderioque auspicae felicitissimae Inaugurationis nostrae ducti, supplicaverunt Majestati nostrae humillime, et rogaverunt; ut inuentibus praecitatis Constitutionibus, omnino ante adhuc faustissimam Coronationem nostram; Nos infrascriptos articulos, omniaque et singula in iisdem contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque consensum illis praebentes, benigne acceptare, et Autoritate nostra Regia approbare et confirmare ac tam Nos ipsi benigne observare, quam per alios, quorum interest, firmiter observari facere dignemur. Quorum quidem Articulorum tenor sequitur in hunc modum:

§. 5. „Primo: Quod praeter ab antiquo deductam haereditariam Regiam Successionem, Coronationemque; in reliquo universas et singulas communes istius Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum Libertates, Immunitates, Privilegia, Statuta, communia Jura, Leges, consuetudines; a Divis condamn Hungariae Regibus, et gloriosae memoriae Praecessoribus nostris hactenus concessas, et confirmatas, in futurumque concedendas, et per Nos confirmandas (ad quas et quae, dicti Status et Ordines formulam quoque Juramenti, ad initium Decretorum

hajtásának kívánságától vonzatván, legalázatosabban esedeztek Felségünk előtt és kérték, hogy az idézett alkotások útmutatása szerint, mindenképen még igen szerencsés megkoronáztatásunk előtt, Mi az alulírt czikkelyeket s az azokban öszvesen és egyenként foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, s azokhoz megegyezésünket adván, kegyesen elfogadni s királyi tekintélyünkkel helybenhagyni, és megerősíteni, és mind magunk kegyesen megtartani, mind másokkal, a kiket illetnek, szigorún megtartatni méltóztatnánk. Mely czikkelyeknek tartalma imigy következik:

§. 5. „Először: Hogy a régóta leszármazott örökös királyi utódkövetkezésen és megkoronáztatáson kívül; többire ezen magyarországi királyságnak és hozzá kapcsolt részeknek öszvesen és egyenkénti köz szabadságait, mentességeit, kiváltságait, határozatait, köz jogait, törvényeit és szokásait, melyek Magyarországnak dicsóult néhai királyaitól és a mi dicsó emlékezetű elődeinktől adattak és megerősítetttek, s jövőendőben adandók és Altalunk megerősítendők lesznek (melyekre a mondott karok és rendek, az esküformát is, a hajdani fenséges fejedelem

Serenissimi olim principis Domini Ferdinandi Primi glorio-sae reminiscentiae Antecessoris nostri positam, extensam, et reductam habent) exclusam tamen, et semota Articuli 31. Decreti Divi Andreae Regis Secundi de An'no 1222 clausula incipiente: „Quod si vero Nos usque ad verba: „in perpetuum facultatem“; in omnibus suis Punctis, Clausulis, et Articulis, prout super eorum usu, et intellectu, Regio et communi Statuum consensu, Diaetaliter conventum fuerit; firmiter et sancte observabimus, per aliosque omnes, et singulos inviolabiliter observari faciemus.

§. 6. „Secundo: Sacram Regni Coronam, juxta veterem Consuetudinem ipsorum Regnicolarum, Legesque Patrias, per certas de eorum medio unanimiter ad hoc delectas, et deputatas personas seculares, in hoc Regno conservabimus.

§. 7. „Tertio: Hactenus recuperata et ex post Deo adjuvante recuperanda, quae vis hujus Regni, Partiumque eidem annexarum Tenuta et Partes; ad mentem etiam juramentalis formulae, praenotato Regno, et eidem annexis Partibus, sub modalitate supradictae Interpretationis, de usu, et intellectu Legum, et Privilegiorum, de toto reincorporabimus.

első Ferdinánd úr végzéseinek elején igatva, kiterjesztve, és megszabva birják), de kizárván és mellőzván dicsőült második András király 1222-dik végzése nyé 31-dik czikkelyének záradékát, mely így kezdődik: „Hogy ha pedig ezen szavakig: „tehetséggel birjanak mindenha“, minden pontjai, záradékai és czikkelyeiben, miként azoknak gyakorlata és értelme föltött a király és karok közös megegyezésével országgyűlésileg történik megállapodás, szigorún és szentül megtartani s minden mások és egyesek által sértetlenül megtartatni fogjuk.

6. §. „Másodszor: Az ország szent koronáját az országlakosok régi szokása és hazai törvények szerint, keblökből egyhangulag e végett választott és kiküldött bizonyos világi személyek által az országban fogjuk tartani.

7. §. „Harmadszor: Ezen országnak és hozzátartozó részeknek eddig visszaszerzett és ezután Isten segedelmével visszaszerzendő bármely tartozékait és részeit, az esküforma értelméhez képest is, a nevezett országhoz és hozzá kapcsolt részekhez, a törvények és kiváltságok gyakorlatáról és értelméről föntebb mondott magyarázat módja szerint egészen vissza fogjuk kebelezni.

§. 8. „Quarto : Quod in casu (quem Deus procul avertere velit) defectus Masculini Seminis nostri; Praerogativa Regiae Electionis, Coronationisque antefatorum Statuum et Ordinum in pristinum vigorem, statumque redibit, et penes hoc Regnum Hungariae, et praedictas Partes, ejusdemque antiquam consuetudinem illibate remanebit.

§. 9. „Quinto : Ut praemisum est, quoties ejusmodi Inauguratio Regia, intra ambitum saepefati Regni Hungariae successivis temporibus diaetaliter instauranda erit; toties Haeredes nostri Masculi, futuri Neo-coronandi haereditarii Reges, praemittendam habebunt praesentis Assecurationis acceptationem, deponendumque superinde Juramentum.

§. 10. „Nos itaque praedicta universorum Statuum et Ordinum Regni Hungariae, et Partium eidem annexarum instantia benigne admissa; pro benigna Animî nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi voluntate, praeinsertos universos Articulos, ac omnia et singula in iisdem contenta, rata, grata, et accepta habentes, eisdem nostrum consensum, benevolum pariter et assensum praebuimus, et illos, ac quaevis in eis contenta clementer acceptavimus, appro-

8. §. „Negyedszer : Hogy azon esetben (melyet Isten messze távoztasson el), ha fiágunk kihaland, a fentnevezett karok és rendeknek királyválasztási és koronázási előjoga régi erejébe és állapotjába fog visszamennis ezen magyarországi királyság és mondott részek és régi szokása mellett érintetlenül maradni.

9. §. „Ötödször : mint előbocsáttatott, valahányszor ily királyi felavatás a sokszor említett magyarországi királyság körén belül következő időkben országgyűlésileg megújítandó leszen; ugyan annyiszor fiörököseink újant koronázandó jövő örökös királyok, a jelen biztositás elfogadását előbocsátanisreája az esküt letenni, kötelesek lesznek.

10. §. „Mi tehát a magyarországi királyság és a hozzá kapcsolt részek fentmondott esedezésének kegyesen helyt adván; jó indulatunk kegyes hajlamához s nekik kegyesen kedveskedő akaratunkhoz képest az imént beigtatott valamennyi czikkelyeket s az azokban öszvesen és egyenként foglaltakat helyeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak vallván, azokhoz megegyezésünket és szinte kegyes beleegyezésünket adtuk, és azokat és minden azokban foglaltakat

bavimus, ratificavimus, et confirmavimus.

§. 11. „Promittentes et securantes Status et Ordines in Verbo nostro Regio; quod praemissa omnia, tam Nos ipsi observabimus, quam per alios fideles Subditos nostros, cujuscunque Status et conditionis existant, observari faciemus: Uti vigore hujus nostri Diplomatis, acceptamus, approbamus, ratificamus, confirmamus, atque promittimus.

§. 12. „In cujus fidem et testimonium, Literas has manu propria subscripsimus et Sigilli nostri Regii appensione muniri fecimus. Datum in Arce nostra Regia Posoniensi, die vigesima prima Mensis Maii Anno Domini Millesimo, Septingentesimo duodecimo: Regnorum nostrorum Romani primo; Hispaniarum nono, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum Anno itidem primo.“

kegyelmesen elfogadtuk, helybehagytuk, helyeseltük és megerősítettük.

11. §. „Igérvén és a karokat és rendeket biztosítván királyi szavunkban, hogy valamennyi előbocsátottakat mind Magunk megtartandjuk, mind más hűalattvalóink által, akár mely állásuak és állapotuak legyenek, megtartatandjuk. Miként jelen hitlevelünk erejénél fogva elfogadjuk, helybehagyjuk, helyeseljük és megigérjük.

12. §. „Minek hitelére és bizonyására a jelen levelet saját kezünkkel aláírtuk és királyi pecsétünk reáfüggesztésével megerősítettük. Kelt királyi pozsoni várunkban, május hó huszonegyedikén, az Úr ezerhétszáz tizenkettedik évében, országásainknak a rómainak első, a Spanyolországinak kilenczedik, a magyar, csehországi és többinek szinte első évében.“

Az imént közlött hitlevél, kezdve onnan: §. 3. Nos Carolus stb. a következő királyok felavatásánál lényegében megtartatott, a nevek, újabb viszonyok, keletek és helyeken kívül következő változtatásokkal:

1. Mária Terézia hitlevele (1741: 2) pontjában a kihalás esete az 1723: 1 és 2. cikkelyekben körülírt trónöröklési második szerződéshez képest mindkét ágú ivadéokra kiterjesztetik, még pedig ezen királynő atyjáén kívül, József és Leopold császárok és királyok ivadékára is. Ezen felül

2. II Leopold alatt (1791 : 2) a második pontban a koronaörök választásánál e szavak is: sine discrimine religionis (vallás különbsége nélkül) közbeiktattatnak.

3. I. Ferencz alatt (1792 : 2) az első pontban minden kétség elhárítása végett *) e szavak: Quod praeter ab antiquo deductam haereditariam Regiam Successionem, Coronationemque; in reliquo universas et singulas communes .... libertates etc. (Hogy a rég óta leszármazott örökös királyi utódkövetkezésen és koronázáson kívül többire . . . . . öszves és egyenkénti köz szabadságait stb.) ekként változtattattak, illetőleg toldattak meg: Quod praeter ab antiquo deductam haereditariam Regiam Successionem tam coronationem ad mentem Articuli tertii Diaetae anni millesimi septingentesimi nonagesimi primi, quam reliquas universas et singulas communes . . . . . libertates (Hogy a rég óta leszármazott örökös királyi utódkövetkezésen kívül, mind a koronázást az ezer hetszáz kilenczvenegyedik országgyűlés harmadik czikkelyének értelméhez képest, mind . . . . . a többi öszves és egyenkénti köz szabadságait stb.). Ezekhez járult

4. V. Ferdinánd alatt a Bevezetésben azon körülmény megemlítése, miszerént a fentisztelt örökös 1830-ban még atyja életében koronáztatván meg, atyja halálaig az országglási jogokat nem gyakorolhatá; maga a hitlevél is csak az országglás átvétele után igtattatott az 1832—36-diki országgyűlésen a törvényczikkelyek közé.

---

*) Erről már az 1791 : 3-ik czikkelyben is van szó, mint alább (a negyedik szakaszban) előjön.

HARMADIK SZAKASZ.

Fejedelmi eskü.

Fejedelmi eskü nyomaira találunk a törvény lapokban *) II. Andrásnál, ki 1231-ben kelt s részben az arany bullát megerősítő okirata befejezésében nyilván mondja: *Ut autem haec, nostris et successorum nostrorum temporibus, firma, et inconcussa permaneant, tam nos, quam filii nostri, praestito corporaliter juramento, confirmavimus**).* Magyarúl: Hogy pedig ezek a mi és utódaink idejiben, erősek és felbonthatlanok maradjanak, mind mi, mind fiaink, testileg esküt tévén le, megerősítettük.

Így IV. Béla, István ifjabb királylyal és ifjabb Béla Szlavonia fejedelmével együtt 1267-ben szinte esküvel pecsételték az ország szabadságát. ***)

III. András 1291-ben történt megkoronázatásakor az ugyanakkor hozott törvények megtartását hittel igéri (*quae in articulis exprimuntur infrascriptis, inviolabiliter firma fide promissimus observare****)* azaz: a melyek az alulírt czikkelyekben kifejeztetnek, sérthetetlenül erős hittel ígértük). Árvaszülött László hitet tesz le 1453-ban; II. Ulászló 1490-ben (*fide nostra christiana mediante*, lásd az 1492; 9. czikkelyt is), stb. Általában Verböczi István tanúsítja (II. rész, 14. czim, 12. §.) hogy II. András végzeményére minden ő utána következő királyok esküt szoktak letenni.

---

*) A történeti emlékekben említést tesz Keza, Aba Sámuel esküjéről, Pray, V. Istvánéről, Raynald, IV. Lászlóéről. (Gróf Cziráky nál §. 111, ki azon nézetét is nyilvánítja, hogy azt a koronázatással mindig együttjártnak kell hinni.)

**) Kovachich: Sylloge 10 lapján.

***) Kovachich: Sylloge 14. lapján,

****) Kovachich: Sylloge 16. lapján. A 'fides' alatt itt kétségen kívül eskü értendő mint alább Ulászlónál.

Az eskü formája I. Ferdinánd óta kezdett a törvénytárba iktattatni; melybe I József megkoronázásakor (1687-ben két lényeges módosítás iktattaték:

1. prout super eorum intellectu, et usu, Regio et communi Statuum consensu, Diaetaliter conventum fuerit (a mint azok értelme és használata iránt a király és károk köz megegyezéséből országgyűlésileg történendik megállapodás;

2. András arany bullájából az ellenmondási és ellenszegülési záradék kivétetik.

Mária Terézia*) ideje óta az első módosítás ismét elhagyatott, de az utóbbi megmaradt az utolsó vagyis V. Ferdinánd koronázásakor is 1830-ban.

Ezen eskü formája így következik :

V. Ferdinánd koronázási esküje 1830-ban, az I. czikkely végén.

Nos Ferdinandus, Dei Gratia Rex Hungariae etc. etc. juramus per Deum vivum, per ejus Sanctissimam Genitricem, Virginem Mariam, ac omnes Sanctos, quod Ecclesias Dei, Dominos Praelatos, Barones, Magnates, Nobiles, Civitates Liberas, et omnes Regnicolas in suis immunitatibus, et libertatibus, juribus, legibus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus

Mi Ferdinand, Isten kegyelméből Magyarország királya, esküszünk az élő Istenre, szentséges Szülője, Szűz Mariára és minden Szentekre, hogy Isten egyházait, a főpap, zászlós és országnagy, urakat nemeseket, szabad városokat és minden országlakosokat, mentességeik és szabadságaikban, jogaik, törvényeik, kiváltságaik és régi jó és jóváhagyott szokásaikban fentar-

*) (Mária Terézia idejében férje Ferencz lotharingiai herczeg mint társuralkodó (corregens) szinte esküt tett le (1741: 4-dik törvényczikkely).

conservabimus, omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi condam Andreae Regis decreta, exclusa tamen et semota Articuli 31. ejusdem decreti clausula, incipiente: „Quodsi vero Nos“ etc. etc. usque ad verba: „in perpetuum facultatem“ observabimus; fines Regni Nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque jure aut titulo pertinent, non alienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus, omniaque illa faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum ac totius Regni Nostri Hungariae juste facere poterimus. Sic Nos Deus adjuvet et omnes Sancti!

tandjuk, s mindeneknek igazságot szolgáltatandunk; néhai fenséges András király végzeményeit, de kizárván és mellőzvéen azon végzemény 31-dik cikkelye záradékát, mely így kezdődik: „Quod si vero Nos“ (hogy ha pedig Mi) stb. stb ezen szavakig: „in perpetuum facultatem“ (tehetőséggel birjanak mindenha), megtartandjuk; magyarországi királyságunk határait, s mik ahöz bármely jogon és czimen tartoznak, el nem idegenitendjük, sem kevesbitendjük, de a mennyire tehetségünkben leszen, nevelendjük és kiterjesztendjük s mind azt teendjük, miket valamennyi karok és az egész magyarországi királyság köz java, disze és előmentelére jogosan tehetni fogunk. Isten Minket úgy segítjen és minden Szentek!

Egyébiránt megjegyzendő, hogy koronáztatás alkalmával a fejedelmek két esküt tesznek le, egyet a szentegyházban közvetlenül a koronázási tényt megelőzve, általán az igazság és béke követése s az egyház őltalmazása iránt; a másikat már a koronázás megtörténte után nyilvános helyen a nép előtt s ezen utóbbi az, mely a törvénytárba szokott igtattatni és mely a föntebbi formában olvasható.

Valamint föntebb az ős szerződéskor a többi vezérek, úgy későbbben is van annak nyoma, hogy az országrendei a fejedelemnek viszonthűséget és engedelmességet esküdtenek, például az 1453-dik évi 2-dik cikkely szerint Árvaszülött Lászlónak.

Azonban ez nem jött nálunk általános szokásba;*) a mi igen természetes, minthogy, kivált mióta a trónöröklés születési jogon alapszik, tulajdonképen a hatalom képviselője ellenében van a kormányzottaknak szükségök a biztosítékra, hogy a reá ruházott roppant végrehajtói erőt csak az alkotmány értelmében használandja. Csak az országgyűlésen honosítottakra nézve áll fenn azon törvény (például 1687 : 26, 1791 : 69) hogy ünnepélyes hűségi esküt tesznek le, még pedig mind a haza mind a fejedelem iránt.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A fejedelmek megkoronáztatása.

A Szent István alatt behozott királykoronázási cselekvény, mely a föntebb szakaszokban foglalt felavatási hitlevéllel és fejedelmi esküvel lényeges és elválaszthatlan kapcsolatban**) áll, s melynek a magyar nemzet folytonos gyakorlatában vala, egyik legtöbb biztosítéka a magyar alkotmányosságnak. Ugyanis

Noha a születési trónöröklés, a föntebbiekben előadott törvénynél fogva minden trónüresedésnél önként és szükségképen beáll, és az alább előadandó törvény szerint a koronázást megelőző időközben a fejedelmet az ország alkotmányos kormányoztatásának jogai s a nékie tartozó alattvalói hűség megilletik: mindazáltal a törvények hozásának eltörlésének és magyarázásának az ország karai és rendeivel,

---

*) Erdélyben igen.

**) Lásd föntebb a felavatási hitlevél 5-dik pontját.

illetőleg az alsótáblán képviselőivel közös jogát, úgy a kiváltságok adásának jogát is csak törvényszerűleg megkoronázott király gyakorolhatja.

A főntebb előadott fejedelmi biztosításokon, felavatási hitleveleken stb. kívül ide vonatkozó alaptörvények még e következők:

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 3.

De Inauguratione et Coronatione Regia, cum singula Regiminis mutatione, intra Semestre peragenda.

Ad penitus e medio tollendum omne Dubium, quod ex tenore quorundam verborum acceptati a Sacratissima Regia Majestate, et extradati Diplomatis Inauguralis, de Coronatione per haereditarios Hungariae Reges suscipienda, contra fundamentales Regni Leges obmotum est, futurisque temporibus obmoveri posset, clementer annuit Caesareo-Regia Apostolica Majestas, ut Inauguratio Coronatioque Regia, cum singula Regiminis mutatione, intra sex mensium a die obitus defuncti Regis computandum spatium, rita le-

3. Czikkely.

Az uralkodásnak minden egyes változásával hat hónap alatt teljesítendő királyi felavattatás és koronáztatásról.

Minden kétségnek, mely az Ökirályi szent Felsége által elfogadott és kiadott felavatási hitlevél némely szavainak tartalmából, a Magyarország örökös királyai által fogantatandó koronáztatás felől, az ország alaptörvényei ellenében előgördítették, és jövő időkben előgördíthetnének, teljesen leendő elhárítására, kegyelmesen beleegyez Ö Császári Királyi Apostoli Felsége, hogy a királyi felavattatás és koronáztatás, az uralkodásnak minden egyes változtával, az elhunyt király halála napjától számítandó hat hónapi időköz alatt

gali in omnes suscipiatur, salvis tamen intermedio tempore omnibus Juribus haereditarii Regis, quae ad publicam, constitutionemque conformem Regni Administrationem pertinent, salvis non minus eidem Regi debitis homagialis fidei Obligationibus; Privilegiis nihilominus collatione imposterum quoque penes solam legitime coronatam Regiam Majestatem permantura.

törvényesszer tartással múlthatlanúl véghez vitessék, épen maradván mindazáltal időközben az örökös királynak minden jogai, melyek, az országnak köz és az alkotmány nyal megegyező igazgatására tartoznak, szintűgy épen maradván, az azon királynak tartozó alattvalói hűség kötelezettségei; mindazáltal a kiváltságok adása ezen túl is csak a törvényszerűleg koronázott királyi Felséget illetendi.

A másik alaptörvény. melyszerént a törvényhozási jognak az országgyűléssel közös gyakorlata csak koronázott királyt illet (1791: 12), itt alább fog előjönni.

NEGYEDIK ÁGAZAT.

Törvényhozó hatalom.

ELSŐ SZAKASZ.

Altalában a törvényhozó hatalom közösségéről a fejedelem és ország között és az országgyűlésről.

Már Árpád alatt kétségtelenül együtt gyakorlá a fejedelem és a nép a törvényhozás hatalmát. „És azon helyen — így szól névtelen jegyzőnk a XL. fejezetben — a vezér és nemesei megállapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen tегyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött . . . És azon helyet, hol mind ezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nevökön Szernek nevezték, mivelhogy ott vették volt szerbe az ország minden dolgát.“

Szent István 2-dik végzeményében *) „decretum regalis senatus „(a királyi tanács végzeménye; 14, 29 fe-

---

*) Egy egész országgyűlés alatt hozott törvények összege végzeménynek (decretum) neveztetik. A törvények írásmódjához tartozik, hogy az ország rendjei kéreessel járultak a fejedelemhez, a fejedelem kegyesen, kegyelmesen elfogadta, jóváhagyta azt, mire a rendek ismét köszönetet, hálát mondtanak; miként ezeket több czikkely-nél láttuk és még látni fogjuk.

jezet) „regalis decretum consilii“ (a királyi gyűlés végzeménye 19, 27. fejezet) „suorum primatum conventus“ (fő emberei gyűlekezete 23. fejezet) stb. Szent László első könyve bevezetésében: sancta Synodus habita est, Praesidente Christianissimo Ungarorum Rege Ladislao, cum universis Regni sui Pontificibus et Abbatibus, necnon cunctis Optimatibus, cum testimonio totius Cleri et populi (szent zsinat tartatott, a magyarok legkeresztyénebb királya László előlülése előtt, országának minden főpapjaival és apátjaival, úgy szinte minden főembereivel, az egész papság és nép bizonyosságával); ugyancsak László 2-dik könyvében „omnes Regni Pannoniae optimates“ a harmadikban: „decreverunt,“ „constituerunt“ (Pannonia országa mindenfőurai, határozták, végezték), Kálmán 1-ső végzeményében „Placuit Regi, communi concilio“ (tetszett a királynak, a köz gyűlésnek), és több hasonló szavak már az első királyok idejében világosan mutatják, hogy a törvényhozó hatalom közös vala a fejedelemmel és a néppel vagyis ennek előbbkelői és képviselőivel.

Ezen utóbbiak a későbbi törvényekben: országgyűlés, országgyűlésileg öszvesereglett karok és rendek, Fő és Alsó tábla, Főrendek és képviselők*) táblája stb. nevezetek alatt for-

---

*) Régibb időkben nyoma van annak, hogy nemcsak a főrendbeliek, mint főpapok, zászlós urak, országnagyok, hanem a nemesek is fejenként hivattak meg az országgyűlésre, ú. m. III. Andrásnak 1291. és 1298. évi végzeményeiben (Kovachich Syllogejában) és II. Ulászló alatt 1495-ben hozott 26. cikkelyben. De később, a főrendűek ugyan egész mostanig fejenként, a nemes rendűek pedig és jelenben az összes nép, mely választási joggal bír, képviselőik által vesznek részt a törvényhozásban. Az országgyűlést pedig a fejedelem hívja össze (1536: 21. 1848: IV: 15. §.). rendkívülieg a nádor (1485: 3.) sőt az országbíró és tárnok is (1608. kor. e. 3.)

dúlnak elő. Azonban, nemcsak a törvényhozó hatalom által nyilván kijelentett és írott jog, hanem szokás által is alkottattak és alkottatnak törvények hazánkban, A szokást pedig Verböczy ekként határozza meg: „annak ki közhatalommal törvényt alkothat, erkölceinél fogva behozott valamely jog.“ Többet láss a Hármaskönyv Előbeszéd 10. czimében és III. része 2-dik czimében.

A ‚Karak‘ és ‚Rendek‘ nevezetében, mely így egybefoglalva I. Ferdinánd idejében kezdé divatba jönni, a két szót némelyek egy értelműnek tartják, a minthogy az alább következő 1608-diki czikkelyben e nevek egyenként is előfordulnak („praeter hos Ordines“ „Praelatorum Statum“ „Ordinem Magnatum“); mások a ‚k a r‘ névben általánosb, a ‚r e n d‘ névben pedig különösebb osztályt vélnek rejleni, például főpapok alatt: érsekek, megyék és czimzetes püspökök, apátok, prépostok osztályai ‚országnagyok‘ alatt: zászlós urak, főispánok hercegek, grófok és bárók osztályai vagy rendei foglaltatnak.

Verböczy István Hármaskönyve II. részéből.

Titulus 3.

Qui possint condere Leges
et Statuta?

Sed quaestio occurrit pertractanda: Utrum Princeps per se possit condere Leges, ac Statuta, an opus sit ut populi quoque accedat consensus?

3. Czím.

Kik alkothatnak törvényeket s határozatokat?

De azon kérdés kerül értekezés alá: vajjon a fejedelem magától alkothat-e törvényeket és határozatokat, vagy szükséges, hogy a nép egyezése is hozzájok járuljon?

§. 1. Unde advertendum, quod quamvis olim populus iste Hungarorum, dum adhuc ritu viveret gentilium, et non Regem, sed Ducem, ac Capitaneos haberet directores; omnis potestas condendae legis, et constitutionis apud eos fuerit.

§. 2. Verum posteaquam ad fidem Catholicam sunt conversi, et Regem sponte sibi ipsis elegerunt; tam condendae legis, quam etiam cujuslibet possessionariae Collationis, atque omnis judiciariae potestatis facultas; in jurisdictionem Sacrae Regni hujus Coronae, qua cuncti Reges Hungariae coronari solent, et subsequenter Principem ac Regem nostrum legitime constitutum, simul cum Imperio, et Regimine translata est. Et sic postea Reges ipsi convocato, interrogatoque populo, constitutiones facere coeperunt: Prout et temporibus nostris fieri consuevit.

§. 3. Attamen Princeps proprio motu, et absolute, potissimum super rebus juri Divino et naturali praejudicantibus, atque etiam vetustae libertati totius Hungaricae gentis derogantibus; constitutiones facere non potest; Sed accersito, interrogatoque populo: Sic eis tales leges placeant, an ne? qui cum responderint, quod sic; tales postea Sanctiones (salvo semper Divino, naturalique

1. §. Mire nézve meg kell jegyezni, hogy noha régenten, midőn még a magyarok nemzete pogányok szertartásával élt, s nem király, hanem vezér és kapitányok által igazgattatott, a törvény és rendelethez az egész joga nálok vala.

2. §. De midőn a köz keresztén hitre tértek, és maguknak önként királyt választottak: mind a törvényhozás, mind minden birtokadományozás és birói hatalom joga ez ország szent koronája hatóságára, melylyel Magyarország minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre s királyunkra az uralkodással és kormányzással együtt átruháztatott. S így ezentúl a királyok a népet összehíva s megkérdezve kezdetek törvényeket alkotni; mint ez korunkban is történni szokott.

3 §. Azonban a fejedelem tulajdon indulatjából s önkényesen, főleg isteni és természeti jogot sértő s az egész magyar nemzet régi szabadságának ártó dolgok iránt, rendeleteket nem hozhat; hanem a nép összehívása s megkérdezésével: vajjon neki az olyan törvények tetszenek-e vagy nem? kik midőn azt felelik, hogy igen: azontúl az ilyen végzések (az isteni s ter-

jure) pro legibus observantur.

§. 4. Plerumque autem et populus ipse nonnulla, quae ad publicum bonum conducere arbitratur, unanimi consensu decernit: in scriptisque Principi porrigit, suplicans super illis, leges sibi statui. Etsi Princeps ipse ejusce modi Sanctiones acceptaverit, et approbaverit; tunc vim Legis pari modo sortiuntur, et de facto pro legibus reputantur.

§. 5. Quae tamen omnia, specialiter Principis, et non Populi statuta nuncupantur; Eo quod nisi utroque modo Principis accederet consensus et confirmatio; nullius censeretur firmitatis ipsa constitutio. Verum generali nomine, Constitutiones ipsae, saepe numero Regni decreta vocitantur.

Titulus 4.

Qui nomine Populi . . . . . intelligantur.

Nomine autem, et appellatione populi, hoc in loco intellige; solummodo Dominos Praelatos, Barones, et alios Magnates, atque quoslibet Nobiles; sed non ignobiles.

. . . . .

mészeti jog mindenkor épségben maradván) törvényekül tartatnak.

4. §. Többször pedig maga a nép is némelyeket, miket a közjóra hasznosaknak vél, egy értelműleg elhatározásában a fejedelemnek benyújt, esedezvén, hogy azok iránt neki törvény alkottassék. Ha a fejedelem magais az illetén végzéseket elfogadja helyben hagyja: akkor hasonlóképp törvényi erejűek lesz azonnal törvényekül tekintetnek.

5. §. Melyek azonban mindnyájan, különösen a fejedelem s nem a nép határozatainak neveztetnek; azért, mert ha mindkét módon a fejedelem egyezése és megerősítése hozzá nem járul, azon rendelet erő nélkülűnek tekintetné. Hanem általános néven azon rendeletek gyakorta országot végzeméneinek hivatnak.

4. Czim.

Kik értetnek a nép . . . . . nevezett alatt?

A nép neve s nevezete alatt pedig e helyen érted csupán a főpap, zászolós, és más ország nagyrakat, s minden nemeseket, de nem a nemetleneket.

. . . . .

II. Mátyás alatt 1608-ban koronázás után hozott végzeményből.

Articulus 1.

Quinam Status, et Ordines dicantur? et qui locum, et vota in publicis Diaetis habere debeant, recensentur.

Quoniam ex pluralitate Personarum, per Suam Majestatem Regiam, ad Generalem Regni Diaetam convocatarum, nonnullae aliquando inaequalitates emergere consueverunt:

§. 1. Idecirco ad abolendos quosue defectus, et difficultates, quae sub nomine Statutum, et Ordinum Regni nonnunquam irrepserunt, visum est Regnicolis concludere; quinam sub nomine Statutum, et Ordinum Regni intelligi; quive per Suam Majestatem, ad publica Regni Comitia, per Suae Majestatis Regales vocari, et vota sua in publica Regni Diaeta habere debeant.

§. 2. Cum itaque Regni Hungariae Status, et Ordines, ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe Praelatis, Baronibus seu Magnatibus, Nobilibus et Liberis Civitatibus constant:

§. 3. Ideo Regnicolae sub praesenti Generali Diaeta de-

1. Czikkely

Kik mondassanak Karok és Rendeknek? És kik birjanak helylyel és szavazattal az ország köz gyűlésén, elszámláltatnak.

Minthogy az Ő királyi Felsége által az ország közönséges gyűlésére meghívott személyek többsége miatt olykor némely egyenlőtlenségek szoktak támadni:

1. §. Ezért minden hiányok és nehézségek eltörlése végett, melyek a karok és rendek neve alatt néha becsúsztak, az országlakosok jónak látták elhatározni, hogy a karok és rendek neve alatt kiket kell érteni, és kiknek kell Ő Felségétől az ország köz gyűlésére Ő Felsége királyi levelei által meghivatniok, és az ország köz gyűlésén szavazattal birniok.

2. §. Mivel tehát a magyarországi királyság karai és rendei négyféle állapotú országlakosokból állanak, úgymint főpapokból, zászlós urakból vagy országnagyokból, nemesekből és szabad városokból.

3. §. Annakokáért az ország-lakosok a jelen köz országgyű-

cernunt; ne Sua Majestas Regia, praeter hos Ordines, quempiam in Generalem Regni Diaetam, per Regales suas literas advocari faciat.

§. 4. Praelatorum autem Statum hunc esse volunt; Ut quicumque Episcoporum, Capitulum suum, cum praeposito suo, sub sua Jurisdictione Episcopali, aut loca Residentiae sua habuerit; extunc idem Episcopus in Conventu Dominorum Praelatorum et Baronum, pro sua persona propria, locum et vocem habeat: Nomine autem Capituli, Praepositus una cum Capitulo inter Regnicolas, pari ratione unam, et conjunctam vocem habeat.

§. 5. Demum Praepositi, qui nulli immediate Episcopatus subjacent, sed absoluta suae Praepositurae annexa habent Capitula, et Conventus; ii etiam a suis Capitulis, et Conventibus non disjungantur, sed pariter unice conjunctam vocem habeant.

§. 6. Denique si qui Praepositorum, et Abbatum infulatorum, et Privilegiatorum essent, qui sua jura possessionaria Praepositorum et Abbatium in Regno habuerint, iisque potirentur; ii quoque sub nomine Statuum et ordinum

lésen elhatározzák: hogy Ő királyi Felsége ezen rendeken kívül bárkit az ország közönseges gyűlésére, királyi meghívó levele által meg ne hívasson.

4. §. A főpapok karát pedig ilyennek akarják: hogy a püspökök mindenike, kinek püspöki hatósága alatt káptalanja, ennek prépostjával, vagy székelő helyei vannak; akkor azon püspök a főpap és zászlós urak gyűlésében saját személyére helylyel és szavazattal birjon. A káptalan nevében pedig a prépostnak káptalanjával együtt az országlakosok között hasonló módon egy és összekapcsolt szavazata legyen.

5. §. Továbbá a prépostok, kik közvetlenül semmi püspökségnek nincsenek alatta, hanem prépostságokhoz kapcsolt önálló káptalanokkal és konventekkel birnak, azok is káptalanjaik és konventjeiktől elnevezetassanak, hanem hasonlóképen egyedül összekapcsolt szavazattal birjanak.

6. §. Végül ha süveges prépostok és apátok és kiváltságosak léteznének, kiknek prépostsági és apátsági birtokjaik volnának az országban, azokat birtokolnák, azok is az ország karai és rendei neve alatt foglaltatván, szavazatjokkal birjanak az országlak-

Regni comprehensi vocem suam inter Regnicolas, juxta Constitutiones Vienneses habeant.

§. 7. Sic Generali quoque Ordinis Divi Pauli primi Eremitae, una vox conceditur.

§. 8. Quantum ad ordinem Magnatum, statutum est; ut universi Barones et Magnates, in Generalibus Diacris praesentes, in Coetu et Conventu Praelatorum, Baronum et Magnatum, suum locum, et sua vota habeant.

§. 9. Absentium vero nunciis, inter Regnicolas locus et dignitas, ac vota ipsorum (more antiquitus consveto) post Comitatum Nuncios, et Capitula, eisdem tribuantur.

§. 10. Liberas Civitates (quae juxta Uladislai Regis Decret. 7. Art. 3. ordine recensentur*) quod concernit; ut eae quoque in suis privilegiis, et numero Statuum et Ordinum conserventur; dignum judicant Regnicolae; quarum Nuncii ut inter Regnicolas locum et vota habeant, dignum quoque censent Regnicolae**).

§. 11. Reliquarum Civita-

kosok közt a bécsi határozatok szerint.

7. §. Így az első Remete Szent Pál rende főnökének egy szavazat engedtetik.

8. §. Az országnagyok rendére nézve határozatott; hogy valamennyi zászlós urak és országnagyoknak az ország közönséges gyűlésén jelen levén, a főpapok, zászlós urak és országnagyok egyesületében és gyűlekezetében helyök és szavazataik legyenek.

9. §. A jelen nem levők követeinek pedig az országlakosok közt hely és rang, és szavazataik (régii bevett szokás szerint) a vármegyék követei és káptalanok után adassanak.

10. §. A szabad városokat (melyek Ulászló király 7. végzése 3. cikkelyében rendre elszámítatnak) a mi illeti; hogy azok is kiváltságokban és a karok és rendek számában megtartassanak, méltónak ítélik az országlakosok; hogy a kiknek követei az országlakosok közt helylyel és szavazatokkal birjanak, szinte méltónak ítélik az országlakosok.

11. §. A többi szabad váro-

*) Későbbben több más városok is igttattattak a királyi városok közé. Így a Jászok, Kunok és Hajdúk kerületei is országgyűlési ülésel és szavazattal ruháztattak fel (1791 : 29).

**) Regnicolae (országglakosok), mint látjuk majd általános értelemben vétetik az egész országgyűlés helyett, majd különösen a képviselők helyett.

tum Liberarum, quae ibi comprehensae non essent, Status rejicitur ad emendationem Decretorum.

§. 12. Praeter hos itaque Status et Ordines, ne sua Majestas Regia (demptis illis, qui publicis Regni officiis funguntur; utpote Consilarii Nobiles, Judices Regni Ordinarii, eorum Vices gerentes, Proto-notarii, et Jurati Assessores Tabulae Suae Majestatis Regiae) ad Comitata Generalia adhibeat; eorumque vota, juxta antiquum usum et sessionem, admittantur; decretum est.

soknak, melyek ott nem foglaltatnának, állapota a végzemények kijavítására utasítatik.

12. §. Tehát ezen karokon és rendeken kívül, hogy Ő királyi Felsége (azoknak kivételével, kik az ország köz hivataltait viselik; milyenek a nemesrendbeli tanácsosok, az ország rendes bírái, azoknak képviselői, ítélő mesterek, és Ő Felsége királyi Táblájának hites közbírái) az ország közönséges gyűlésére ne alkalmazzon; s azoknak szavazatai a régi szokás és ülés szerént engedtesenek meg; végeztetett.

I. Leopold alatt 1687-ben hozott végzeményből.

Articulus 10.

De Sessione Magnatum.

Siquidem non parvam Statibus et Ordinibus Regni hac tenus attulisse comperiretur molestiam, dissidium inter Barones et Magnates ratione diaetalium Sessionum in domo Dominorum Magnatum, et Procerum Regni subortum:

§. 1. Ad id deinceps averendum, et bonum ordinem servandum, serie subsequenti, et praesenti statuto superinde

10. Czikkely.

Azországnagyoküléséről.

A mennyiben tudomás szerént az ország karainak és rendeinek nem csekély alkalmatlanságot okozott azon egyenetlenség, mely a zászlós urak és országnagyok között az országgyűlési ülésekre nézve az országnagy urak és ország főrendeinek házában támadott:

1. §. Annak ezentúl elhárítása és a jó rend megtartása végett a következő sorban és az az iránt alkotott jelen hatá-

condito provisum est (Venerabilis quidem Cleri Sessione, inter eundem mutuo, et competenter, ad partem accommodata existente) ut post Celsissimum Principem, et Dominum Regni Palatinum, uti Locumtenentem Regium, Sessionem suam habeant Excellentissimi Domini Comites Judex Curiae Regiae, ac Banus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, si personaliter adsint:

§. 2 Post sequetur Tavernicorum Regalium Magister, et Regni Barones juxta prioritatem Collationis Regiae; tum sic quoque censeantur aequalis omnino esse autoritatis:

§. 3. Post quos capesset locum, Comes Posonien-sis, ac duo Sacrae Coronae Custodes:

§. 4. Tandemque Haereditarii, Supremi Comitatum Comites: juxta prioritatem Installationis suae:

§. 5. Ac demum, reliqui Supremi Comites Comitatum; itidem juxta Senium Suae Installationis:

§. 6. Quos Domini Consilarii, juxta Senium sequentur.

rozat által gondoskodás tör-tént (a tisztelendő pap-ságnak ugyan ülése, közöt-tök kölcsönösen és illető mó-don e részhez képest elintéz-ve levén), hogy a főméltóságú herczeg és ország nádor is-pánja, mint királyi helytar-tó után, ülésök legyen a nagy-méltóságú gróf urak-nak az ország birájá-nak, dalmát, horvát és szlavon országok bán-jának, ha személyesen je-len van.

2. §. Az után fog következ-ni a tárnokmester és az ország zászlósai a kirá-lyi adományozás elsőbsége szerént; minthogy így is telje-sen egyenlő hatóságaoknak te-kintetnek.

3. §. A kik után foglaljon helyet a pozsoni gróf és a szent korona két őre.

4. §. Továbbá a vármegyé-knek örökös főis-pánjai: beigtatásuk előbb-sége szerént.

5. §. Végül a vármegyé-knek többi főispánjai; szinte beigtatásuk idősb-sége sze-rént*)

6. §. Kik után a tanácsos ura kidősb-ség szerént fognak következni **)

*) Ezekhez járult 1807: 4-dik czikkelynél fogva a magyar ten-gerpart kormányzója.

**) Újabb időben Horvátországnak két követe és 1792: 10. cik-kelynél fogva a nem egyesült-óhítű püspökök is meg szoktak hivatni a főrendi táblára.

§. 7. Sessionibus vero Dominorum Regnicularum; in suo pristino statu relictis, et deinceps quoque observandis,

7. §. Az országlakos urak ülései pedig régi állapotukban hagyatván és ezentúl is megtartandók levén.

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 12.

De legislativae et executive Potestatis Exercitio.

12. Czikkely.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról.

Leges ferendi, abrogandi, interpretandi Potestatem in Regno hoc Hungariae, Partibusque annexis: Salva Art. 8. 1741. dispositione: legitime coronato Principi et Statibus ac OO. Regni, ad Comitatus legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse, Sua Majestas Sacratissima ultro ac sponte agnoscit, ac se Jus hoc Statuum illibatum conservaturam; atque prout illud a Divis suis Majoribus acceperat, ita etiam ad Augustos suos Successores inviolatum transmissuram benigne declaravit, Status et OO. securos reddens, nunquam per Edicta, seu sic dictas Patentales, quae alioquin in nullis unquam Regni Judiciis acceptari

Hogy a törvények hozásának, eltörlésének, magyarázásának hatalma ezen magyarországi királyságban a kapcsoltságban: 1741: 8. czikkely*) rendelete épen hagyásával: a törvényszerűen megkoronázott fejedelemmel és az országgyűlésre törvényszerűen egybejött országos karok és rendekkel közös és azon kívül nem gyakorolható, Ő szent Felsége magától és önként elismeri, és hogy a karok ezen jogát érintetlenül fentartandja; és hogy miként azt dicsoült elődeitől átvette vala, úgy felséges utódaira is sértetlenül átbocsátandja, kegyesen nyilvánította, biztosítván az ország karait és rendeit, hogy soha bocsátmányok vagyis úgy neve-

*) Lásd föntebb a harmadik Ágazatban az első Szakaszt.

possunt, Regnum et Partes adnexas gubernandas fore. Expeditione Patentium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in Rebus Legi alioquin conformibus, Publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtineri valeret. Proinde.

Forma Judiciorum lege stabilita aut stabilienda, auctoritate Regia non immutabitur, nec legitimarum Sententiarum Executiones, Mandatis impedientur, aut per alios impediri admittentur, nec Sententiae legitimae Fororum Judiciariorum alterabuntur, immo nec in Revisionem Regiam nec ullius Dicasterii politici pertrahentur, sed secundum conditas hucusque, aut in futurum condendas Leges, receptam Regni consuetudinem, Judicia per Judices, absque discrimine Religionis diligendos, celebrabuntur, executiva autem Potestas, non nisi in sensu Legum, per Regiam Majestatem exercebitur.

zett patensek által, melyek különben is az országnak soha semmi törvényszékeinél nem fogadhatók, az ország és kapcsoltrészek nem fognak kormányoztatni, patensek kiadása csupán azon esetre tartatván fenn, hol a törvénnyel különben is egyező dolgokban a kihirdetés kellő foganattal ezen egyedüli módon érthetik el. Következésképen.

A bíróságoknak törvény által megállapított vagy megállapítandó alakja, királyi hatalommal nem fog megváltoztatni, sem a törvényszerű ítéletek végrehajtásai parancsok által akadályoztatni, vagy mások által akadályoztatása megengedtetni, sőt sem királyi felülvizsgálat, sem bármely politikai államhatóságé alá vonatni, hanem az eddig alkotott vagy jövődöben alkotandó törvények, s az ország bevett szokása szerint fognak a törvényszékek, a valláskülönbség nélkül yálasztandó bírák által tartatni, a végrehajtó hatalom pedig egyedül törvények értelmében fogó királyi Felsége által gyakoroltatni.

V. Ferdinánd alatt 1848dik évben hozott végzeményből.

IV. Törvényczikk.

Az országgyűlés évenkénti üléseiről.

1. §.

Az országgyűlés jövődöben évenként, *) és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkénti ülésre az ország Rendeit Ő Felsége minden évben, s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hivandja össze.

2. §.

A hozandó törvények jövődöre Ő Felsége által az évi ülés folyama alatt is szentesittethetnek.

3. §.

A képviselők három évig tartandó egy országgyűlésres ezen országgyűlésnek mindhárom évi üléseire választatnak.

4. §.

1848-tól kezdve minden harmadik év eltelte után a következő országgyűlés első évi ülésének megnyitását megelőző hat hét lefolyása alatt, országszerte új képviselőválasztás történik, midőn azok is, kik időközben választattak meg, csak új megválasztás által tarthatják meg képviselő helyeiket, és pedig szinte egy országgyűlés három évi üléseire.

5. §.

Ő Felségének joga van az összejött évi ülést prorogalni s berekesztetni, sőt az országgyűlést a három év eltélese előtt

*) Régebben is az országgyűlés évenként rendeltetett tartatni (1471: 1; 1563: 3; 4. §.); de rendszerént csak harmadik évben (1498: 1: 2: §; 1622: 2: 8. §; 1635: 94; 1647: 154; 1655: 49; 1659: 1; 1715. 14; 1791: 13 1827: 5.)

is felosztatni, és ekkor új képviselő választást rendelni; de ez utolsó esetben az újabb országgyűlés összehívásáról akképen rendelkezendik: hogy ez az elébbinek felosztatásától számitandó három hónap alatt összeüljön.

6. §.

Az évi ülés az utolsó évrőli számadásnak, és következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik.

7. §.

Elnököt és egy másodelnököt a főrendi táblához, a tábla tagjaiból, Ő Felsége nevez ki, de jegyzőit szinte saját tagjai közül, titkos szavazás útján, a tábla maga választja.

8. §.

A királyi tábla a képviselők táblájának kiegészítő része lenni ezennel megszűnván, a képviselő tábla egy elnököt, két alelnököt, és jegyzőket, tagjainak sorából, titkos szavazás útján, maga választ.

Mind a két táblának elnökei az országgyűlés egész folyamára, a többi hivatalnokok pedig évenként, az első ülésben választatnak és illetőleg neveztetnek ki, mely ülésben az elnökséget a tábla legkorosb tagja viendi.

9. §.

Úgy a főrendi, mint az alsó-táblai elnök az országos pénztárból dijt húz, mely a legközelebbi országgyűlés első évi ülésében fog meghatároztatni.

10. §.

Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak. A tanácskozásaikban szükséges csend és rend, s a hallgatók teljes hallgatagságában tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot, s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteti.

11. §.

E részben előlegesen már most rendeltetik: hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmiképen nem szabad.

12. §.

Ha egyes hallgató, vagy a hallgatóság, a tanácskozást háborgatja, és az elnöki egyszeri intésnek sikere nincs, másod izben a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, vagy illetőleg a hallgatóságot, kiharancsolhatja, és annak helyét bezárathatja.

13. §.

Ez megtörténvén, a tanácskozás vagy azon nap, vagy később, a többség határozata szerint, de mindig nyilvánosan folytatattatik.

14. §.

A rend és csend fentartása terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség alkalmazásával eszközöltetik.

15. §.

Az előbbi §§-ban említett szabályokon kívül a legközelebbi évi ülésben legelsőben is mindenik tábla magának rendszabályokat készít, melyekben a tanácskozás, és szavazás módja és rende, s általában véve a tábla belügye meg fog határozatni, de a melyeknek a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az évi ülések végével; s csak a törvényjavaslatok tárgyalásának bevégezése után fog módosíttathatni.

Jegyzet. Az országgyűlési tagok bánthatatlanságáról szólnak az 1507: 12 ; 1588: 48: 1646: 5: 12. §. stb. törvények.

V. Törvénczikk.

Az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról.

A jelen évfolyam alatt a IV-dik törvénczikk értelmében Pesten tartandó közelebbi országgyűlésre küldendő követeknek népképviselet alapján választására nézve ideiglenesen következők rendeltetnek:

1. §.

Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, *) e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak.

Ezeken kívül

2. §.

Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benn született, vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyujtogatás alatt nem levő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett vallás különbség nélkül választók:

a) Kik sz. kir. városokban, vagy rendezett tanácssal ellátott községekben 300 e ft. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonúl vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak.

b) Kik mint kézmivesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhelylyel, vagy kereskedési te-

*) Általában az ország önjogu nemesei és a szab. kerülek hasonló polgárai.

leppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézmívesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Kik, habár a főntebbi osztályba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkájükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

d) Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudóstársaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választó kerületben, melyben állandó lakásuk van.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leirt képességgel nem bírnak is.

3. §.

Választható mind az, ki választó, ha életének 24-dik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerént törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.

4. §.

Az országnak követküldés végett választó kerületekre felosztása, a megyék, kerületek és sz. kir. városok törvényhatósági területére és önállására nézve semmi változtatást nem okoz.

5. §.

Fog pedig állani a képviselőház, Erdélyt ide nem értve, 377 követből, kik mindnyájan egyenlő szavazattal birandnak, s úgy a népszám, mint területi, s közigazdászati tekintetek alapjára tett aránylagos felosztással következőleg választatnak.

(Az egyes községeknek s választó kerületeknek adott választási jogról, nemkülönben a választási módról lásd tovább a törvényczikket).

MÁSODIK SZAKASZ.

Különösen az államszükségek fedezésére szolgáló költségek, illetőleg adók megajánlása országgyűlés által.

Az ország első századaiban az ország és király jövedelmei (minthogy a kettő egymástól szorosan elválasztva s megkülönböztetve nem vala) röviden e következőkből állottak *).

I. A kincstár rendes jövedelmei:

1. bánya és pénzverés, és mintegy a vert pénznek forgalomba hozataláért fizetendő némi pénzbeli állandóbb adó, *lucrum Camerae* (kamara nyeresége) nevezet alatt (1342. 19. §.); de a mely, ha az ország más adót vagy segedelmet ajánlott vala, ebbe betudatott (1563: 9.); ez tett I. Károly alatt minden kapuszámtól 18 denárt;

2. só;

3. királyi várak jövedelmei, melyek egy része a várhoz tartozó mind emberek mind dolgoktól járt, más része azok határaiban fekvő királyi birtokokból és sajátokból került ki. Ezek közt voltak olyanok, melyeknek harmad része a főispánokat illette **) mint a várhoz tartozók által fizettetni szokott markák; továbbá a jövevények szabad denárjai, ***) a tizedek huszad része, a várak erdeiben legelő sertések tizedei, királyi

---

*) Lásd Bartal György Commentárjait I. Kötet 177. és következő §§-okban; és Szalay László Magyarország történetét, a második könyv vége felé.

**) Miről szó van a föntebb előadott arany bulla 29-dik cikkelyében is.

***) „*Liber quoque hospes, sicut Slavi, vel caeteri extranei, qui in terris laborant aliorum; pro libertate tantum denarios dent*“ Kálmán király I. végzeménye 80. fejezete.

kisebb jogokból mint vásár-, mészárszék — csapszék-jogból származott jövedelmek, az erdős vidékeken nyest-, és többféle bőrök stb.

4. vám-, rév- és vásárpénzek;

5. harminczadok;

6. uj évi ajándékok (strenae);

7. szállásjog (jus descensus).

II. Rendkívüli jövedelmek voltak a szoros értelemben úgynevezett zsolozsmák (régies írásmóddal: zulusma) vagyis gyűjtélékek (collectae), későbbi törvénnyelven: segedelmek (subsidia), melyek természetben is szoktak adatni. Továbbá birói marasztás folytán: a bíróságok, jószág elkobzások.

Későbbi időben a kincstár vagy mai nyelven állam jövedelmeit tevék a koronai és ügynöki jószágok (bona coronalia et fiscalia, egy szóval: kamarai vagy kincstári jószágok — bona cameralia); továbbá királyi haszonvételek másképen koronai jogok neve alatt: harminczadok, só, bányák, pénzverés; végre közvetlen adók és segedelmek *).

A koronai javak az ügynökiektől abban különböznek, hogy amazok az országgyűlés beleegyezése nélkül el nem idegeníthetők **), (1439 : 16; 1514 : 2 és 3; 1608 : 22 koronázás előtt; 1715 : 34; 1791 : 7.) az utóbbiak pedig, melyek leginkább magánosok utáni királyi örökösödés útján jutottak a kincstár birtokába, királyi ünnepélyes adományozás által magánosokra ismét átruházhatók.

A harminczadok onnan vették nevezetöket, hogy

*) Az üresedésbe jött főpapi jószágok jövedelmei és posták némi említésre színte méltók.

**) Ilyen koronai uradalmak: Ó-Buda, Visegrád, Diós-Győr, Zólyom, Huszt és (Munkács helyett) a Tiszai kerület Bácsmegyében.

v á m fejében az országba behozott és innen kivitt leginkább kereskedelmi áruk értékének eredetileg harminczad része fizettetett.

Számtalan törvények, a többek között 1622 : 14 ; 1625 : 33 ; 1647 : 88 ; 1723 : 13 ; 1741 : 14 ; 1790¹ : 67. czikkelyek bizonyítják, hogy az országgyűlések ezen tárgygyal mindig foglalkodtak.

A só ára mint szinte közvetett adó hasonlóképen számtalanszor tárgyalatott az országgyűlésen. Az ide vonatkozó újabb és főbb czikkelyek 1791 : 20 ; 1792 : 14 ; 1802 : 3.

A bányákat illetőleg : a só akárhol találtatik a kornáé, de árának meghatározása, mint alább is elő fog jönni, az országgyűlésre tartozik. Arany-, ezüst-, réz-, vas- és más érczbányák, ha az érczek magánosok jóságaiban találtatnak, a tulajdonosok által is bányabér mellett mivelhetők, vagy a jóságot a királyi ügynök hasonló értékűvel cserélheti fel (1351 : 13 ; 1486 : 49). Az alkotmányos jogra vonatkozólag legfontosabb az, hogy az aranyat, ezüstöt rudakban az országból kivinni nem szabad, hanem itt kell azt pénzzé verni. (1492 : 32 ; 1552 : 37 ; 1622 : 77 ; 1625 : 39 ; 1635 : 69 ; 1649 : 47 ; 1659. 72 stb.)

A pénzverés joga ugyan a királyt illeti, de a pénzek csak jó és helyes mértékű ötvözetben verethetnek (1559 : 46 , 1618 : 19 ; 1622 : 77 ; stb.); azoknak forgalma és értéke a főpapok, zászlósok és nemesek tanácsa nélkül meg nem változtathatik (1439 : 10 ; II. Ulászlónak 1490-diki megerősítésében a 17. §.)

Legnevezetesebbek e tárgyban a közvetlen adók és segédelmek.

Régebben az adó vagy rovás (dica) és sege-

delem szó gyakran fölcseréltetett és csak rendkívüli esetekben ajánltatott és fizettetett. Az állandó katonaságnak 1715-ben behozatalával, az adó is állandó lön. S a rendkívüli, különösen a nemesség által is rendkívüli esetekben ajánlott és fizetett adózás, segedelem (subsídium) és szabad ajánlat (liberum oblatum, 1807 : 2.) nevek alatt maradt fenn. Sőt a segedelem a katonai erő ajánlatára is értetett, például 1807-dik évi 1-ső czikkelyben.

Ezekről és a közvetett adók legtetemesbikéről : a sőről, a főbb törvények következőleg szólnak :

I. Mátyás alatt 1471-ben hozott végzeményből.

Articulus 11.

11. Czikkely.

Dicam nullam exiget Rex;
praeter voluntatem Regnicolarum.

Semmi rovást be ne hajtson a király az országglakosok akaratján kívül.

Item, quod Nos, de caetero, nullam dicam sive taxam (praeterquam lucrum Camerae) generaliter, a Regnicolis, propter aliquam causam exigamus, praeter voluntatem eorum et consensum.

Továbbá, hogy Mi, egyébként semmi rovást vagy taksát (a kamara nyereségét kivéve) általában, az országglakosoktól bármi okból be ne hajtunk, azok akaratán és beleegyezésén kívül.

Egy évre szól az adó 1608 : 24, 1613 : 9, 1618 : 39, 1630 : 5; két évre 1609 : 62, 1618 : 36, 1622 : 32, 1625 : 8, 1635 : 1, 1638 : 5, 1647 : 25. czikkelyekben stb. Adó helyett katona ajánltatik 1649 : 3, 1655 : 5, 1659 : 8. czikkelyekben.

Az 1715-diki évben III. Károly alatt hozott végzeményből.

Articulus 8.

De Insurrectione, et Contributione.

Quandoquidem Nobiles et omnes illi, quos sub nomenclatione hac (cujuscunque sint honoris, dignitatis, et status Personae) in Hungaria lex complectitur, pro Regni defensione militare; adeoque personaliter insurgere, suae respective Banderia producere, et praestare teneantur:

§. 1. Id Sacra Caesarea Regiaeque Majestas, quoties necessum esse judicaverit, ad conformitatem hactenus sancitarum superinde legum, a modo imposterum quoque desiderare, et exigere poterit.

§. 2. Quia tamen per eam solam, Regnum hocce sufficienter defendi nequiret, adeoque validior, et Regulata Militia, tum ex Nativis tum Externis constans, pro omni eventu intenterenda veniret, quam sine stipendiis subsistere; haec vero sine contributione comparari non posse, indubitatum esset; hinc Subsidiarum et Contributionum eatenus necessarium materiam, diaetaliter (quo aliunde

8. cikkely.

A fölkelésről és adóról.

Miután a nemesek, és mindazok, kiket e nevezet alatt (bármely tiszt-, méltóság-, és karbeli személyek legyenek) Magyarországon a törvény magában foglal, az ország védelme végett katonáskodni, és személyesen fölkelni, és illetőleg zászlóalyjaikat kiállítani tartoznak.

1. §. Ezt Ő császári, királyi szent Felsége, valahányszor szükségesnek tartandja, az ez iránt eddig alkotott törvényekhez képest ezentúl is kívánhatja és követelheti.

2. §. Mivel pedig az által egyedül, ezen ország eléggé nem védethetik, és így tetemesebb és szabályozott katonaságot, mely mind benszülöttekből, mind külföldiekből álland, kelletik minden eshetőségre tartani, mely hogy zsold nélkül fen nem állhat; ez pedig adó nélkül meg nem szereshető, kétségtelen; ezért az e végett szükséges segedelmek és adóktárgya, országgyűlésileg (hozártartozása különben

spectare dignoscitur) cum Statibus deliberanda erit.

§. 3. Ubi vero extraordinarius inopinatae irruptionis hostilis Casus emerit; aut varii et improvisi flagrantis Belli ratio, ordinariam rei tam arduae tractandae methodum et formam non admitte-ret; pro ejusmodi casibus iidem Status, et Ordines, non solum consultum, ast et neces-sarium esse statuerunt; ut Pa-latinus, et Primas Regni, item Praelati, Barones, Tabula Ju-diciaria Regia, Comitatusque, et Regiae ac Liberae Civita-tes, in quantum et quo fre-quentiori numero fieri poterit, intra, et non extra Regnum convo-centur.

§. 4. Qui, cognita hujusmodi inopinatae necessitatis causa, eaque ad utilitatem et neces-sitatem Regni, pro sufficienti agnita, et adinventá; in pun-cto hujusmodi Contributionis (et non aliorum Regni nego-tiorum) deliberare et decer-nere possint.

is elismertetik) a ka-rokkal veendő tanács-kozásba.

3. §. Midőn pedig vélet-len ellenséges beron-tás esete forduland elő; vagy a változó és előre nem látott lángoló háború oka az ily súlyos dolog tár-gyalásának rendes módját és formáját meg nem engedné; ilyen esetekre nézve azon ka-rok és rendek nemcsak tanácsosnak, hanem szükségesnek is határozzák, hogy az ország nádora, és elsőpapja, továbbá a főpapok, zászlósurak, a ki-rályi ítélőtábla, s a megyék, és szabad királyi városok a mennyiben és mennél né-pesebb számmal lehe-tő, az országon belül, és nem kívül, összehi-vassanak.

4. §. A kik, az ily véletlen szükség okát megértvén, s azt az ország hasznára és szüksé-gére elegendőnek ismervén, és találván, az illetén adó (de nem az ország egyéb ügyei) tárgyában tanácskozhassanak és határozhassanak.

Mária Terézia alatt 1741-ben hozott végzeményből.

Articulus 22.

22. Cikkely.

De Articuli 8. Anni Az 1715-dik évi 8. czik-1715. quoad Concursum kely felvilágosításáról az

inibi denotatum Decla- ott említettösszejövetelre
ratione. nézve.

Articulus 8. Anni 1715 erga
benignum Sacrae Regiae Ma-
jestatis assensum taliter de-
claratur:

§. 1. Ut nempe in nullo alio
casu, quam ubi vel inopina
testilis in Regnum Hun-
gariae irruptio, vel flagran-
tis directe Regnum
hoc tangentis Belliratio,
ordinarium Diaetalem Regni
concursum impediret; prae-
specificato Articulo denotatus
Regni concursus locum ha-
beat.

Az 1715-dik évi 8. cikkely
Ő királyi szent Felsége ke-
gyes megegyezésével felvilá-
gosittatik:

1. §. Hogy tudniillik semmi
más esetben, mint a midőn
vagy a véletlen ellenséges be-
rontás a magyarországi
királyságba, vagy a lán-
goló, egyenesen ezen
országot érdeklő há-
ború oka, az országnak rendes
országgyűlési összejövetelét
akadályozná, legyen helye az
elül kifejezett cikkelyben em-
lített összejövetelnek.

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 19.

19. Cikkely.

De Subsidiis, et Contri-
butione.

A segedelmekről és adó-
ról.

Non absimiliter et de eo
plene securos reddere dignata
est Sua Majestas Sacratissima
Status et Ordines Regni, Par-
tiumque adnexarum, quod
Subsidia cujuscunque
nominis sive in aere,
sive in Naturalibus,
aut Tyronibus, nec
Statibus et Ordinibus,
nec Ignobilibus Arbi-
trio Regio imponen-
tur, imo nec praetextu
liberae Olationis, aut

Hasonlóképen arról is tel-
jesen biztosítani méltóztatott
Ő szent Felsége az ország és
kapcsolt részek karait és ren-
deit, hogy bármely nemű
segedelmek akár pénz-
ben, akár termékekben
vagy ujonczokban, se
a karokra és rendekre,
se a nememesekre ki-
rályi önkénynyel ki-
vettetni, sőt szabad
ajánlás ürüggye vagy
bármely más czim a-

alio quocunque Titulo extra Diaetam, salva Dispositione Articuli 8. 1715. per Articulum 22. 1741. uberior declarati, sollicit a buntur; Quantitas vero Contributionis, pro intertentione stabilis Militiae destinatae, semper in Comitibus Regni ab una Diaeta ad aliam determinabitur; reliquis etiam praecitati Articuli 8. 1715. tenoribus in salvo relictis, ac ultro pro confirmatis hisce declaratis.

latt is, országgyűlésén kívül, az 1715-diki 8. cikkelynek, mely az 1741-iki 22-dik cikkely által bővebben felvilágosittatik, rendelete épen tartásával, szorgalmaztatni nem fognak; az állandó katonaság tartására rendelt adó mennyisége pedig mindig az országgyűlésén fog, egyik gyűléstől a másikig meghatároztatni; az említett 8. cikkelynek 1715. évből, többi tartalma is épségben hagyatván és tovább is megerősítetteknek ezennel nyilváníttatván.

Articulus 20.

De Pretio Salis.

Sua Majestas Sacratissima, ut Gratiám et Clementiam, qua Gentem Hungarum completitur, uberius testatam reddat, clementer annuere dignata est, citra tamen inferendum per id altissimo Juri suo regali praejudicium, ut de elevatione pretii Salis cum fidelibus Statibus et OO. diaetaliter congregandis tractetur, nec alias, nisi extreme urgentes circumstantiae aliud exigèrent, Pretium Salis extra Comitibus Regni augeatur *).

20. Cikkely.

A só áráról.

Ő szent Felsége, hogy kegyét és kegyelmét, melylyel a magyar nemzetet által foglálja, bővebben tanúsítsa, kegyelmen sen beleegyezni méltóztatott, azonban a nélkül, hogy ez által legmagasabb királyi jogán sérelem ejtessék, hogy a só árának fölemeléséről a hú karokkal és rendekkel országgyűlésileg történjék tárgyalás, és egyébkor, kivévén ha a végsőleg sürgető körülmények mást kívánának, a só ára az országgyűlésen kívül ne neveltessek.

*) A só a mindennapi élet s mindenki élete első szükségéhez tartozván, noha az abból befolyó jövedelem, mint egyéb adó, a királyi kincstárt illeti, de ha annak az ára önkényesen határozatnék meg,

1. Ferencz alatt az 1827-ben hozott végzeményből

Articulus 4.

4. Cikkely.

De Articuli 19. 179°/₁.
dispositione semper ex-
acte observanda.

Az 179°/₁ : 19. cikkely
rendeletének mindenkor
pontos megtartásáról.

Sua Majestas Sacratissima
Status et Ordines securos red-
dit, quod materia Contri-
butionis et Subsidio-
rum cujuscunque no-
minis, seu in Aere seu
in Naturalibus, aut Ty-
ronibus a Diaetali Tra-
ctatu, quorsum hanc juxta
claros Articulorum 8. 1715. et
19. 179°/₁ tenores spectare
ultro agnoscit, salva duntaxat

Ő szent Felsége a karokat
és rendeket biztosítja, hogy
az adó és segedelmek
tárgya bármely nevűek
legyenek, akár pénz-
ben, akár termékek-
ben, vagy ujoneczok-
ban, az országgyűlési
tárgyalástól, a hová tar-
tozónak azt az 1715 : 8. és
179°/₁ : 19. cikkelyek világos
tartalmai szerint önként meg-

akkor az adónak ezen indirect faja az országgyűlés hatásköréből el-
vonatnék, a mi kivált ily nevezetes adózásnál egészen alkotmányelle-
nes elv, és eljárás volna.

Küzdöttek is ez ellen törvényhozóink több ízben, míg nem a
főntebbi törvény jött létre, melyben három pont vonja magára figyel-
m. nket :

1) Kikötetik, hogy a királyi jogon sérelem ne ejtessék ; ezen
királyi jogon nem lehet az egész szöveg egybevetése után is mást ér-
teni, mint a jövedelemhezti jogot ;

2) Itt a só árának csak fölemeléséről van szó ;

3) Kérdésbe jöhet, hogy a végsőleg sürgető körülmények (végső
szükség) alatt mit kelljen érteni ? Az 1807-diki karok és rendek ez
alatt azon esetet vélték értetni, midőn országgyűlést tartani nem le-
het, mely esetről rendelkeznek, mint főntebb láttuk, az 1715 : 8 és
1741 : 22. törvénycikkelyek is ; azonban ez iránt akkor az összes
törvényhozó hatalom között az egyesség nem jött létre. Hogy a só ára
országgyűlési értekezés tárgya vala, mutatják a régiebbek közül az
1719 : 5. és 1741 : 34. törvénycikkelyek is. Az ezekben előforduló
'köszönet' csak országgyűlési írásmód. Azonban minden kétségnek
végét szakasztja az 1848: III. törvénycikknek (mely alább adatik elő)
37. §-a, melynek általános rendelete, az ország jövedelmei és szüksé-
geinek' úgy, a kezelt jövedelmekről számadásoknak is országgyűlési
megvizsgálása, illetőleg jóváhagyása iránt' a só ügyet is egész terje-
delmében magában foglalja.

quoad Contributionem Articuli 8. 1715. in Articulo 22. 1741. uberius declarata dispositione, in nullis extraordinariis etiam casibus avocanda sit — neque cum eadem Contributione, relate ad speciem et quantitatem, Comitialiter determinatam, quae etiam extra Diaetam mutatio suscipienda, verum haec, prout ab una Diaeta ad aliam, in Comitibus determinata fuerit, ita exigenda veniat.

ismeri, épen maradván egyedül az adóra nézve az 1715: 8. cikkelynek, mely az 1741: 22. cikkelyben bővebben világosíttatik, rendelete, semmi, még rendkívüli esetekben sem vonható el — s azon adóval, annak országgyűlésileg meghatározott fajára és mennyiségére nézve, országgyűlésen kívül, bármiféle változtatás nem történhetik, hanem az, a mint egy országgyűléstől a másikig, a gyűlésekben meghatározottat, akként leszen behajtandó.

V. Ferdinánd király alatt 1848-ban hozott végzeményből.

III. Törvényczikk.

37. §.

A ministerium az országjövedelmeinek és szükségének kimutatását — s a multa nézve az általa kezelt jövedelmekről számadását országgyűlési megvizsgálás, *) s illetőleg jóváhagyás végett — évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.

IV. Törvényczikk.

6. §.

Az évi ülés az utolsó évről számadásnak és következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése, s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlathatik.

*) Már régiebb időkben is, például az 1601: 7. 1625: 27. 1635: 9. stb. tanúsága szerént, megkivánta az országgyűlés a királyi jövedelmekről számadást.

Jelen korban, midőn az állam szükségei és kiadásai — főképen a külföld miatt is szükséges roppant katonai erő miatt — csaknem hihetetlen magasságra emelkedének, s legnagyobb részben már csak általános adózás által fedezhetők, midőn ezen roppant kiadások fedezése végett a korlátlan hatalom által nyújtható hitel már végképen kimerítettett, s midőn az 1848 ; VIII. törvényczikknél fogva a magyar birodalom „minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik“ az alkotmány egyik legnagyobb biztosítója az adónak az országgyűlés általi megajánlásában alapszik, mely nélkül a korlátlan kormányzó hatalom többé se pénzre se hitelre szert nem tehetne.

HARMADIK SZAKASZ.

A hadi erőről.

Hajdan a királyokon sőt királynékon (1537 : 20, 1545 : 16.) kívül, kik saját költségökön vagyis az állam jövedelmeiből tartoztak hadi népet (királyi banderiumot — zászlóalyat —) részint a vár jobbágyaiból, részint fogadás útján gyűjtve tartani (1454 : 2, 1498 : 21, 1526 : 5 és 8, 1595 : 2, 1601 : 5, 1622 : 21.), hová a fő hivatalnokokra, mint az erdélyi vajdára, székelyek ispánjára, horvát országi bánra és temesi grófra a végvárak védelme végett bízott zászlóalyak is tartoztak és szinte a király költségén állítottak (1498 ; 21), kivált nagyobb szükség esetében az ország és egyház birtokosabb nagyjai is, kik legalább 50 lovasokat (8-ad rész zászlóalyat) tartani ké-

pesek valának (1526 : 27), saját zászlóalyakat állítottak és tartottak (1492 : 21, 1498 : 22); ide számítottak különösen a zászlós urak (1556 : 40), honnan magyar nevüket is vevék.

Ezeken kívül szükség idején a megyéknek is valának zászlóalyjaik (1601 : 11, 1526 : 27), kapuszámi had (portalis militia) név alatt.

A rendkívüli haderőhöz tartozott a kisebb vagy nagyobb terjedelemben kirendelt fölkelő sereg is, melyben főképen az ország védelmére személyesen katonaszkodni köteles nemesség (Hármaskönyv I. rész 9. czim 5, §.) tartozott részt venni, és a mely kötelesség egyes nagyoknak zászlóalyállítási kötelességével együtt az állandó katonaság behozatala után is megmaradt (1715 : 8; 1723 : 6).

A fölkelő sereg fő kapitánya a nádor volt (1481-ben a nádori hivatalról 4-dik cikkely; 1681 : 1, 1715 : 21, 1790 : 5. 1808 : 2 : 17. §. és ugyanazon évből 7. cikkely), sőt gyakran az egész hadseregé is (1555 : 1 : 12. §. 1618 : 4, 1625 : 24, 1659 : 1 : 8. §.)

Ezen törvényczikkelyek is bőven igazolják az ország jogát a hadi és katonai erő ügyében illetőleg megajánlásában.

Főképen pedig ide tartoznak a föntebbi szakaszban előadott 1791 : 19 és 1827 : 4-dik cikkelyek, melyek az 1741 : 63 : 2. §. 1807 : 1 : bevezetése, továbbá 5 és 6. §§. 1808 : 6 : 1. §. 1830 : 7 : 1. §. 1840 : 2-dik törvényczikkelyek által is támogattnak: végre 1848-ban „az ország szükségeinek kimutatását” rendelő III. törvényczikk 37. §. és IV. czikk 6. §. rendeletei is.

Különösen a fölkelő sereget s ennek országgyűlés általi megajánlását illetőleg a föntebbiekben elő nem

számlált törvényeken kívül még említést érdemlenek:
1601 : 9. 1622 : 21. (melynek végső §-ában az ajánlat
világosan csak a jövő országgyűlésig tétetik), 1635 : 88.
1638 : 15, 1681 : 46, 1741 : 63, 1805 : 1, 1808 : 2, stb.

Az idegen katonaságnak az országból kivonásáról
rendelkeznek a többek között az 1649 : 3, 1608 : 2, 12
(koronázás előtt), 1655 : 19, 1659 : 1, 25, 1681 : 8.

A békekötésbe befolyást tanusitnak az 1536 : 1,
1536 : 4, 1659 : 1, 14, 1662 : 4, 1715 : 4, 1723 : 104,
1791 : 17. cikkelyek.

A fegyveres erőhöz számítandó az 1848-dik XXII.
törvényczikkelyben „a személyes és vagyonbátorság, a
közcsend és belbéke biztosítása“ végett fölállíttatni ren-
delt nemzeti őrsereg is a magyar ministerium hatósága
alatt (35. §.). Tisztjeit kapitányig maga választja, az
ezen felüli tiszteket a minister ajánlatára a nádor kirá-
lyi helytartó, a kapcsolt részekben a bán nevezendi ki
(9. §.). A nemzeti véderőről alább is leszen szó.

OTÖDIK ÁGAZAT.

Végrehajtó hatalom.

A végrehajtó hatalom az országfejedelmet vagy távollétében kormányzó helytartóját illeti, kik azt 1848 előtt a magyar kormányzások (Cancellaria és Helytartótanács) s az álladalmi jövedelmeket és kiadásokat illetőleg a Kamara, 1848-ban pedig a független felelős ministerium, mint fő államhatóságok utján gyakorlák, de mindenkor a törvények értelmében.

Már a törvények szentesítésében, az esküformákban, a felavatási hitlevelekben mindenütt ott áll: „az ország törvényeit, szabadságait, szokásait stb. mind magunk megtartjuk mind mások által megtartatjuk.”

Ezekon kívül

Az idetartozó lényeges törvényekből annak megemlítésével, hogy ha különben a királyi és felsőbb parancsok törvényesek, azoknak föltétlenül engedelmeskedni kell (1556 : 23; 1563 : 78, 79, 80; 1625 : 4; 1635: 12 stb.) e következők érdemelnek kiválóbb figyelmet:

I. Általában

Maga az arany bulla 31. §-a azt tartja, hogy a nádor ne engedje hibázni a királyt az ott mondottakban.

Az 1543: 35. czikkely szerént a Cancellária a törvényekbe ütköző rendeleteket ki nem bocsáthat.

A nagyszombati országgyűlésnek 1545-ben hozott és a Felség elébe terjesztett határozatai, és az ezekre adott válasz, melyben amazoknak némely pontjai módosítva valának, külön állanak a Corpus jurisban. Tudniillik az urak és nemesek végzései közt a 33. czikkelyben az foglaltatik, hogy „a kapitányok, úgyszinte ispánok és alispánok ne tartsák meg, a királyi felség és helytartó ur rendelvényeit, ha olyanokat kapnak, melyek köz határozatot csorbitnának“, mire I. Ferdinand király által arra adott válasz 7. §-ban ez foglaltatik:

Se in expeditione ex Cancellaria sua literarum publicarum ordinem semper cum observari curasse, qui ex Decreto Regni Dignitateque Regia ab antiquo observatus fuit. Contra quem si quis gravatur, recursus habet ad Decreta, leges et consuetudinem Regni. In aliis etiam mandatis privatis, et Suae Majestatis literis emanandis, pro temporis et negotiorum conditione, is observabitur a Sua Majestate modus, et ratio; ut neque licitum, neque honestum sit illas non observari; et ut fideles subditi auctoritatem Principis et Domini sui abrogent ac mandata contemnant. Foret enim id in diminutionem Dignitatis Regalis, et omnis boni ordinis, totius

Hogy ő Felsége a Cancelláriájabeli köziratok kiadatásában mindenkor azon rendet tartatta és tartatja most is, mely az ország végzeményénél és a királyi méltóságnál fogva régtől fogva tartatott. A mely ellen ha valaki terheltetik, folyamodjék az ország végzeményeire, törvényeire és szokására. Más magán parancsokban is, és ő Felsége bocsátványaiában az időhöz és ügyekhez képest ő Felsége által szinte azon mód és szer tartatik meg; hogy se nem szabad se nem illő azokat meg nem tartani, és hogy a hű alattvalók a fejedelem és urok tekintélyét lerontsák és parancsait megvessék. Mert az a királyi méltóság kisebbsé-

que Reipublicae bene administrandae confusionem. Vult aequae, Sua Majestas; ut mandatis suis, et Locumtenentis sui ab omnibus fidelibus suis tsubdtis obediatur. Nihil enim Sua Regia Majestas indignum suae aequitati, aut contra Decretum, et Libertatem ac Ordinationem Regni, Statuumque et ordinum Constitutionem publicam, praeter aequum et honestum, atque rationem, et conditionem temporis, cuiquam aut literis aut verbo est mandatura.

gére és minden jó rend s az egész köztársadalom helyes igazgatásának megzavarására történnék. Ő Felsége tehát akarja; hogy az Ő és helytartója parancsainak minden hű alattvalói engedelmeskedjenek. Mert Ő Királyi Felsége méltányosságához nem illőt, vagy az ország végzeményével, szabadságával és rendelkezésével s a karok és rendek köz alkotmányával ellenkezőt, méltányon és tisztességen, s az idő tekintetén és föltételén kívül senkinek akár írásban akár szóval nem fog parancsolni.

Az 1715 : 3, 1741 : 8, 1791 : 12, és 1827 : 3. törvényczikkelyek, melyek szerint a végrehajtó hatalom és kormányzás a királyi Felség által egyedül csak a hazai törvények értelmében gyakoroltathatik, már a főntebbi ágazatokban előadattak.

Az ország nádora az 1485-dik évből a nádori hivatalról szóló czikkelyek között a 10-dikben, továbbá 1608. koronázás előtti 18; 1681 : 1; 1715 : 5; 1741 : 9, 1790 : 5. czikkelyekben a király távolléte alatt helytartóul rendeltetik és az ország igazgatásában mindent tehet és gyakorolhat, miket a király maga tehetne és tennie kellene. Szinte az 1848-diki III. tczikk 2. §-a szerint:

Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, az országban s ahoz kapcsolt részekben, a korona egységének, s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény s alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.

A nádort az országgyűlés élethosszig választja, a király által jelölt négy (két catholicus és két evangelicus) férfiak közül (az újabbkori törvényekből 1608 koronázás előtt 3, 1613 : 7, 1618 : 4, 3. §. 1638 : 1, 8. §. 1659 : 1, 8. §. 1681 : 1, 1. §. 1715 : 5, 4. §.)

És ha a király egy év lefolyása alatt a nádornak országgyűlésen leendő választatását elő nem terjeszti, az országbirò, vagy ennek széke üres levén, a tárnok köteles választás végett az országgyűlést összehívni (1608 koronázás előtt 3, 2. §. 1613 : 7, 1618 : 4, 1622 : 2, 13. §.)

II. Különösen

A. A független fő államhatóságok utján.

Az udvari magyar Cancellária, Helytartótanács, Kamara és 1848-ban a magyar Ministerium hatósága és függetlenségéről :

Miksa császár és király alatt 1569-ben hozott végzeményből.

Articulus 38.

Hungarico Consilio utatur
Caesarea Majestas, in re-
bus hungaricis; petitur.

Institerunt quoque Status,
et Ordines, ut quia Regnicolis
valde onerosum est, negotia et
Supplicationes eorum ex Hun-
garico, ad Bellicum Consilium,
et inde quandoque ad Came-
ras remitti; Majestas Caesa-
rea et Regia, dignaretur in
rebus fidelium suorum
Hungarorum, Hunga-
rico uti consilio.

§. 1. Qua in parte, Majestas
Sua benigne declaravit: quae
justitiam, jura, libertatesque
Regni concernunt, in Hunga-
rico; quae Camerae, in Ca-
mera; quae vero bellica ne-
gotia sunt, in Bellico Consilio
(more hactenus observato)
tractari:

§. 2. Ac proinde ad minus
duos, videlicet unum Ecclesi-
asticum, alterum vero Saecu-
larem ex Majestatis Suae Con-
siliariis Hungaris, Aulam
continuo sequi debere,
quo Majestas ejus illorum ope-
ra, in rebus istis Hungaricis,
justitiam et jura, libertatesque
Regni concernentibus, uti
possit:

38. Czikkely.

Magyar tanácsossal éljen Ő
Császári Felsége, magyar
dolgokban; kéretik

Esdettek azért is a karok
és rendek, hogy mivel az or-
száglakosokra nézve igen ter-
hes, midőn azok ügyei és ké-
relmei a magyarból, a hadi-
tanácsba és innen olykor a
kamarákhoz küldetnek által;
a Császári Királyi Felség méltóztatnék hű magyarjai-
nak dolgaiban, magyar
tanácsossal élni.

1. §. Mely részben Ő Fel-
sége kegyesen nyilvánította,
hogy a mik az igazságot s az
ország jogait és szabadságait
illetik; a magyar tanácsban;
a mik a kamaraikat, a kama-
ránál; a mik pedig hadi ügyek,
hadi tanácsban tárgyaltnak
(az eddig megtartott szokás
szerént).

2. §. És hogy ennél fogva Ő
Felsége magyar tanácsosai kö-
zül legalább kettőnek, tudnil-
lik egy egyházinak és egy vi-
láginak az Udvar állan-
dóan kell követniök,
hogy a Felség, a magyar dol-
gokban, melyek az igazságot,
s az ország jogait, és szabad-
ságait illetik, azok munkássá-
gával élhessen:

§. 3. Cum quibus etiam de Regni bellicis rebus, ubi necessitas postulabit, se collaturam; ac insuper, ut in praefatis Camerae, et Bellico Consiliis, partes eo citius, breviusque expediri, et sumptu illo, quem hactenus in interpretes facere coactas fuisse, Regni Status conquesti sunt, sublevare queant; curaturam elementer obtulit, ut impostorum bini interpretes, tam apud Camerae Suae Aulicae, quam Bellicum Consilium (qui a Majestate Sua salarium accipiant, ac Partibus operam suam interpretando gratis praestent) intenteri, et dictis Consiliis, vel eorundem Praesidibus, alterni continue adesse debeant.

3. §. A kikkel, hogy az országnak hadi dolgairól is, midőn a szükség kívánandja, értekezni; és ezen felül a végett, hogy a fennmondott kamarai és hadi tanácsokban, a felek ügyei annál gyorsabban és rövidebben elintéztethessenek, s azon költségtől, melynek ekkor a tolmácsokra tételéről az ország rendei panaszkodtak, megkímélthessenek, gondoskodni fog, kegyelmesen ajánlotta, miszerént ezentúl mind az udvari kamarai mind a hadi tanácsban két tolmácsot (kik Ő Felségétől fizetést kapjanak, és munkásságukat a feleknek a tolmácsolásban ingyen teljesítsék) kell tartani és ezek a mondott tanácsokban vagy elnökeiknél, felváltva folyvást jelen lenni tartoznak.

A Cancellária mint magyar tanács hatósága függetlenségének fentartását rendelik még az 1608-diki koronázás előtti 10, mely föntebb már előadatott; továbbá 1609: 21, 1613: 25, 1618: 8, 1638: 16, 1715: 17, 1741: 13. törvényczikkelyek.

III. Károly alatt magyar királyi Helytartótanács állittatik (1723: 97.), melynek általános hatóságáról szólnak a következő czikkelyek:

Az 1723-dik évi végzeményből.

Articulus 101.

101. Cikkely.

De Consilii Regii Authori-
tate . . . . .

A királyi tanács hatósá-
gáról . . . . .

Praefatum Consilium a nullo
Dicasterio Aulico, sed Sua
Majestate Sacratissima (tam-
quam Consilium Regium) de-
pendebit.

A fõnt megnevezett tanács
semmi udvari kormányzék-
tõl, hanem Ő szent Felségétõl fog
(mint királyi tanács) függni.

§. 1. Et si quid Suae Maje-
stati Sacratissimae repraesen-
tandum habebit; illud medio
demissarum Litterarum sua-
rum repraesentabit.

1. §. És ha Ő szent
Felsége elébe valami fölter-
jeszteni valója lesz, azt aláza-
tos levele által fogja fölter-
jeszteni.

. . . . .

. . . . .

Articulus 102.

102. Cikkely.

De Activitate Consilii Re-
gii in genere.

A királyi tanács cselekvő-
ségéről általában.

Ut Consilium hoc Regium
Locumtenentiale, contra posi-
tivas Patriae Leges nihil de-
terminet;

Hogy ezen királyi Helytar-
tótanács a hazának szerzett
törvényei ellen semmit se ha-
tározzon;

§. 1. Et Diaetales Conclusi-
ones, per eos, quibus incum-
bet, effectui mancipari faciat.

1. §. És az országgyűlési vég-
zéseket azok által, a kiknek
kötelessége, foganatosítás
alá vétesse.

. . . . .

. . . . .

(Az 1741 : 11. törvényczikkely fõntebb adatott elő.)

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 14.

De Consilio Regio Locum-
tenentiali Hungarico.

Ut in nexu fundamentalium Regni Legum Sua Majestas Sacratissima Res, et Negotia Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum, juxta Articulos 10. et 11. 1608 ante cor. et 61. 1741 per Hungaros tractare, ac eosdem Suo modo consulere valeat; Eadem altifata Sua Majestate Sacratissima benigne annuente Statuitur, ut Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum, ex Instituto etiam suo omni sua legali, quae ad effectum Legum procurandum, antevertendumque illarum laesionem necessaria est, activitate gavisurum, velut Supremum in Politicis in Regno Hungariae Dicasterium, quod alioquin vi prae-existentium quoque legum, ab omnibus aliis Dicasteriis independentens, Regiae Majestati immediate subordinatum est, si quaequam praeter spem illegalia in Regnum expedirentur mandata, relate ad ea Suae Majestati Sacratissimae ex fide, qua eidem, Regnoque obstrictum est, subversantes Reflexiones repraesentare teneatur; Sua autem Majestas pro Regio suo munere, factaque

14. Czikkelly.

A magyar királyi Hely-
tartótanácsról.

Hogy az ország, alaptörvényeinek tolytán Ő szent Felsége a magyarországi királyság s hozzá kapcsolt részek dolgait és ügyeit az 1608. kor. előtti 10. és 11. és 1741: 61. czikkelyek szerint magyarok által tárgyalhassa s ezektől tanácsot maga módja szerint kérddhessen; azon fentisztelt szent Felsége beleegyezésével határozatlik, hogy a magyar királyi Helytartótanács, rendeltetésénél fogva is minden törvényes hatósággal bírván, mely a törvények végrehajtásának fogantatosítására s azok sérelmének elhárítására szükséges, mint a magyarországi királyságban a köz igazgatási ügyekben legfőbb államhatóság, a mely különben is a meglevő törvények erejénél fogva is minden más államhatóságoktól független levén, a Királyi Felségnek közvetlenül alárendeltetett, ha reménységen kívül az országba törvénytelen parancsok küldetnének, tartozik azokra nézve Ő szent Felségének, azon hitnél fogva, melylyel Ő neki és az országnak le van kötelezve,

solenni de Legibus observandis sponsione, talium Remonstrationum justam Reflexionem habitura est, Comitatum, cunctarumque Regni Jurisdictionum legali consistentia et activitate alioquin salva permanente.

fenforgó észrevételeit fölterjeszteni; Ő Felsége pedig királyi tisztéhez s a törvények megtartásáról tett ünnepélyes fogadásához képest azon fölterjesztéseket igazságos tekintetbe fogja venni, a megyék s ország más törvényhatóságainak törvényes fennállása és cselekvősége egyébként ép-ségben maradván.

(A 58. cikkelyben a Helytartótanács hatósága Dalmát-Horvát- és Szlavonországra is kiterjesztetik).

Articulus 18.

18. Cikkely.

De Juramento per Individua Dicasteriorum Hungaricorum qualiter prae-stando . . . . .

Az eskünek a magyar államhatóságok egyénei által miképeni letételéről . . . .

Cum Salus Reipublicae, Civiumque fortuna, a fideli Legum observantia et quae huic juncta est, recta et exacta publici administratione pendeat, ac proinde intersit, ut Partes Administrationis pro commodo Regis et Regni expleantur, Sua Majestas Ordinabit:

Miután a köztársadalom üdve és a polgárok szerencséje a törvények hű megtartásától és a mi ezzel kapcsolatban van, a köz ügynek helyes és pontos igazgatásától függ, s ennél fogva érdekében áll, hogy a köz igazgatás részletei a király és ország javára teljesí- tessenek, Ő Felsége rendelni fogja:

§. 1 Ut in quantum apud Dicasteria Hungarica Formulae Juramenti obligatio observandarum Regni Legum inserta haud foret, eadem inseratur, ac deinceps eorundem Commembra ad Leges quoque observandas se se fidei Juramento obstringant; Via Regnicolis, si quispiam contra juramentum suam fidem ageret, in ipsis etiam Regni Comitibus, reli-

1. §. Hogy a mennyiben a magyar államhatóságoknál az esküformában az ország törvényei megtartásának kötelessége beigtatva nem volna, az beigtattassék, és ezentúl azok tagjai a törvények megtartására is magokat a hit esküjével kötelezzék: az út az országlakosoknak, ha valaki esküdt hite ellen tenne, magán az országgyűlésen is, a többi

qua inter Gravamina querimonia niam contra talem ponendi in salvo relict.	nehézségek között, az ilyen ellen panaszt emelniök, épség- ben hagyatván.

A királyi Kincstár vagy Kamara, ennek fejével (ki régenten tárnokmester, — *tavernicorum regalium magister* — majd királyi kincstartó — *thesaurarius regius* —, végre kamara-elnök nevet viselt), az ország és király köz jövedelmeit kezelte, hová törvény szerint (1741 : 14) a bányauigyek is tartoztak, minden más kormányszéktől független vala, s a bécsi udvari kamarával csak levelezési viszonyban álla (1608 : kor. előtt 5, 1715 : 18, 1723 : 16, 1741 : 14, 1830 : 10; melyek közül némelyek már föntebb adattak elő).

1848-ban hozott

III. T ö r v é n y c z i k -

Független magyar felelős ministerium alakításáról.

~~~~~
1. §.

(alább a 8-dik ágazatban.)

2. §.

(föntebb ezen ágazat I-ső része végén.)

3. §.

Ő Felsége, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében, független magyar ministerium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.

4. §.

(alább a 8-dik ágazatban).

5. §.

A ministerium székhelye Buda-Pest.

6. §.

Mind azon tárgyakban, melyek eddig a m. k. udvari kancelláriának, a k. helytartótanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar ministerium által fogja gyakorolni.

7. §.

Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, czimeknek s rendeknek osztása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti.

8. §.

A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katona hivatalokrai kinevezéseket, szinte úgy Ő Felsége fogja a 13. §. szerint, folyvást királyi személye körül leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.

9. §.

Azon tárgyak, melyek a 6. §-ban említett kormánytestületek által vég elhatározás végett Ő Felségéhez szoktak felterjesztetni, kivéve a 7-dik és 8-dik szakaszokban kijelölteket, Ő Felségének az országbóli távollétében, a ministerium által a nádor s királyi helytartó elhatározása alá terjesztendők.

10. §.

A ministerium áll: egy elnökből s ha az maga tárczát nem vállal, kivüle még nyolecz ministerből.

11. §.

A miniszerelnököt Ő Felségének az országbóli távollétében a nádor s királyi helytartó, Ő Felségének jóváhagyásával nevezi.

12. §.

Ministertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba.

13. §.

A ministerek egyike folyvást Ő Felségének személye körül lesz, s mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli.

14. §.

A ministeriumnak azon tagján kívül, ki a Felség személye körül a 13-dik §-ban említett ügyekre ügyelend, következő osztályai lesznek:

- a) Belügyek.
- b) Országos pénzügy.
- c) Közmunka és közlekedési eszközök és hajózás.
- d) Földmivelés, ipar és kereskedés.
- e) Vallás és közoktatás.
- f) Igazságszolgáltatás és kegyelem; és
- g) Honvédelem osztályai.

15. §.

Mindegyik osztálynak, valamint az ahoz tartozó, s az illető osztályfőnökök vezérlete alatt állandó hivatalos személyzetnek élén külön minister áll.

16. §.

A kebelébeni ügykezelés módját a ministerium maga határozza meg.

17. §.

Az összes ministerium tanácsülésében, midőn Ő Felsége, vagy a nádor királyi helytartó abban jelen nincs, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot, midőn szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja.

. . . . .

19. §.

Az ország köz ügyei felett Ő Felsége, vagy a nádor s királyi helytartó, vagy a minister elnöklete alatt tartandó értekezés végett Buda-Pesten álladalmi tanács állíttatik fel . . . . .

20. §.

Az Ő Felsége személye körül leendő minister mellé a kivántató hivatalos személyzettel két álladalmi tanácsos rendeltetik . . . . .

21. §.

A 7. §-ban említett s egyenesen Ő Felségének fentartott tárgyakat a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni.

. . . . .

28. §.

A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál ülésel bírnak, s nyilatkozni kívánván, meghallgatandók.

29. §.

A ministerek az országgyűlés mindegyik táblájánál annak kíváratára megjelenni, s a megkivántató felvilágosításokat előadni tartoznak.

30. §.

A ministerek hivatalos irataikat az országgyűlés mindenik táblájának kíváratára; magának a táblának, vagy a tábla által kinevezett küldöttségnek megvizsgálása alá bocsátani köteleztetnek.

31. §.

A ministerek szavazattal az országgyűlésen csak azon esetben bírnak, ha a felsőtáblának törvényszerént tagjai, vagy követül az alsótáblához megválasztatnak.

. . . . .

B. Törvényhatóságok útján.

A végrehajtó hatalomnak a néppel közvetlen érintkezésnél fogva nevezetes közegét — organumát — alkotják az úgynevezett törvényhatóságok, *) mely alatt értetnek különösen a megyék, szabad királyi városok és kerületek közönségei, melyekről rendeli az imént előadott 1848-diki törvény 26. §-a, hogy „eddiggi törvényes hatóságuk ezentúl is teljes épségében fentartandó.”

Állott pedig s áll ezen törvényes hatóság működési köre, mely saját szerkezetökből fejlődött ki és nagy részben szokáson, de több százados gyakorlattal szentesített szokáson alapszik, lényegesen e következőkből:

1. Ők a végrehajtó hatalomnak a nép irányában közvetlen közegei, úgy hogy a polgári kormányzási és köz igazgatási téren a végrehajtó hatalom

---

*) Némelyek helyhatóságoknak (municipium) nevezik, de ezen név csak egyes helyekre, tehát csak a királyi városokra illik.

és fő államhatóságok törvényes rendeletei a nép kebelében általok foganatosíttatnak ;

Innen következik :

2. Hogy ők a törvényeknek őrei, minthogy tanácskozási joguknál fogva a felsőbb rendeletek ellen, ha azokat netalán törvényekbe ütközőknek találnák, I. Ferdinánd királynak főntebb előadott válasza, úgy a Helytartótanácsnak szinte főntebb előadott hasonló joga értelmében, felirási joggal bírnak. Sőt ha adót vagy segedelmet országgyűlésen vagyis törvényen kívül ajánlanának avagy adnának, hitszegőknek, hivatal- és becsületvesztetteknek nyilváníttatnak (1504: 1: 5. §.)

3. Határozatokat — statutumokat — a mennyiben azok az ország törvényeivel és mások szerzett vagy törvényes jogaival nem ellenkeznek, saját kebelökben hozhatnák s azokat végrehajthatják (Hármas-könyv III. rész. 2. czim, 1608. kor. után 131, 1649: 15, 1791: 25)

4. Tiszti karukat magok választják, kivéven megyékben és kerületekben az ügyek fővezetőjét, t. i. amazokban a főispánt, s a jászkun és hajdú kerületekben a főkapitányt, Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületekben a főkormányzót vagyis főkapitányt, s külön ezen két kerületben az alkapitányt ; szabad királyi városokban a polgármester és főbíró is választás alá esnek, mely régibb intézkedések 1848-ben részint meghagyattak, részint szabatosabban körülírtak,

1848 előtt az országgyűlési követeket is választák és utasítással elláták ; de ezen évben ideiglenesen hozott V. törvényczikk szerint elsőben központi választ-

mány és illetőleg választó kerületek alakíttatnak, képviselőiket azután a választással bíró polgárok, ezen központi választmány illetőleg választó kerületek vezérlete alatt választják közvetlenül.

A törvényhatóságokban meg kell különböztetni a tanácskozó testületet, a tiszti kartól, noha amabban ez isrészt vehet, de, a biróiteendőket kivéve, a tiszti kar működését a tanácskozó testület végzései szabályozzák.

Ezen tanácskozó testületet alkotta a megyékben 1848 előtt a nemesség, jelen lehetvén abban általán minden nemes, ki önjogú vala, s néhol a tisztesbrendűek is; szabad királyi városokban, külső tanács név alatt egy határozott számú zárt testület létezett, polgárokból ugyan, de üresülés esetében nem közvetlenül a polgárok hanem saját maga által kiegészítve; 1848-ban megyékben (XVI. törvényczikk.) ideiglenesen az eddig jogositottak szavazata meghagyatván, ezek a községi képviselőkkel együtt, egy nagyobb számú állandó bizottmányt alkotnak, a szünetésre minden különbség nélkül; királyi városokban (XXIII. t. czikk.) s a jászkun és hajdú kerületekben pedig, nem különben a Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületekben (XXV, XXVI, XXVII czikkek), széles alapra fektetett választási jogok útján képviselő testületek létesíttetnek; mindenütt kijelelés nélkül.

A tiszti kart, melynek tagjai kisebb nagyobb hatósággal s több kevesebb számmal egyszersmind bíraskodást is gyakorolnak, megyékben ideiglenesen és helyettesítésként a főispán és középponti választmány egyetértőleg töltik be, a királyi városokban és szabad kerületekben pedig előbb kijelelő választmányok és küldöttségek alakíttatván, ezek kijelelése után választják a

szavazattal bíró választók. (1848: XVII, XXIII: 13. §. XXV: 4, 5, §§. XXVI: 2, 3. §§. stb.)

III.

Legfőbb felügyelési jog.

A végrehajtó s általan főhatalom kifolyása a legfőbb felügyelési jog is (*jus supremæ inspectionis*). Az 1808 : 7: cikkely 2. §-a általában kimondja, hogy „a legfőbb felügyelés, jog és az alkotmány szerint a királyi felséget illeti.”

Ezen legfőbb felügyelési jog magában foglalja:

1. Hogy a törvények minden hatóságok és közegek által szigorún és pontosan megtartassanak; és senkinek se egyeseknek, se testületeknek, egyházaknak stb. jogai a hatóságok által meg ne csorbíttassanak. Ezen jog magának a felavatási hitlevélhek azon kitételén alapúl, hogy az ország törvényeit, szokásait, jogait stb. a fejedelem mind maga megtartja, mind mások által, akár mely állásúak és állapotúak legyenek, megtartatja.

Ennek következtében joga van a fejedelemnek minden akadályok és mulasztásokról, melyek a törvények végrehajtásában előfordúlhatnak, nem különben minden törvénysértésekről a hatóságok részéről tudomást szerzendő az állam és törvényhatóságoktól értesítéseket kivánni (1723: 112) és így azok jegyzőkönyveit is, melyekben tanácskozásaik és határozataik foglaltatnak, megtekinteni és megvizsgálni.

Hol hiányokat, mulasztásokat tapasztal, és azok a főispánok által el nem igazíttatnak vagy igazíthatók, a

dolog megvizsgálására biztosokat küldeni, de a névtelen feladások meg nem hallgatandók, hogy a hamis feladók megbüntettethessenek (1805: 5.)

3. Általán, miként a királyi esküben is foglaltatik, az ország közjavát tehetsége szerént előmozdítani, és így a mi kárára lenne, eltávoztatni. E végett az ország mindennemű állapotjáról tudomást szerezní és az illető hatóságoktól tudósítást kívánni; mind a köz jó előmozdítása tekintetéből, mind törvényhozási czélokból is adatokat gyűjtetni stb.

4. Különösen az országnak mind szellemi mind anyagi előmentelére czélzó köz intézeteket és intézkedéseket figyelemmel kísérni, sőt hogy azok rendeltetésöknek megfeleljenek, az illetőket kényszeríteni (1715: 74. 1791: 23, 26: 10. §. 1848: XXX: 5. §. stb.)

HATODIK ÁGAZAT.

Birói vagy ítélő hatóság.

Hogy a birói hatóság magas rendeltetésének az államban megfeleljen — miként a tudomány*) általában tanítja — összes személyzetének, bár ez az uralkodótól nevezetnének s annak nevében ítél, működésére nézve teljesen független és önállónak kell lennie, úgy hogy az egyedül a polgári és büntető törvénykönyvekhez és a törvénykezési formához legyen kötve, de valamely igazgató hatóság akaratjától, kabinetparancstól, felsőbb sugallástól ne függjön és az egyes bíró csak azon egy esetben helyeztessék vád alá és fosztassék meg hivatalától, ha hivatala méltóságát megsértette és a jogot valamely módon elcsavarította.

A bírák személyzetének a törvényhozó és végrehajtó hatalom minden többi ágaitól is elkülönítve kell lennie, részint mivel a birói hivatal magában is az emberi elme egész erejét igénybe veszi; részint mivel az igazgatás többi ágai, a bíró sajátos működésével összeférhetlenek.

---

*) Pölitx. Die Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit. 2-dik kiadás, I. Kötet, 35 §.

A birói hivatal társas (testületi) szervezetet követel és nem bureaucratiait, úgy hogy valamely törvényszék elöljárója is az egyes tagok ítéletére és nézetére semmi személyes befolyást ne gyakoroljon.

Mihelyt végre a birói határozat anyag és alak szerint a fennálló törvényekkel teljesen megegyezőleg hoztatott, azt — a kegyelmezési jog gyakorlatának ritka esetét kivéve — más valamely hatóság által soha megváltoztatni azaz enyhébbé vagy szigorúbbá tenni, vagy megszüntetni, vagy végrehajthatlanul hagyni ne lehessen

Minden állampolgárnak pedig joga legyen a birói hatóság ítéleteit nyilvánosságra hozhatni; részint, mivel az igazság szolgáltatása nyilvános dolgot foglal magában, részint mivel az által a tiszteletre méltó bíróságok sulya és hatása a nyilvános államéletre, nem csonkíttatik sőt emeltetik.

Ezek röviden a tudomány kívánalmai.

A birói hatóság Magyarországbán is egy része a végrehajtó hatalomnak, sőt régibb időben, mint az arany bullánál is láttuk, maga a király is biráskodott. De az államélet későbbi fejlődése szerint valamint az igazgatás egyéb ágaiban úgy az igazság szolgáltatásban is, a végrehajtó hatalom nem közvetlenül hanem közegek, itt bíróságok által működik; ezek ítéleteiket, határozataikat magok hajtják vagy hajtattják végre. (Alább az eskü formában).

Az igazságszolgáltatás a felsőbb bíróságok által (1723: 24, 25, 26) ma is a Felség nevében gyakoroltatik, s azok tagjait a Felség nevezi ki, némely alsó bíróságokéit is, mint a kerületi táblákéit (1723: 30, 31) és váltótörvényszékekéit* (1840: XV: II. rész első fejezet). Biróküldés (delegatio) jogával bir még a fejedelem

olyan ügyekre nézve, melyeknek nincs a törvényben megnevezett bírások (1715: 17: 3. §.)

A többi bíróság, mint fentebb a tiszti kar, a nép választásán alapúl s a legtöbb esetben testületi; de korunk felfogása és követelése szerint kívánatosnak látszik jöendőben a törvényhozás azon intézkedése, hogy a bíróság azon tagjai, kik jelenleg a törvényhatósági kormányzás minden ágában egyszersmind közigazgatási tisztviselők is, ezenkívül különösen a megyékben mindig új választás alatt állanak, állandóan (t. i. élethosszig, vagy legalább az életkori vagy más elgyengülés esetére, nyugdíjazásig) megválasztva, egyedül az igazságszolgáltatási körre utasíttassanak,

Többire a bíró kötelessége és függetlensége meghatározásáról törvényeinkben kellő gondoskodás foglaltatik.

1. A bíró hivatala kezdetével esküt tesz en le:

a) hogy a mik a király felség hűségére és előmentelére s az egész ország szabadságára és közjávára tartozóknak láttatnak, hiven tárgyalja (1500 évi 10. törvényczikkely: 4. §.);

b) hogy az ország törvényeit megtartja (a fentebb előadott 1791: diki 18-diki cikkely)*); mint-hogy általán a bírónak a törvények szerint kell ítéletet hozni (Hármaskönyvi Előbeszéd 6. czim 13. §.);

c) „hogy minden előtte perlekedőknek és minden ügyben, mely az ő hivatalára tartozik minden egyes

---

*) Ezen törvényczikkelyben, valamint másutt is a „dicasterium szót „államhatóság” szóval magyarítom, minthogy az nemcsak kormány-székekre hanem bíróságokra is vonatkozik, sőt azon szó eredeti görög értelme szerint a bíró névtől (δικαστήρ) csak bíróságot jelentene, de a szokás azt a kormánysszékekre is átvívó,

személynek, úgy mint gazdagnak és szegénynek válogatása nélkül, kérést, kedvezést, félelmet, gyűlölséget, szeretetet és kedveskedést elhárítva és félretéve, a mint Isten és az ő igazsága szerint teendőnek megismerendi, jogos és igaz ítéletet, igazságot és végrehajtást fog tenni minden dologban, tehetsége szerint (1435: 1, 1486: 73. 1492: 33: 1498: 4, *) 1557: 13, 1715: 24; 1723: 30 stb.)

2. Tartozik pedig az ország törvényei és szokásai szerint hozni ítéletet (1492: 10, 1647: 79).

3. A jó birónak tisztét és tulajdonságait akképen írja le a Hármaskönyv Előbeszéde 14. címe 4. és következő §§-aiban :

A Hármaskönyv Előbeszéde 14. címéből

§. 4. Ad Judicem autem praecipue spectat, mature singula discutere; nec debet in ferenda sententia praecipue, aut subitus esse, alioquin voluntas ejus praecipitata, noverca justitiae dicetur. Nec plus uni quam alteri parti debet favere; nec esse acceptor persona-

4. §. A birónak pedig különös kötelessége mindent éretten megvizsgálni; az ítélethozásban sem kell hirtelenkednie, vagy hamar-kodnia; másként az ő elhirtelenkedett akarátja igazság mostohájának mondatik. Nem is kell egyik résznek többet kedveznie, mint a má-

**) Melynek 1. §-a szerint ha bebizonyittatik, hogy valamely bíró (Magister — itt különösen az ítélő mesterekről levén szó —) ajándék miatt hamis és igazságtalan ítéletet tett, feje vétessék és javai elvesztésében marasztaltassék. Már Szent László (III. Végz. 25. fejezet) és Kálmán alatt (I: 23) rendeltettek büntetések az igazságtalan bíró ellen.

rum, alienamque necessitatem, suam debet existimare. In primis autem, passionibus animi carere, ut non moveatur prece, odio, vel amore. Nam iudex etiamsi tulit sententiam justam, tamen tenetur in foro conscientiae, si id fecit potius odio, quam amore justitiae.

§. 5. Nec debet esse Iudex nimis crudelis, nec pius nimis, sed aequus in iudicando. In omni enim iudicio conjuncta sunt misericordia, et virtus idest justitia; et in harum conjunctione consistit aequitas. Unde S. Gregorius: Omnis, qui juste iudicat, stateram in manu sua gestat, et in utroque penso justitiam, et misericordiam portat; sed per justitiam reddit peccatis sententiam, per misericordiam peccati temperat poenam, ut justo libramine, quaedam per aequitatem corrigat, quaedam per misericordiam indulgeat, qui Dei iudicium oculis suis semper timens, et tremens, in omni negotio formidat, ne de justitiae tramite devians cadat. "Ubi namque justitia suum modum excedit, crudelitatis vitium gignit; et nimia

siknak, sem személyvágatónak lennie, és a más szükségét úgy tartsa mint a magáét. Kiváltképen pedig lélekszenvedélei ne legyenek, hogy könyörgés, gyűlölség vagy szeretet által ne indittassék, mert a bíró habár igaz ítéletet hozott is, a lelkiösmeret széke előtt mégis felelős, ha azt inkább gyűlölségből tette, mint igazság szeretetéből.

5. §. A bírónak sem igen kegyetlennek, sem igen kegyesnek nem kell lennie a bírálásban, hanem méltányosnak. *) Mert minden törvénytételben össze van kötve az irgalmaság, és az erény vagyis igazság; s ezeknek összeköttetésében áll a méltányosság. Ugyan azért mondja Sz. Gergely: „Minden, ki igazán ítél, mérleget tart kezében, és mindenik serpenyőbe igazságot és irgalmat tesz; de az igazság által elítéli a vétkeket, az irgalom által a vétek büntetését mérsékli; hogy igaz mérséklet szerint némelyeket a méltányosság által megjavítson, némelyeknek irgalom által megbocsásson, ki Isten ítélését mindenkor szemei előtt tartván és remegvén, minden dologban fél, nehogy az igazság ösvényétől eltávozva cles-

*) Az Akademia magyar kiadásában „egyenesség” áll, mivel annak készületekor „méltányosság” szavunk még nem vala annyira ismeretes vagy általán elfogadott, hogy használtathatott volna,

pietas, dissolutionem disciplinae parurit.

§. 6. Humanum autem Judicium quatuor modis solet perverti. Timore dum metu potestatis alicujus veritatem loqui pertimescimus. Cupiditate, dum praemio animum alicujus corrumpimus. Odio, dum contra quemlibet adversarium molimur. Amore, dum amico, vel propinquo aliquid praestare contendimus. Quae omnia in Judice summo opere sunt cavenda, atque fugienda.

sék.“ Mert hol az igazság túl megy mértékén, kegyetlenség vétkét szüli; és szerfölötti kegyesség a fenyték feloszlását okozza

6. §. Az emberi ítélet pedig négyféleképp szokott megvesztegetetni. Félelem által, midőn valamely hatalomtól féltünkben igazságot mondani nem merünk, Nyereség-vágy által, midőn jutalommal valaki szívét megvesztegetjük. Gyűlölség által midőn bármely ellenség ellen törzsönködünk. Szeretettel, midőn barátunknak vagy rokonunknak valamit tenni ügyekszünk. Mindezeket a bíró igen nagy óvakodással kerülje.

4. A birói függetlenséget — felülről — már mintegy négy századdal az előtt, a fentebb leirt eskün kívül (félelmet félre téve) határozottan kimondja

II. Ulászló alatt 1492-dik évből

Articulus 10.

§. 2. Et quod Regia Majestas vel Domini Praelati, et Barones, neminem Judicium compellant, vel adstringant in favorem alicujus, consuetudines, et communem observantiam et juris ordinem immutare, seu perturbare.

10. Czikkely.

2. §. És hogy a Királyi Felség vagy a főpap és zászlós-urak egy bírót se ösztönözzenek, vagy szorítsanak valaki kedvezése végett, a szokásokat, közgyakorlattartást és törvény rendét megváltoztatni vagy zavarni.

Ide tartozik kiváltképen főntebb a negyedik ágazatban előadott 1791: 12-ik czikkely is, mely szerént az ország királyi „bocsátmányok vagy úgy nevezett patensek által, melyek különben is az országnak semmi törvényszékein el nem fogadtathatnak, nem fog kormányoztatni.“ Továbbá „a törvényszéknek törvénnyel megállapított vagy megállapítandó formája királyi hatalommal meg nem fog változtattatni, se a törvényszerű ítéletek végrehajtásai parancsokkal nem fognak akadályoztatni vagy mások által megengedtetni“ stb. (Lásd főntebb).

A király és ország rendes birái törvény ellenes parancsokat az alsóbb birákhoz ne bocsássanak (1635: 12, 13; 1655: 53); és a felsőbb birói parancsoknak nem engedelmeskedő biró az 1563: 78. és főntebbi törvény szerént csak akkor esik büntetés alá, — mely pénzbeli büntetésen felül, hivatalának és becsületének elvesztésében áll, — ha a parancs meg nem tartásának jog és törvényszerű okát nem adhatja; mi főtörvényszéki gyakorlattal is megerősített (Döntvénytár — Planum tabulare — 656, és 657. döntvények).

És ha bűn vagy hivatalbeli visszaélés nem bizonyíthatatik ellenök, hivataluktól, az igazság szolgáltatásával megbízott birói személyek meg nem fosztathatnak (1791: 18; 1840: XV. czikk II, rész 10. §. és 1848: XXIX. t. czikk).

HETEDIK AGAZAT.

Nyilvánosság.

Ország- és megyegyűlések mindig nyilvánosak valának. Már Szent László I. végzeménye bevezetésében mondatik a szabolcsi gyűlésről: „cum testimonio totius cleri, et populi“ (az egész papság és nép bizonyosságával azaz jelenlétében).

Az 1848-diki törvényhozó hatalom rendeli az országgyűlésről (IV. t. cikk 10. §.) hogy „ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak.“

Nyilvánosak továbbá ugyanazon évi törvények szerint: a felső tábla eljárása a ministerek elleni vád következtében (III. t. cikk 34. §.); az országgyűlési képviselők választására megbízott középponti választmányak és összeíró küldöttségeknek ülései (V. t. cikk 23. §.); maga a választás (V. t. cikk 32. §.); a megyei bizottmányok ülései (XVI. t. cikk 2. §. 1.) az esküdt szék tárgyalásai a sajtó vétségei felett (XVIII. t. cz 17. §.)

Ez áll a városi közgyűlések és tanácsok (XXIII. t. cikk. 26. §.), a jászkun (XXV. t. cikk 11. §.), hajdú (XXVI. t. cikk 9. §.), s a fiumei és buccari (XXVII.

t. czikk 25.) kerületekbeli közgyűlések és tanácsok üléseiről is.

Végre szinte 1848-ban a XVIII. törvényczikkben sajtótörvény alkottatik, melynek vezérelvei e következők:

Az 1848-ban alkotott

XVIII. Törvényczikk.

Sajtótörvény.

Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállíttatván, ennek biztositékául ideiglenesen rendeltetnek:

1. §.

Gondolatjait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti.

2. §.

Sajtó útoni közlés alatt értetik: minden olyan közlés, mely vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda s metszés által eszközöltetik; és a melynek közzététele, a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával már megkezdődött.

Ezen czikknek további fejezetei ekként állanak:

- I. Fejezet. Sajtóvétségekről.
- II. Fejezet. A birói eljárásról.
- III. Fejezet. Az időszaki lapokról.
- IV. Fejezet. A nyomdákról és Könyvtárságról.

NYOLCZADIK AGAZAT.

ELSŐ SZAKASZ.

A fejedelem személyének sérthetlensége.

Az eddig előadott törvényczikkelyek számos helyein láttuk, hogy a Felség többnyire ezen czimmal is illetetik: *Sacra Majestas, Sacratissima Majestas* (Ő szent Felsége). Az 1848-diki III. t. czikk 1. §-ában is olvassuk: „Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen,“ s a 2-dik §-ban az akkori nádor, cs. k. főherczeg Istvánnak is személye hasonlóképen sérthetetlennek nyilvánittatik.

Ezen sérthetlenség pedig ebben áll, hogy a ki hűtlenné lenne a fejedelem vagy királyszemélye ellen (főntebb az összerződeskori eskü 4-dik álladéka); vagy a királyépen maradása és méltósága ellen összeesküdnék (*contra salutem et dignitatem conspiraverit* — Szent István II. könyve 51. fejezete —); ha valaki fejedelmünk személyére istentelen kezeket vetne, vagy az ő élete ellen fegyverrel avagy méreggel törekednék, vagy azon falak közé vagy házba, hol a fejedelem tartozkodik, erőszakosan beront (Hármaskönyv I. része 14-dik czime)

vagy a mondottakba bele egyezik, sőt ha valakinek a mondottakról tudomása levén, azokat följelenteni elmulasztja (Kálmán II. könyv 6-dik fejezet), valamennyien hűtlenség vétkébe esnek, azaz hazai bírák által hazai törvények szerént elmarasztaltatván — úgy hogy ha büntetők nyilvánvaló, még idézés előtt befogathatnak, — fejöket és minden saját vagyonukat elvesztik (1715: 7, 1723: 9.)

Hogy az országgyűlési tagok becstelenítői és általában az országgyűlési szabadság és szabad menedék (salvus conductus) háborítói hasonló büntetésbe esnek, föntebb érintettem.

MÁSODIK SZAKASZ.

A kormányfők, királyi tanácsosok, illetőleg miniszterek felelőssége.

Erre nézve már több mint negyedfél százados törvényünk létezik, ú. m. :

II. Ulászló alatt 1507-ben hozott végzeményből.

Articulus 7.

Si quis in Consilio Regio
contra Regni Decreta a-
geret, ab Assessoribus in
Diaeta denunciari debeat.

Si quis Dominorum aut Re-
gnicolarum, in Consilio

7. Czikkely.

Ha valaki a királyi ta-
nácsban az ország végze-
ményei ellen tenne, azt az
ülnökök az országgyűlé-
sen jelenteni tartoznak.

Ha valaki az urak, vagy or-
száglakosok között a Királyi

Regiae Majestatis, contra Libertatem, et commune Bonum, atque Statuta hujus Regni, palam publice et temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti Domini Assessores, in Generali Diaeta proxime ventura, universis Dominis Praelatis, et Baronibus, ac caeteris Regnicolis; ex nomine manifestare.

§. 1. Quem ibidem, tamquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem et turbatorem, in rebus et persona, juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem.

Felség tanácsában ezen Országsszabadsága, s közjava és határozatai ellen egész nyilvánosan és vakmerően tenni merénylene, az ilyet köteleztetnek a föntleirt ülnök urak a legközelebb jövő közönséges országgyűlésen az öszves főpap és zászlós uraknak és többi országglakosoknak, névszerént nyilvánítani.

1. §. A kit ottan, mint a köz társadalomnak és országsszabadságának árulóját javaiban és személyében, elkövetett vétke szerint ugyan önekik megbüntetni tehetőségekben álljon.

Ezen büntetés pedig a mindjárt következő 8. cikkely szerént egyházi személyre nézve, méltósága és javadalma elvesztése, zászlósra vagy nemesre nézve minden javainak elvesztése és számkivetés.

Az 1848-diki III. t. cikk, miután a 4. és 18. §§-okban a felelősséget a ministerium minden tagjára nézve hivatalos eljárásaért, és azon rendeletért, melyet valamely minister aláír, kimondotta, későbbi §§-okban a vétség fajait és a büntető eljárás módját is meghatározza ezekben:

A független magyar felelős ministerium
alakításáról 1848-ban alkotott III. tör-
vényczikkből.

32. §.

A ministerek feleletre vonathatnak :

a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általok hivatalos minőségekben követte-
tik el, vagy illetőleg adatik ki.

b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztá-
saért vagy törvényellenes alkalmazásaért.

c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyi-
ben ezek a törvény által rendelkezésekre bízott végrehajtási
eszközökkel elháríthatók valának.

33. §.

A ministerek vád alá helyheztetését az alsótábla szava-
zatainak általános többségével rendeli el.

34. §.

A bíraskodást a felsőtábla által, saját tagjai közül titkos
szavazással választandó bíróság, nyilvános eljárás mellett
gyakorlandja és a büntetést a vétséghez aránylag határo-
zandja meg.

Választatik pedig öszvesen 36 tag, kik közül azonban
tizenkettőt az alsótábla által a vádpör elévitelére kiküldött
biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont miniszterek vethet-
nek vissza. Az ekként alakított és tizenkét személyből álló
bíróság fog fölöttök ítéletet mondani.

35. §.

Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

36. §.

Hivatalos minőségökön kívül elkövetett egyéb vétségekre nézve a miniszterek a köztörvény alatt állanak.

KILENCZEDIK ÁGAZAT.

Az álladalom jótékonyága és terheiben az állampolgároknak közös és aránylagos részesülése.

Hajdan a nemesek széles értelemben, kikhez t. i. általában a főpap és jobbágurak is tartozának, az ország védelmére saját költségekön katonáskodni köteleztettek, miként ezt magában az egészen legujabb korig megerősített szokott arany bullában láttuk; mely kötelesség akként gyakoroltaték, hogy az előkelők és tehetősök saját zászlóalyakat alakítottak és tartottak, a kevésbé tehetősök pedig személyesen a megyei zászlóalyakban vőnek részt, pénzzel vagy egyébbel tehetséghöz képest szinte a megye tárába járulván.

Ezen kötelesség mellett vagy e nélkül sokszor országgyűlésileg a ,segedelem' név alatt, megajánlott adóztatásuk is igénybe vétetett.

Az ország többi polgárai, kik nem nemesi jogon, hanem csak némi föltételek — munka vagy egyéb tartozások — mellett birtak földeket, vagy katonáskodási föltételhez kötöttek, például a várjobbágyok, vagy hadfogadás, toborzás útján, de soha sem saját költséghöz, vétettek a hadi seregbe.

Ez vala a köz terheknek aránylagos kiegyenlítése, és ezen felül azután a nemességnek minden más adózástól igazságos vonakodása és mentessége; úgyhogy az 1526-diki országgyűlés (a 16. cikkelyben) még az ellen is panaszkodott, miszerént az országgyűlések folytonos tartása annyira kimeríté a szegény nemességet, hogy jószágait elzálogosítván örökös parasztságra jutottak (in perpetuum devenerint rusticitatem); miért határozták is, hogy a rendes országgyűlési időhatáron kívül csak a legnagyobb szükségben gyűjtessenek egybe.

Az 1715-dik évi 8. cikkelyben állandó rendes katonaság hozatván be, s ennek részére az adó is állandósítatván, az ezen tényt követő időben, midőn különben is a főhatalom a rendes hadi erőben bizva, még katonai gyakoroltatása tekintetében is, szinte készakarva mellőzé és csak a legnagyobb szorultságban (Mária Terézia királynő alatt és a francia háborúban) szólítá fegyverbe országgyűlés útján a nemességet.

Ennek következtében egyébkor, a nemesség kivált béke idejében, minden katonáskodási és kiadási tehertől ment vala, s az adózó osztálytól követelt folytonos adó és koronként előforduló újonczozás mellett igen szembe-
szökő lön a nemesek tehermentessége; míg nem 1848-ban a VIII. t. cikkben kimondatott, hogy „Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, az ország minden közterheit különbség nélkül egyenlőn és aránylagosan viselik.“

Ez által midőn egy részről az ország javára nem nagyon kedvező válaszfal az adózók és nem adózók között ledöntetett, más részről az adók és hadi erő megajánlásának joga mind a régibb törvények értelmében

mind ezen törvényhozás is nyilvánítása szerint (III. t. czikk 37. §. és IV. t. czikk 6. §-ában) az országgyűlést illetve és illeti, egyik hatalmas alapja vettett meg az ország jövő nagyságának és alkotmányának biztosítékának.

MÁSODIK SZAKASZ.

Az álladalom jótékonyágai.

Az álladalom jótékonyágai, a melyek nagyobb tekintet alá jöhetnek, főképen ezekben központosúlnak: 1. birtokképeség, 2. hivatakképeség, 3. törvényhatósági 4. országgyűlési képviselő, 5. a polgári törvény és törvénykezés módja, 6. a büntető törvény és eljárás.

A., Az általános birtokképeségről.

1844-ben hozott végzeményből.

IV. Törvényczikk.

~~~~~

Az országban s kapcsolt részeiben született, állandóan lakó s törvényesen bevett bármely vallásu nem nemes honfiak, általuk bármi czímen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség hiánya miatti nem-bírhatalmi ügyúton ezentúl nem háborgattathatnak.

A föld birtok egyenlősítésére tartozik az urbéri szolgálatok és papi tizedek megszüntetése; úgy szinte az ösiség eltörlése is; u. m.

1848-ban hozott végzeményből.

IX. Törvényczikk.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések, e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek.

1. §.

A törvényhozás a magán földesurak kármentesítését *), a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi.

. . . . .

3. §.

Oly helyeken, hol eddig urbéri rendezés, vagy legelő elkülönzés még meg nem történt, a faizásra és legeltetésre nézve az eddigi gyakorlat továbbá is megtartatik.

4. §.

Az úri törvényhatóság megszüntetik; — ideiglenesen míg a törvénykiszolgáltatás általánosan rendeztetni fog, azt, polgári ügyekben a sommás perekre nézve, ott, hol rendezett

*) »Az urbéri megszüntetett magán úri javadalmak statusadósággá leendő átváltoztatásáról« egy külön törvényczikk (XII.) rendelkezik.

első bírósági hatóságú tanácsok nincsenek, a szolgabírák, — büntető és rendes folyamatú polgári perekre nézve pedig a megyei törvényszék fogja gyakorolni.

. . . . .

XIII. Törvénycikk

A papi tized megszüntetéséről.

Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország Rendei ezen, a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják, egyszersmind ezen lemondásnak nyomán elhatározzák:

1. §.

A papi tized, akár természetben, akár a természetbeni kiszolgáltatás helyett készpénzben teljesített, és pedig akár közvetlenül az egyházi rendnek, akár haszonbérlóknak fizetett, akár örökös szerződés mellett, akár királyi adomány által szereztetett, azonnal örökre megszüntetik.

2. §.

Mennyiben a papitized megszüntetése a kisebb rendű papság némely tagjainak jövedelmeit is érdekli: e tekintetből azoknak ellátásáról gondoskodni minden esetben szükséges leend. Ő Felsége egyszersmind a kisebb rendű bármely válásfelekezeten levő papságnak illő ellátása iránt általánosan is, magyar ministeriuma által részletes törvényjavaslatot fog az ország rendének előterjeszteni.

XV. Törvénycikk

Az ösiség eltörléséről.

Az ösiség eltörlése ezennel elvileg kimondatván, rendeltetik.

1. §.

A ministerium az ösiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi.

2. §.

Időközben a legközelebbi országgyűléseig mind azon perek folyamata, melyek az ösiségi viszonyokból vették eredetüket, és még végítélet által befejezve nincsenek, felfüggesztetnek; úgy szinte ilyemű pereknek megindítása is, az 1836: 14. törvénycikkely *) esetét kivéve, eltiltatik.

*) A vérek közt a világos örökösödés esetében végrehajtandó osztályról.

B. Az általános hivatalképességről.

Az 1844-diki végzeményből.

V. Törvényczikk.

Az országban s kapesolt részekben született, vagy honosított, s törvényesen bevett bármely vallásu lakosoknak, akár kinevezéstől, akár választástól függő minden közhivatalokra leendő alkalmazásában az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályúl nem szolgálhat.

C., A törvényhatósági képviseletről.

1. A megyékben országgyűlési intézkedésig, akár a hivatalnokok soraiban történt hiány pótlásának, akár új hivatalnokok választásának szüksége forogna

fenn, e szükségén a főispán a középponti választmány-
nyal egyet értve segít (1848: XVII).

A középponti választmányt pedig közgyűlés alkotja,
mely közgyűlésen azokkal együtt kiknek a törvény
adta ezen jogot (a nemeseknek), és a kiket egy vagy
más megye határozatai szavazati joggal felruháztak
(tisztess rendűek), szavazattal bírnak mindenütt a köz-
ségek képviselői is. Ezen közgyűlés választja aztán
minden különbség nélkül a születésre, a középponti
bizottmányt vagy választmányt (1848: XVI.). Tagjai-
nak száma nincs meghatározva.

2. Szabad királyi városokról jöntézkedik

Az 1848-diki XXIII. Törvényozikk.

6. §.

A városi közönségnek, a nőket kivéve, mind azon tag-
jai, kik teljes korúak, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem
pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyil-
kolás és gyújtogatózás miatt fenyték alatt nincsenek, törvé-
nyesen bevett valláskülönbség nélkül, választók; ha

a) A város határához tartozó, és a telekkönyvben tulaj-
don vagy egyszersmind hitveseik nevére is különleg beirt oly
házat vagy telket egy év óta bírnak, melynek értéke kis vá-
rosban 300, — közép városban 700, — nagy városban *)
1000, különösen Pest városában 2000 pengő forint; vagy

b) A város határában mint kézművesek, bejegyzett ke-
reskedők, gyárosok, egy év óta telepedve vannak, tulajdon

*) Főntebb a 4. § szerint oly városok, melyekben 12000 lakos-
nál kevesebb vagyon, kis városoknak, 12 és 30000 közt, közép, me-
lyekben 30000 lakosnál több van, nagy városoknak nevezetnek.

műhelylyel, vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.

c) Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudóstársaság tagjai, kik a városban egy év óta telepedve vannak; és kis városban 40, — közép városban 60, — nagy városban 80, — Pest városában 100 pengő forint házbért fizetnek;

d) Ezeken kívül mind azok, kik a város kebelében két év óta telepedve vannak, és kis városban 200, — közép városban 400, nagy városban 600, — Pest városában 800 pengő forint biztos jövedelmet, keresetök, vagy tőkeértékük után kimutatni képesek.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fenebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is.

7. §.

A 6. §. a) pontja alatt kiszabott birtoklási idő nem kívántatik meg azon esetben, ha valaki a képesítő ingatlannak birtokába örökség útján jut.

8. §.

A választási jogot senkitől, ki a 6. §-ban leírt képességgel bír, megtagadni vagy elvenni, semmi szín alatt nem lehet.

9. §.

A 6. §-ban körülírt képességgel bíró választók a tisztviselőket, és városi képviselő testület tagjait fogják választani a tisztujtó székeken.

10. §

A választási jogot gyakorolni csak személyesen lehet.

. . . . .

20. §.

Az alatt, míg a törvény másképp intézkedend, képviselőül a város bármely telepedett lakosa törvényesen bevett valláskülönbség nélkül megválasztható.

. . . . .

24. §.

Minden választásokra a szavazás a választók által titkosan történik.

(A képviselő testület tagjainak száma a 21 és 22. §§-okban a lakosok számához képest van meghatározva).

c., Rendezett tanácsosal bíró községek és a szepesi XVI városokra nézve szinte a föntebbi XXIII. t. cikk alkalmaztatik (1848: XXIV. t. cikk).

d., A Jász kun kerületekben választók ugyanazok, kik az országgyűlési követeket is választják. Közggyűlési képviselő minden jászkún község részéről 4 választatik. A szavazás titkos. (1848: XXV: 1, 2, 3, 9. §§.)

e., A hajdu kerületben is az országgyűlési választók hagyatnak meg. A szavazás titkos. A közgyűlések tagjai a kerületi tisztviselők és városi képviselők (ez utóbbiak száma nincs meghatározva), ezeken kívül mindenik városból a főhadnagy és főjegyző (1848: XXVI: 1, 7, 8. §§.)

f., Fiume és Buccari szabad tengerkereskedési kerületekben (melyek egymástól függetlenek, kivéve hogy közös főkapitánynyal — tenger melléki főkormányzóval — bírnak) ugyanazon választási törvény szolgál szabályúl, mint a szabad királyi városokban; ezen-

kivül választási joggal bírnak még a pátricius tanácsnokok, a hajóskapitányok és hajósirnokok (XXVII: 6 — 13. §§.)

D., Az országgyűlési képviselőlet egyik főntebbi ágazatban tárgyalatott. Hogy országgyűlésen az országnagyoknak azon előjoguk van a többi országlakosok felett, miszerént személyesen hivatnak meg országgyűlésre s itt mint a felső tábla tagjai ülésel és szavazattal bírnak, szinte főntebb adatott elő.

E., A polgári törvény és törvénykezés — miután az ösiség eltöröltetett — némely birói illetőségen kívül lényegben az ország minden lakosaira nézve megglehetős egyformaságot ölte magára.

F., A büntető törvény és eljárás legsürgetőbb szükségseinkhez tartozik; vigaszunkra egy jeles büntető törvény könyvünk áll készen kidolgozva, csak a törvényhozó test elfogadására vár, s jelenben alig van kívánatosb, minthogy az ideiglenesen, úgy a hogy van, behozatnék, mint behozatott egykor és országgyűlésenként meghagyatott az urbéri szabályzat.

Addig pedig alapos azon vélemény, hogy miután az 1848-dik törvényhozás által a nemességgel az egész nép, és az egész néppel a nemesség egy részről a főntebb leirt jogokban más részről a terhekben egyenlővé tétetett, a nemesek azon sarkalatos joga, hogy „senki törvényszerű idézés és törvény rendéni elmarasztalás nélkül személyében es javaiban a törvényeinkben körülirt eseteken kívül meg ne háborittassék“ most már a nép minden tagjára, mint egyébként nemesi jogokban részesre, alkalmazandó. Mely elv ha a bíróságok által gyakorlatba vétetik, törvényünk értelmében, ezzel egyenlő jogú szokássá alakuland.

Hogy a magyar törvény az idegenekre, földmivessékre, jobbágyokra és a legszegényebb osztályra is (hogy a hatalmasbak által el ne nyomassanak) kiterjeszté figyelmét, már az arany bullában láhattuk.

De a föntebbiekben azt is láttuk, hogy az elszámolt jogok csak a bevett vallásuakra vonatkoznak. Azonban vannak köztünk állampolgárok, kiknek vallása szinte bevételre vár.

TIZEDIK ÁGAZAT.

Az állampolgárok személyi és vagyoni szabadsága.

Földi létünk eredeti és közvetlen célja az egyéni szabadság, hogy minden egyes önnálló polgár, miután az állam iránt tartozó kötelességének eleget tett, az emberi rendeltetés körén belül saját személyes jogait mint erkölcsi lény gyakorolhassa, és vagyonáról önbelátása szerént rendelkezessék.

Van igenis az emberiségnek magasabb célja: öntökélyesbitése; de a személyi és vagyoni szabadság — első szükség. Mindkettő csak jog uralkodáson alapuló polgári társaságban — egyesült akarattal — érhető el, de az áldozatok, melyeket a polgári társaság joga fennállásaért annak mindenik tagja hozni köteles és kész, legközelebb az egyéni szabadságért tétetnek. E nélkül mint alsó fok nélkül az emberi nem tökéletesbitésére gondolni sem lehet.

Magyarországon alig egy pár év tized előtt az egész föld tulajdona a nemesi osztályé — a széles értelemben vett nemeseké, vagy országos karoké és rendeké ú. m. főpapok, országnagyok, nemesi rend és szabad községeké (szabad királyi városok és kerületeké) volt. Az ő

kötelességek vala a főhatalom vagyis király hasonló kötelessége mellett, az ország védelme. A törvényhozási jogot a fejedelemmel együtt szinte ők gyakorlák. Innen Verböczi szerént is a „populus“ (nép) nevezet alatt mint főtebb láttuk, csak a nemesség értetett.

Nem csoda, ha a mellett, hogy az emberi jogok iránt más osztályokban (jövevényekben, földmivelőkben) is előismeréssel valának, a polgári jogokat leginkább maguk részére igyekezének biztosítani.

Azonban a nemesség általában oly nagy részét tevé az egész lakosságnak, mint talán semmi más országban nem. Hiszen, mint tudjuk a főtebb előadottakból, minden vitéztlő szolgák nemesek valának.

A nemességet illető jogok tehát az országlakosok nagy részére vonatkoztak. Azonban a királyi városok és más szabad kerületek legalább testületileg szinte nemeseknek tekintettek, és saját területöket nemesi joggal bírák, azok nagy részét saját polgáraiknak birtokul átruházván; így a kebelőkben lakók is saját törvényeikkel és szokásaikkal bírtak, melyek nagy részét saját körükben szinte a személyi és vagyoni szabadság tevé.

Az első, e honba vándorláskori első foglalatásokat kivévén — de a melyek szinte a vezérek, illetőleg fővezér beleegyezésével történt; mint a névtelen jegyző Töbötömről is emlékezetben hagyá — új javak szerzése kiváltságlevél mellett a fejedelmek adományozásából eredt, oly javak adományozásából, melyek az ország törvényei szerént a koronától elidegenithetők valának; de nem hűbér — még azontúl teljesítendő szolgálatok — hanem már szerzett érdemek, leginkább hadi vitézség fejében, örök jogon; mely jog aztán öröködések vagy szerződések alapján, sőt az emlékezetből mintegy ki-

esett bizonyos időnek elmulása folytán másra ruházható vala, miként ezeket a magyar magánjog elvei és szabályai útmutatása szerint mindnyájan tudjuk.

A szabad királyi városok is eredetileg királyi birtokok, leginkább a várakhoz s néhol bányákhoz tartozó földek valának, sőt midőn már ezek nekiek, kiváltáslevelek útján saját tulajdonaiba bocsáttattak is által, még újabb időkben is királyi peculiumoknak — sajátoknak — s a királyok az ő földesuroknak (például 1604 : 22, 1715 : 36) szoktak hivatni.

Az egyes szabad kerületek s némely szabad községek szinte fejedelmek, illetőleg királyok adományozásainak köszönék első eredetöket.

Immár mind ezek — még pedig a nemesek az egész országban, a szabad városok, kerületek és szabad községek polgárai saját területökön — sőt a jobbágyok is többé kevésbé élvezték a vagyoni és személyi szabadságot. Miről részben a magán jogban, illetőleg urbéri törvényekben találunk felvilágosítást.

De nem tagadhatni, hogy, mint föntebb érintém, leginkább büntető eljárás eseteiben a nemeseken kívül más hazai polgárok az egykor elhírhedt „apró zsarnokok” önkényének is kitéve valának.

Az általános értelemben vett nemeseknek személyi és vagyoni szabadságát — úgynevezett sarkalatos jogait — illetőleg, az arany bulla után minden mások között legnevezetesebb a Hármaskönyv I. rész 9-dik czime, mely az 1723-diki végzemény 5. és 6-dik, és az 1741-diki végzemény 8-dik czikkelyeiben megerősítetik s maga a törvényhozó által is az alapjogokhoz számitatik, s mely itt alább mindjárt elő fog adatni. Azon-

ban ennek 4-dik pontjában foglalt azon tétel, hogy fejedelmünk . . . . senkit . . . . személyében vagy vagyónában, rendes hatalmánál fogva st meg nem háboríthat, rendkívüli hatalmat is teszen föl.

Ezen rendkívüli hatalomnak a jogászok fő vagy kiváló jog (jus eminens) nevet adtak, mely abban áll, hogy „a haza veszélyben forogtakor“ a főhatalom mindenki vagyonát vagy is annak egy részét vagy aránylag, vagy kártalanítás föltétele mellett*) igénybe veheti.

Ezen jogot apáink a föntebb előadott 1715-diki 8. czikkelyben akként irták körül, hogy még ily rendkívüli esetben is („véletlen ellenséges berontás vagy változékony és előre nem látott lángoló háború“ esetében) az ország főbbjei, királyi tábla s megyék és királyi városok a mennyire lehet és mentől népesebb számmal, az országon belül és kívül összehívassanak.**)

Még pedig ezen törvény egész szövegéből, melyben „fölkelésről“ és „subsidiумról“ is van szó, azt következtethetjük, hogy itt nemcsak pénzbeli adózásról, hanem mindennemű hadi segedelemről és nemesi fölkelésről is történhetik tanácskozás és elhatározás. Ha az aránylagos kivetés meg nem történhetnék, a kártalanításnak természet szerint csak béke idejében lehet helye. Mai időben ily körülmények közt „államadósságot“ vagy „papírpénzt“ csinálnánk, miket ősapáink nem ismertek.

*) Kövy Sándor : Elementa Jurisprudentiae hungaricae 1835-iki kiadás. 72. §. 2-dik pont alatt.

**) Erre van célzás, midőn Kövy Sándor föntebbi munkájának magyar kiadásába az érintett helyen közbeszurtam : „az országgal együtt ;“ minthogy még ezen esetben is a meghívottak mint az ország képviselői tekintendők. Látni való mily fontos és valóságos alaptörvény ezen czikkely is.

Verbőczy István Hármaskönyve I. részéből.

Titulus 9.

De quatuor privilegiatis
et praecipuis Nobilium
Libertatibus.

Quamvis autem horum Nobilium multae sint libertates per privilegia et constitutiones Principum explicatae; quatuor tamen censentur esse praecipuae, quas hic inserendas curavi.

§. 1. Prima igitur est, quod ipsi, nisi primum citati vel vocati, ordineque judiciario condemnati fuerint; in eorum personis, ad quorumvis instantiam, vel clamores aut preces, nusquam et per neminem detineri possint.

§. 2. Violatur tamen haec libertas in factis, causisque criminalibus, puta homicidio deliberato, villarum combustione, furtoque, et rapina seu latrocinio, atque etiam violenti adulterio, in quibus honorem, titulumque, et libertatem nobilitatis, quilibet amittit. Et sic poterit, etiam per rusticam manum in loco delicti et criminis commissi libere semper talis detineri; et juxta suos excessus condemnari, puniri-que merito valebit.

9. Czim.

A nemeseknek négy kiváltságos és fő szabadságairól.

Ámbár pedig a nemeseknek a fejedelmek kiváltság levelei s rendeletei által kifejtett sok szabadságaik vannak; mindazáltal négy tartatik főnek, melyeket ide igttattam.

1. §. Első tehát az, hogy azok, ha csak előbb idézve, vagy perbe híva, s törvénykezési rendutján marasztalva nincsenek, személyökben bárkinek folyamodására, vagy vádjaira, vagy kérelmére, sehol és senki által le nem tartóztathatnak.

2. §. Megtöretik mindazáltal e szabadság a bűnvádi ügyekben és tettekben úgy mint szántszándékos gyilkosságban, falak felgyujtásában, tolvajlásban, és rablásban vagy haramiaságban, és erőszakos paráznságban is; melyekben a nemesség diszét, czímét és szabadságát elveszti mindenki. És így az ilyen az elkövetett vétek s büntett helyén paraszt kéz által is letartóztatatik mindenkor, és kihágásaihoz képest elítéltethetik s méltán megbüntethetetik.

§. 3. Verumtamen si de loco delicti aufugerit, et manus adversantium evaserit; postea non aliter, nisi citatione, vel evocatione mediante, processuque juridico, damnari et aggravari debebit.

§. 4. Secunda libertas, quod Nobiles totius Regni, nullius, praeterquam Principis legitime (ut praetattatum est) coronati, subsint potestati, et ipse quoque Princeps noster, ad simplicem querelam, et sinistram suggestionem alicujus, neminem eorum, praeter viam juris et altera parte non audita, in persona vel rebus suis, ordinaria autoritate impedire potest.

§. 5. Tertia est; quod iustis eorum juribus et omnibus proventibus intra terminos territoriorum suorum adjacentibus, liberam semper, prout volunt, fructu habent potestatem: ab omnique conditionaria servitute, ac datiarum et collectarum, tributorum, vectigalium, tricesimarumque solutione, per omnia immunes et exempti habentur: militare duntaxat pro regni defensione tenentur.

§. 6. Quarta (ut reliqua praeteream) et ultima est; quod si quispiam Regum, et Principum nostrorum, libertatibus

3. §. Azonban ha a vétek helyéről elfut s az ellenfelek kezeiből megmenekszik, azután nem másképp csak idézés vagy perbe hívás által s törvénykezési eljárással kell őt elítélni és marasztalni.

4. §. Második szabadság, hogy az egész ország nemesei, senki más hatalma alatt nincsenek mint (a fentebbiek szerint) a törvényesen megkoronázott fejedelmé alatt; s maga fejedelmünk is valakinek pusztá panaszára és suttogására, senkit közölök, törvény útján kívül, semmiféle meg nem hallgatva, személyében vagy vagyonában, rendes hatalmánál fogva meg nem háboríthat.

5. §. Harmadik az, hogy törvényes jogaikkal s földbirtokaik határon belül fekvő minden jóvelmeikkel, tetszésök szerint mindenkor szabadon élhetnek és minden föltétellel szolgaságtól, és adalékok s gyűjtemek, adók, vámok és harminczadok fizetésétől egészen mentesek s kivéttvék, csupán az ország védelmére katonáskodni tartoznak.

6. §. Negyedik (hogy a többi ne emlitem) és utolsó ez, hogy ha királyaink s fejedelmeink valamelyike, néhai Második, melléknév-

Nobiliūm, in generali decreto Excellentissimi Principis quondam Domini secundi Andreae Regis, cognomento Hierosolymitani (ad quod observandum, quilibet Regum Hungariae, priusquam suum caput sacro diademate coronaretur, sacramentum praestare solet) declaratis, et expressis, contravenire attentaret; tunc sine nota alicujus infidelitatis, liberam illi resistendi, et contradicendi habent in perpetuum facultatem.

§. 7. Per Nobiles autem hoc in loco, generaliter universos Dominos Praelatos, Barones caeterosque Magnates, et alios Regni hujus Proceres intellige, qui (sicut praenarratum est) una, ejusdemque libertatis praerogativa semper mununtur.

vel Jéruzsálemi András király úr, fenséges fejedelem közönséges végzeményében (melynek megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronával feje megkoronáztatik, hitet szokott letenni) nyilvánított s kifejezett nemesi szabadságuk ellen valamit tenni merényletne, akkor minden hűtlenség vétke nélkül szabadságuk van annak ellenszegülni s ellenmondani mindenha.

7. §. A nemesek alatt pedig e helyen általában minden főpap és zászlós urakat s a többi országnagyokat és az országnak más főrendeit érted, kik (a mint előbb mondatott) mindenkor egy s ugyanazon szabadság kiváltságával ékesítvék.

J e g y z e t e k.

1. Némelyek a nemeseknek itt megírt sarkalatos előjogait nem tartják oly lényegeseknek, hogy azokat az alaptörvényekhez lehessen számítani, minthogy ezek az 1741: 8-ban inkább csak elszámáltatnak, mint (országosan) határoztatnak. Azonban elgondolva attól, hogy, mint föntebb érintett, ezen szabadságokat és előjogokat maga a törvényhozó test is alapjogoknak nyilvánítja, ezek valósággal azon alapelveket foglalják magukban, miszerént a polgári társadalom rendeltetésén és fenállásán túl az egyesek személyi és vagyoni, általában jogi

szabadsága korlátoztatást ne szenvedjen. Különösen pedig azon kiváltságuk, hogy minden adózástól mentek, azon kötelességgel álla viszonyban, mely szerint az ország védelmére maguk költségén katonáskodni tartozának, miként ezt többször előadtuk.

2. A 4-dik §-ban érintett 'rendes hatalom' magyarázatát imént láttuk.

3. Az ellenállási záradék, mint a fentebbiekből tudjuk, később eltöröltetett.

TIZENEGYEDIK ÁGAZAT,

A vallás szabad gyakorlata.

A türelem mások gondolkodásmódja és hite irányában az újabb századok szülöttje. A szabad vallás ügye, valamint jelenben a nemzetiségeké, nem minden harcz nélkül folyt le a mult századokban; melynek hazánkban a magyar törvényhozás a közelebb letűnt század utolsó tizedében szakította végét, megelőzve némely békekötések és követve teljes kiegyenlítési törvények által.

Mindenki fogja tudni, hogy ezekben a római katholicusokétól eltérő keresztyén hitről és vallásrról van szó.

A katolikus keresztyén hit és vallás szabadságát az országos intézkedések eleitől fogva teljes mértékben pártolák

Az egyház szolgálai, különösebben előljáróik gazdag fejedelmi adományokban részesültek és az ország első helyen igtatá őket a nép sorába. A királyi esküvésekben mind e mai napig a fő czikket alkotja: „hogy Isten egyházait, a főpap urakat . . . mentességeik és szabadságaikban, ... fentartandjuk.“

Különös figyelmünket érdemli itten a régi szokással szentesített és azon államtudományi elvben, hogy az egész ország jogainak sérthetetlensége és függetlensége mindennek fölött áll, alapuló királyi tetszvény (placetum regium), azon jog hogy a pápai bullák, melyek az országot bármi tekintetben érdeklik, e fejedelmi szavakkal szoktak Magyarországon megengedtetni: „In quantum ejusdem tenores juribus et ordinationibus regiis non adversantur, benignum Placetum tribui“ (a mennyiben annak, t. i. a bullának tartalmai a királyi jogokkal és rendelkezésekkel nem ellenkeznek, kegyes tetszvény adatik).

A mindkét hitű protestánsok vallásának szabad gyakorlataira vonatkozó békekötések és törvényczikelyek:

Abécsi békekötés, mely 1606-ban Mátyás ausztriai főherczeg és Bocskay István között jött létre, és 1608-ban koronázás előtt az országgyűlésen megvitattatott és némely módosításokkal is törvénybe iktattatott, s mely különösen az 1791: 26-dik törvényczikkben a vallásügy elintézésének egyik alapjául vétetik.

Nos Mathias, Dei Gratia   Mi Mátyás, Isten kegyelmé-
Archidux Austriae, ... etc.   ből ausztriai főherczeg . . . .
Memoriae commendamus te-   stb. Emlékezetül adjuk jelen

nore praesentium, significantes, quibus expedit, universis:

§. 1. Quod cum Sacra Caesarea Regiaeque Majestas, Dominus, et Frater noster observandissimus; ad singularem nostram intercessionem benigne condescenderit, et ad sapiendos in Inclito Regno Hungariae exortos motus et tumultus, Nobis totalem superinde Plenipotentiam concesserit, prout etiam mediantibus tunc temporis Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis, Intimis ac aliis Consiliariis et Commissariis, Tractatus habitus; et denique etiam conclusio *), ab utriusque partis Commissariis, eorum subscriptione, et sigilli impressione confirmata fuerit:

§. 2. Quia tamen ex parte Spectabilis et Magnifici Domini Stephani Bochkay, de Kismária, et sibi adhaerentium Hungarorum, superinde nonnullae adhuc difficultates remansisse videbantur: ob quas revidendas denuo Magnificus Dominus Stephanus Illyésházy, de Illyésháza, Comes Comitatum Liptoviensis et Trenchiniensis cum aliis sibi adjunctis Nobilibus, Thoma videlicet Vizkelety, de eadem Vizkelet, Andrea Oztrossit de Giletincz, et Paulo Apponi, de Nagy-Appon, huc ad Nos, cum sufficientibus plenipotentibus instructus Viennam venerit:

levelünk tartalma szerint, jelentvén, a kiket illet, mindeneknek:

1. §. Hogy miután Ő Császári Királyi szent Felsége, legtiszteltebb Urunk és Testvérünk különös közbenjárásunkra kegyesen engedett, s a nemes Magyarországon támadt mozgalmak és zenebonák lecsillapítására Nekünk ez iránt tökéletes teljhatalmat adott; valamint Ő Császári Királyi szent Felsége belsőtíkos és más tanácsosai és biztosainak azon időben közbejöttével békealku tartatott; s végre a befejezés, mindkét fél biztosai által azok aláírása és pecsétök reá nyomásával megerősítettett:

2. §. Minthogy azonban Tekintetes és Nagyságos Kis-Marjai Bochkay István úr és a hozzá ragaszkodó magyarok részéről, az iránt még némely nehézségek látszatának fennmaradni: melyeknek megvisszázására újabban Nagyságos Illyésházy István úr, Liptó és Trenchén vármegyék főispánja, mellé adott más nemességekkel, úgymint Vizkelety Tamás, Giletinczi Osztróssit András, és Nagy-Apponi Apponi Pállal, elegendő teljhatalommal ellátva ide Hozzánk, Bécsbe jött:

*), conclusio . . . confirmata' az eredeti szerint.

§. 3. Ideo Nos, ex praedicta plenipotencia Nobis concessa, in bonum Reipublicae Christianae, et pacis publicum, ac Regni hujus conservationem (ne propriis et intestinis dissidiis conflagraret; atque ut tantae Christiani sanguinis effusioni parceretur*), vicina etiam Regna, et Provinciae a continuis incursionibus tandem liberari, et una cum Regno Hungariae respirare possint) benigne assensimus, et annuimus; ut difficultates illae, quae ex priori Tractatu remansisse videbantur, denuo reassumerentur, tractarentur, et finaliter superinde concluderentur**).

§. 4. Prout etiam per Illustris, Spectabiles et Magnificos Paulum Sixtum Trautsonium, Comitem in Falckenstein, Dominum in Kaya, et Laa, Haereditarium Marschallum Comitatus Tyrolensis; Carolum a Lichtenstein, de Niclasburg, Chernahor et Biskupitz, Marchionatus Moraviae Generalem Capitaneum; Ernestum a Molard, Liberum Baronem in Reineck, et Drossendorff, Archiducatus Austriae Inferioris Regiminis Locumtenentem; Sigefriedum Christophorum Preiner, Liberum Baronem in Stübing, Fladnitz et Rabenstein, inferioris Austriae Camerae Praesidentem;

3. §. Azért mi a Nekünk adott föntebb mondott telhatomnál fogva, a keresztyén közsárság és béke közjára és ezen ország megtartására (nehogy saját és belső egyenlenségekben elhamvadna, és hogy a keresztyén vér illetén nagy omlása megkiméltessék; a szomszéd országok, megtartományok is a folytonos betörésektől elvégre megszabaduljanak és a magyarországi királysággal együtt megpihenhessenek) kegyesen beleegyeztünk és ráállottunk; hogy azon nehézségek, melyek az előbbi kékealkuból fennmaradni látszának, újból fölvetessenek, tárgyaltassanak és azután véglegesen befejeztessenek:

4. §. Valaminthogy Nemzetes, Tekintetes és Méltóságos Trautson Pál Sixtus, Falckensteini gróf, Kayai és Laai úr s a Tiroli grófság örökös marsalja; Niclasburgi, Chernahori és Biskupitzi Lichtenstein Károly a morvaországi örögrófság fő kapitánya, Molard Ernő, Reinecki és Drossendorff szabad báró, az alsó asztriai főhercezség kormánybeli helytartója; Preiner Szigfrid Kristóf, Stübingi, Fladnitz és Rabensteini szabad báró, alsó austriai kamara elnöke;

*) »atque ut tanta Christiani sanguinis effusioni parceretur«
nincs az eredetiben.

**) az eredeti szerint.

§. 5. Thomam Erdödy de Monyorókerek, Comitem Perpetuum Montis Claudii et Comitatus Varasdiensis *) Comitem, Tavernicorum; Georgium Thurzó de Bethlehem *) Falva, Comitem liberum et Perpetuum de Arva, atque ejusdem Comitatus Arvensis Supremum Comitem, Dapiferorum; Sigismundum Forgách de Ghimes, Comitem Comitatus Neogradiensis, Pincernarum Regalium in Hungaria Magistros; Et Ulricum *) a Krembergh in Neuvaldegg *) Sacrae Caesariae Majestatis Intimos et alios Consiliarios, ad hunc Tractatum adhibitos; in hunc, qui sequitur modum, utrinque concordatum fuit:

5. §. Monyorókereki Erdödy Tamás Kolos hegyének örökös grófja, és Varasd vármegye ispánja, tárnok; Betlehemfalvi Thurzó György árvai szasza- és örökös gróf, és azon Árva vármegye főispánja, főasztalnok; Ghimesi Forgách Zsigmond, Nógrádvármegye ispánja, főpohárnok mesterek Magyarországon; és neuwald-ecki Krembergh Ulrik, Ó Császári szent Felsége belső titkos és más tanácsosai ezen béke alkuhoz alkalmaztatván, azon módon, mely itt következik, egyeztek meg mindkét részről:

Ad primum Articulum.

Quantum itaque ad Religionis negotium attinet: non obstantibus prioribus **) pro tempore Constitutionibus publicis, sed neque Articulo postremo Anni 1604 (cum is extra Dietam, et sine Regnicolarum assensu adjectus fuerit; et propterea etiam tollitur) deliberatum est:

§. 1. Ut juxta Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis priorem resolutionem (ad quam se Regnicolae in sua replicatione referunt) nimirum quod omnes, et singulos Status et Ordines, intra ambitum

Az első cikkelyre.

A mi tehát a vallásügyet illeti: ellent nem állván ez idő szerént az előbbi köz végezések, de az 1604-dik évi utolsó cikkely sem (minthogy az országgyűlésen kívül és az ország lakosok beleegyezése nélkül toldatott oda; és azért el is töröltetik) határozatott:

1. §. Hogy Ó Császári Királyi szent Felsége korábbi válasza szerént (melyre az ország lakosok a maguk viszonylatában vonatkoznak) hogy tudnillik az összes és egyenkénti karokat és rendeket, e-

*) Az eredeti szerént.

**) prioribus' hiányzik a Corpus jurisban.

Regni Hungariae solum existentes, tam Magnates, Nobiles, quam Liberas Civitates et Oppida Privilegiata, immediate ad Coronam spectantia: Item in Confiniis quoque Regni Hungariae, milites Hungaros, in sua Religione, et Confessione, nusquam et unquam turbabit, nec per alios turbare, aut impediri sinet.

§. 2. Verum omnibus praedictis Statibus, et Ordinibus, liber Religionis ipsorum usus, et exercitium permittitur: Absque tamen praejudicio Catholicae Romanae Religionis; et ut Clerus, Tempia, et Ecclesiae Catholicorum Romanorum intacta, et libera permaneant: Atque ea, quae hoc disturbiorum tempore utrinque occupata fuere, rursum eisdem restituantur. *)

gyedűlamagyarországi királyság körében levőket, mind az országnagyokat, nemeseket, mind a szabad városokat és kiváltságos mezővárosokat, közvetlenül a koronához tartozókat: továbbá a magyarországi királyság véghelyein a magyar katonákat, vallásukban és hitökben sehol és soha nem fogja háborítani, se nem fogja engedni, hogy azok mások által háborittasának vagy akadályoztassanak.

2 §. Hanem minden imént említett karoknak és rendeknek, vallásuk szabad használatára és gyakorlata megengedtetni fog: mindazáltal a római catholikus vallás jogsérelem nélkül; és hogy a római catholikusok papsága, templomai és egyházai bántatlanok és szabadok maradjanak: és azok melyek a zavargások ezen idejében mindkét részről elfoglaltattak, nekik ismét visszaadassanak.

*) A többi czikkelyek nagy része egyéb fontos közjogi tárgyakra vonatkozik, például a 2-dik a törökkel kötött békéről, (mely az országgyűlési czikkben 1608-ban koronázás előtt azzal toldatik meg, hogy a Felség az ország tudta és beleegyezése nélkül háborút ne indíthasson s idegen katonát be ne hozhasson); a 3-dik a nádorról, különösen mint a király távollétében, ennek helytartójáról; a 4-dik a koronának Pozsonba hozataláról; a 8. és 9-dik Magyarországnak és a kapcsolt részeknek született magyarok és kapcsolt nemzetbeliek által kormányoztatásáról; a 11-dik azon törvényelvről hogy senki — (nem szól csupán nemesekről) — másképp ne büntetessék, csak ha törvényszerűleg megidézve és törvény útján elmarasztalva volt; a 15-dik hogy a királyi városok kiváltságait mind a magyar, mind a német, mind a cseh lakosok különbség nélkül egyenlő joggal élvezzék.

Ugyanaz az 1608. koronázás előtti 1. czikkelybe ekként igttatott, illetőleg módosított:

Az 1608-diki koronázás előtti végze- ményből

Articulus 1.

De negotio Religionis.

Quantum itaque ad primum Constitutionis Viennensis Articulum attinet ; deliberatum est per Status et Ordines Inclyti Regni Hungariae :

1. §. Ut Religionis exercitium, tam Baronibus, Magnatibus, Nobilibus, quam etiam Liberis Civitatibus ac universis Statibus et Ordinibus Regni, in suis ac Fiscis bonis ; item in Confiniis quoque Regni Hungariae, militibus Hungaris, sua cujusque Religio, et Confessio : Nec non Oppidis, et Villis eam sponte ac libere acceptare volentibus, ubique liberum relinquatur : Nec quisquam omnium in libero ejusdem usu, ac exercitio, a quoquam impediatur.

§. 2. Quin imo ad praecavenda inter Status et Ordines aliqua odia, et dissessiones ; ut quaelibet Religio, suae Religionis Superiores seu Superintendentes habeat ; statutum est.

1. Czikkely.

A vallás ügyéről.

A mi tehát a bécsi végzés első czikkelyét illeti ; a nemes magyarországi királyság karai és rendei által határozottat :

1. §. Hogy a vallás gyakorlata mind a zászlósoknak, ország-nagyoknak, nemeseknek, mind a szabad városoknak is, és az ország valamennyi karai és rendeinek az ök és az ügynök jóságaiban ; továbbá a magyarországi királyság véghe-lyein a magyar katonáknak, kinekkinek saját vallása és hite : nem különben a mező-városoknak és falvaknak, melyek azt önként és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabadon hagyassék : és valamennyi közül egy se akadályoztassék annak szabad használatában és gyakorlatában.

2. §. Sőt inkább a karok és rendek közt lehető gyűlések és háborgások elhárítására ; hogy minden vallás, vallási felsőbbekkel vagyis főlelkészekkel birjon, határozottat.

A linczi békekötés III. Ferdinand és Rákóczy György erdélyi fejedelem között, melyről szóló királyi oklevél az arra következő 164⁶₇-ik évben a törvényczikkelyek közzé igttattatott, s melyre mint alapra az 1791: 27. czikkelyben szinte hivatkozás van.

Articulus 5.

Diploma Regium Pacificationis, cum Illustrissimo Principe Transylvaniae, Domino Georgio Rákóczy, initae; publicis Regni Constitutionibus insertur.

Quandoquidem Sua Majestas Sacratissima pro paterna Sua Clementia, nuper exortas in hoc Regno internas dissensiones, placidis mediis componere, ac cum Illustrissimo Principe Transylvaniae Domino Georgio Rákóczy, et sibi adhaerentibus, medio certorum Commissariorum suorum, sub certis conditionibus pacem facere, clementer dignata fuerit; Diplomatique super eadem pace emanato, ut Status et Ordines Regni, assensum suum praeberent, ab iidem benigne postulaverit; iidem fideles Universi Status et Ordines Regni, benignae Suae Majestatis requisitioni humil-

5. Czikkely.

A békekötés királyi oklevele, mely Méltóságos Erdélyi Fejedelemmel, Rákóczy György úrral jött létre; az ország közvégzéseibe igttatik.

Miután Ő szent Felsége, atyai kegyelmességéhez képest az ezen országban minap támadt belső meghasonlásokat szelíd eszközökkel elintézni és Erdély Méltóságos Fejedelmével Rákóczy György úrral s hozzá ragaszkodókkal, bizonyos föltételek alatt békét kötni kegyelmesen méltóztatott; s hogy ezen békéről keletkezett oklevélhez az ország karai és rendei megegyezéseket adnák, tőlök kegyesen kívánta, az országnak ugyanazon húszves karai és rendei Ő Felsége kegyes megkeresésébe legalázatosabban beleegyezvén, Ő szent Felsége azon oklevelét a jelen végzésekre ig-

lime annuentes, idem Diploma Majestatis Suae Sacratissimae, praesentibus Constitutionibus inserendo (Contradictionibus Dominorum, Cleri, et aliorum quorumvis Secularium Catholicorum non obstantibus, imo iisdem in perpetuum nullum Vigorem habentibus) acceptarunt, approbarunt, et confirmarunt.

§. 1. Cujus quidem Diplomatis haec est Series :

§. 2. „Nos Ferdinandus Tertius, Dei Gratia, Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, et Goritiae, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, Universis:

§. 3. „Quod cum superioribus proxime elapsis temporibus, certi motus intestini et hostilitates, in Regno nostro Hungariae exortae fuissent, exindeque pax et tranquillitas, Regnique quies perturbata existisset; Nos paterna et benigna affectione moti, ejusmodi suscitatos tumultus, ut christiani sanguinis effusioni parceretur, sublatisque in Regno quibusvis dissidiis, indigenae quiete et tranquillitate perfruerentur; placidioribus potius Transactionis mediis,

tatva (a papság és minden más catholikus világi urak ellenmondásai ellent nem állván, sőt azok örökre semmi érvénynyel nem birván) elfogadák, jóváhagyák és megerősíték.

1. §. A mely oklevélnek sora így következik:

2. §. „Mi Harmadik Ferdinánd, Isten kegyelméből, Rómaiak választott, örök fenségű császára, és Német, Magyar, Cseh, Dalmát, Horvát és Szlavonország stb. királya, Austria főhercege, Burgundia, Brabantia, Styria, Carinthia, Karniola hercege, Morvaország örgrófja, Habsburg, Tirol és Goritia grófja stb. adjuk emlékezetül, jelen levélünk tartalmában jelentvén mindeneknek, a kiket illet:

3. §- Hogy mivel az előbbi közelebbi múlt időkben bizonyos belső mozgalmak és ellenségeskedések támadtak magyarországi királyságunkban, s ezeknél fogva a béke, és csendesség, s az ország nyugalma megzavartatott; Mi a tyai és kegyes indulatból indítatva az illetén támasztott háborgásokat, hogy a keresztényvérontás megkíméltesse, s az országban mindennemű egyetlenségek eltöröltetésével a honosok nyugalmat és csendességet élvezzenek, inkább

quam armorum vi, sopitos et compositos esse cupientes; ad postulata, et praetensiones Illustrissimi Georgii Rákóczy, Principis Transylvaniae, quarundam Partium Regni Hungariae Domini, Siculorum Comitum, ac eidem adhaerentium Hungarorum, Nos clementer declaravimus.

§. 4. „Quarum etiam benignarum concessionum nostrarum series (quemadmodum tam in Tractatu Tyrnaviensi, quam etiam ultimate, medio ablegati ad praefatum Principem Transylvaniae, fidelis nostri Egregii Ioannis Törös, alias Camerae nostrae Hungaricae Consilarii, conventum est) sequitur in hunc modum:

§. 5. „Primo; Quantum ad negotium Religionis attinet; Art. 1. Anni 1608, ante Coronationem edito, et Diplomatum Regionum Conditione 6. aliisque subsequentibus superinde Regni Statutis, in Vigore relictis; diversisque hactenus impedimentis, et interpretationibus non obstantibus, declaratum et conclusum est: Quod omnes Status, et Ordines Regni, ipsaeque Liberae Civitates, nec non Oppida Privilegiata, et milites Hungarici in Confinis Regni, liberum habeant ubique suae Religionis exercitium, cum libero Templorum, Campanarum et Sepulturae usu, nec quisquam in libero suae Religionis exercitio, a quoquam, quovis modo,

az egyezkedés szelidebb esz- közeivel, mint fegyverek ere- jével kívánván elaltatni és le- csendesíteni, Méltóságos Rá- kóczy György, Erdély Feje- delmének, a magyarországi királyság némely részei urá- nak, székelyek ispánjának és a hozzá ragaszkodó magyarok- nak kívánataira és követeléseire kegyelmesen nyilváníttuk.

4. §. „A mely kegyes enge- délyeink sora (miként mind a nagyszombati alkuban mind pedig véglegesen a fentneve- zett erdélyi Fejedelelemhez kül- dött hívünk nemzetes Törös János, egyébiránt magyar Ka- maránk tanácsossza által meg- egyeztünk) imígy következik:

5. §. „Először: a mi a val- lás ügyét illeti, az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. cik- kely és a királyi hitlevelek 6. föltétele és az országnak az iránt következett más határo- zatai erejökben hagyatván, s az eddigi különféle akadályok és magyarázások ellent nem állván, nyilváníttatott és vé- geztetett: hogy az országnak minden karai és rendei s ma- gok a szabad városok úgy színte a kiváltságolt mezővá- rosok és az ország véghelyein a magyar katonák, vallásuk szabad gyakorlatával birjanak mindenütt, a templomok, ha- rangok és temető szabad használatával, és senki vallá- sa szabad gyakorlatában bár- kitől bármi módon vagy bár-

aut quovis sub praetextu turbetur, et impediatur.

§. 6. „Secundo; de non impediendis seu turbandis Rusticis in sua Confessione, declaratum et conclusum est: ut illi quoque propter bonum pacis et tranquillitatem Regni, sive sint Confiniarii, sive Oppidani, sive Villani, in quorumcunque Dominorum Terrestrium et Fisci Bonis, juxta vigorem praescripti Articuli, et Conditionis, in Libero suae Religionis exercitio, ac usu modoque ut supra simili, a Sua Majestate Regia, vel ejusdem Ministris, aut Dominis suis Terrestribus, quovis modo, aut quovis sub praetextu non turbentur, aut impediuntur: Hactenus autem impediti, coacti et turbati, liberum Religionis ipsorum usum reassumere, exercere, et continuare permittantur, neque ad alias Religioni ipsorum contrarias ceremonias peragendas compellantur.

§. 7. „Tertio; Concordatum etiam est inter Nos, ut posterum, ab eorundem Oppidanorum, et Villanorum Parochiis, Ecclesiae Pastores, sive Concionatores, per quoscumque amoveri, et exturbari nequaquam possint: Qui autem hactenus amoti fuissent, liceat ipsos reducere, vel alios loco ipsorum substituere.

§. 8. „Quarto; Quaestiones vero, circa Gravamina, negotium Religionis et occupationes Templorum concernentes;

mely ürügy alatt ne háborgatassék és gátoltassék.

6. §. „Másodszor; a földmivéseknek hitőkben nem akadályozása vagy háborítására nézve nyilvánított és végeztetett: hogy azok is az ország békéjének és csendességének javáért, akár véghelybeliek, akár mezővárosiak, akár falusiak legyenek, bármely földesurak és az ügynök jószágaiban a fent megirt czikkely és föltétel ereje szerint, vallásuk szabad gyakorlatában, használatában s hasonló módon mint fentebb, Ő királyi Felségétől vagy ministereitől, vagy földesuraktól bármiképen vagy bármely ürügy alatt ne háborgattassanak vagy gátoltassanak: az eddig gátoltak, kényszerítettek, és háborgatottak pedig vallásuk szabad használatát újra fölvenni, gyakorolni és folytatni engedtesse nek, és vallásukkal ellenkező szertartások véghezvitelére ne szoríttassanak.

7. §. „Harmadszor; Egyezés lett köztünk az iránt is, hogy ezentúl ugyanazon mezővárosbeliek és falusiak paróchiáiból az egyházak lelkeszei vagyis hitszónokai bárki által semmiképen el ne mozdíttathassanak és kine zavartathassanak: a kik pedig ekkorig elmozdítottak volna; szabadon őket visszavinni, vagy helyökbe másokat állítani

8. §. „Negyedszer: Azon kérdések pedig, melyek a nehézségek iránt a vallás ügyét és templomok elfoglaltatását

tam quae in Anno 1638. Suae Majestati exhibita sunt, quam post subsecuta ; in futura primitus celebranda Regni Diaeta, propter Regni tranquilliorrem permansionem, unionemque animorum, ut vel amabili Dominorum Regnicolarum compositione sopiantur, vel autoritate Suae Majestatis finaliter complanentur, cum satisfactione Evangelicorum : Ac pro quibus usus Templorum determinabitur ; proventus Parochiarum quoque ad eos pertineant : Nec ultra occupationes Templorum fiant : Ea autem Templa, quae hoc disturbiorum tempore violenter utrinque occupata fuerunt ; statim post permutationem Diplomatum, praedictis Evangelicis restituantur, prout etiam Catholicis. Gravamina autem futuris quoque temporibus, in eodem negotio Religionis emergentia, tam Catholicorum, quam Evangelicae Confessionis hominum ; quam etiam alia gravamina Regnicolarum, tam Evangelicorum, quam Catholicorum ; secundum septemdecim Conditiones*), Sua Majestas singulis Diaetis, plenarie complanabit, absque injuria Evangelicorum.

§. 9. Quinto ; Accordatum quoque est, ut Sua Majestas, contra Transgressores Statu-

illetik ; mind azok, melyek 1638-ik évben Ő Felségének beadattak, mind az azután következettek ; a legelsőben tartandó jövő országgyűlésen az ország csendesebb megmaradása és az elmék egyesülése végett, hogy vagy az országlakos urak barátságos elintézése által csendesíttessenek le, vagy Ő Felsége hatósága által végképen egyenlítettessenek ki, az evangelikusok kielégítésével : és a kiknek a templomok használata el fog határozatni, a parochiák jövedelmei is azokat illessék : s többé templomok elfoglalásai ne történjenek : azon templomok pedig, melyek a zavargások ezen korában mindkét részről erőszakosan elfoglaltattak ; mindjárt az oklevelek kicserélése után, a fentnevezett evangelikusoknak visszaadassanak, valamint a catholikusoknak is. A nehézségeket pedig jövő időkben is, melyek a vallás azon ügyében felmerülnének, mind a catholikusokéit, mind az evangyeliomi hitvalláson levőkéit ; valamint az országlakosoknak, akár evangélikusoknak, akár catholicusoknak más nehézségeit is a tizenhét föltétel szerént, Ő Felsége mindenik országgyűlésen teljesen elintézendí, az evangelikusok jog-sérélmé nélkül.

9. §. „Ötödször ; Abban is megegyezés történt, hogy Ő Felsége a határozatok áthágói

*) A felavatási hitlevél föltételei értetnek ; melyek érintve vannak főntebb a Harmadik Ágazat második szakaszában.

torum, etiam in negotio Religionis; in futura Diaeta, vel Articulum 8. Decreti 6. Uladislai Regis, renovandum et observandum curabit; vel etiam condignam poenam, cum certo Executore statuere dignabitur.

§. 10. „Sexto; Praemissa autem omnia, pro uberiori declaratione Statutorum, tollendisque ulterioribus Regnicolarum dissensionibus, ut in primitus celebranda Diaeta confirmantur; publicisque Regni Statutis inserantur; conclusum est.

§. 11. „Septimo; Caetera sub hac Pacificatione utrinque agitata et tractata; utpote Sedis Spiritualis Status; Patrum Jesuitarum personalis a Regno abinentia: Decreti Andreae secundi, per Ludovicum primum facta Confirmatio: Dearendationibus Decimarum, Articuli 61. Anni 1548 renovatio, et cum effectu observatio: De non abalienationibus Bonorum Aviticorum per Ecclesiasticos, sive Seculares, factis, vel fiendis: De personarum ad Diaetam convocari solitarum discretione, atque vocationem in eadem Diaeta collectione, et suffragiorum examine: De militis extranei, juxta Articulum 24. Anni 1623 e Regno educatione: Similiter de non educatione militum Hungarorum de confiniis Regni: De distributionibus Honorum et Officiorum Regni, majorum

ellen is; a jövő országgyűlésen vagy Ulászló király 6. végzeménye 8. cikkelyét megújítja és megtartatja, vagy méltó büntetést méltóztatik bizonyos végrehajtó által megszabni.

10. §. „Hatodszor; hogy pedig minden előbocsátottak, a határozatok bővebb nyilvánítása és az országlakosok további meg hasonlászai elhárítása végett a legközelebb tartandó országgyűlésen megerősítsenek; s az ország köz határozatai közé iqtattassanak, végeztetett.

11. §. „Hetedszer; hasonlóképen végeztetett, hogy az ezen békealkuvás alatt mindkét részről sürgetett és tárgyalt ügyek; úgymint a szent szék állapotja; a jezsuita atyáknak személyes eltávozása az országból; Második András végzeményének Első Lajos által történt megerősítése: a tizedek haszonbérletéről az 1548-iki 61-dik cikkelynek megújítása és foganatos megtartása: az ősi javaknak egyháziak vagy világiak által történt vagy történendő el nem idegenítéséről: az országgyűlésre meghivatui szokott személyek megkülönböztetéséről s a szavazatoknak ugyancsak az országgyűlésen összeállításáról és a szavazatok vizsgálásáról: a külföldi katonának az 1623-dik évi 24. cikkely szerént az országból kivételéről: hasonlóképen a ma-

vel minorum, sine Religionis discretionem: De administratione Juris et Communis Justitiae; Nec non omnium Tractatum ratione Hungariae, cum Turcis, vel aliis quibusvis vicinis Nationibus, per natives Hungaros seculares institutione; ac aliis etiam omnibus, Libertates Patriae, atque defensionem et conservationem Regni et Regnicolarum concernentibus negotiis; ut primis statim Comitibus, aliquid certi de iis statuatur, vel jam statuta ibidem de facto effectuentur; simili modo conclusum est.

§. 12. „Octavo; Eandem autem Generalem Regni Dietaem, ut sua Sacratissima Caesarea et Regia Majestas, intra spatium Trimestre, a die finiti praesentis Tractatus, et commutandorum Diplomatum (sedatis tumultibus cum Principe Transylvaniae) clementer promulgare; et sine ulteriori dilatione, seu reiectione ita celebrari facere dignabitur; ut omnibus ad Dietaem Regni, juxta Articulum 1. Anni 1608. post coronationem editum, vocari solitis, tute ibidem comparendi et agendi potestas, cum solita ab antiquo libertate Dietae fiat. In qua etiam caeteri Articuli, bonum Regni concernentes, hactenus non effectuat; juxta Aricu-

gyar katonáknak az ország határaiból ki nem vételéről: az ország tisztségei és hivatalainak, a nagyobbaknak vagy kisebbeknek, vallás különbség nélkül osztogatásáról: a jog és közigazság kiszolgáltatásáról; nem különben Magyarországra vonatkozva, a törökökkel vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való minden alkudozásoknak született világi magyarok általi eszközléséről; és a haza szabadságait s az ország és országlakosok védelmezését és megtartását illető minden más ügyekről is; legott az első országgyűlésen ezekről valami bizonyos határozatassék, vagy a mik már határozattak, ugyanott tetteleg foganatosíttassanak.

12. §. „Nyolczadszor; azon közönséges országgyűlést pedig, hogy Ő Császári Királyi szent Felsége három hó alatt e jelen alku befejezése és oklevelevek kicserélése napjától (a háborgások az Erdélyország fejedelmével lecsillapítván) kegyelmesen hirdetni és további elhalasztás vagy mellőzés nélkül akként fogja megtartatni; hogy az 1608-ik évi koronázás után 1-ső czikkely szerént az országgyűlésre mindenek meghívatván, azon bátorságosan megjelenni és működni a rég óta szokott szabadsággal lehessen. Melyen az ország javát érdeklő, ekkorig nem foganatosított többi czikkelyek is, az 1638-ik évi 72. czikkely szerént valóság-

lum 72. Anni 1638. realiter effectuentur et observentur.“

§. 13. „Nono: Amnystiam generalem, omnibus et singulis Regnicolis, Sua Majestas Sacratissima juxta formam amnystiae prioris Pacificationis Viennensis concedere dignabitur: Ita ut etiam Bona universa, *) et Jura possessionaria, sub his disturbiorum temporibus per Suam Majestatem, vel Dominum Palatinum Regni, vel alios, quibuscunque donata, collata, et inscripta; vel per quoscunque fideles Suae Majestatis, quovis modo occupata et adempta; prioribus possessoribus, vel eorum haeredibus, statim et de facto remittantur: Similiter etiam ex parte Regniculorum supplicantium, reddantur. Et super hujusmodi Amnystia, peculiare Diploma, Sua Majestas Sacratissima concedere dignabitur.

§. 14. „Nos itaque praescriptas universas et singulas Concessionones, et Articulos, ac omnia et singula in eis contenta, prouti iidem tractati et conclusi sunt, atque hisce literis nostris de Verbo ad Verbum inserti, acceptamus, approbamus et ratificamus: Assesurantes praefatos Principem Transylvaniae, eique adhaerentes, ac etiam universos et singulos Status, et Ordines Inclyti Regni nostri Hungariae, in Verbo nostro Regio, et

gal végrehajtassanak és megtartassanak.

13. §. „Kilenczedszer, közbocsánatot az öszves és egyenkénti országlakosoknak, Ő szent Felsége az előbbi bécsi békekötés közbocsánati formája szerint méltóztatandik adni: úgy hogy minden javak és birtoki jogok is, melyeket a zavargások ezen idejében Ő Felsége, vagy az ország nádora vagy mások, bárkinek ajándekoztak, adományoztak és érdemdíjul irtak, vagy Ő Felsége bármely hivei akár miképen elfoglaltak és elvettek; az előbbi birtokosoknak vagy örököseiknek azonnal és tetteleg visszabocsátassanak. Hasonlókép az esedező országlakosok részéről is visszaadásanak. És az illetén közbocsánatról Ő szent Felsége különös oklevelet méltóztatandik engedélyezni.

14. §. „Mi tehát az elül megírt valamenyi és egyenkénti engedélyeket, és czikkeket, és minden azokban foglaltakat öszvesen és egyen-egyen, a mint azok tárgyalattak és végeztettek s ezen levélünkbe szóról szóra beigtattattak, elfogadjuk, jóváhagyjuk és helyeseljük: biztosítván Erdélyország fent nevezett fejedelmét s a vele tartókat, egy-szersmind nemes magyarországi királyságunk egyetemes és egyes karait és rendeit, ki-

*) Az eredeti szerint a Corpus jurisban levő „Universis“ helyett.

bona fide Christiana; quod eos omnes et singulos Articulos, in omnibus eorum punctis et clausulis, tam Nos ipsi sancte et inviolabiter observabimus; quam etiam per alios omnes subditos nostros, quorum interest, vel intererit, cujuscunque Status et Conditionis sint, observari faciemus. Ad quod observandum, etiam Successores nostros, legitimos scilicet Hungariae Reges obligatos esse volumus. Harum nostrarum, manus nostrae subscriptione roboratarum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Arce nostra Lincensi, Austriae Superioris, die 16. Mensis Decembris, Anno Domini 1645. Regnorum nostrorum Romani nono, Hungariae et reliquorum Vigesimo, Bohemiae vero, Anno Decimo Octavo.

rályi szavunkkal és keresztén jó hitünkkel; hogy azon czikkelyeket öszvesen és egyenként, minden pontjaiban és záradékaiban, mind Magunk szentül és sérthetetlenül megtartani; mind valamennyi más alatt valóink által, akiket illet, vagy illetend, bármely karbeliek és állapotúak legyenek, megtartatni fogjuk. Minek megtartására utódainkat is tudnillik Magyarország törvényes királyait kötelezetteknek lenni akarjuk: kezünk aláírásával megerősített ezen levélünk erejénél és tanúságánál fogva. Kelt felső austriai linczi várunkban, december hónap 16-dikán, az Úrnak 1645-ik évében, országlásainknak, a rómainak kilenczedik, a magyarországinak és többinek huszadik, a csehországinak pedig tizennyolczadik esztendejében.“

II. Leopold alatt 1791-ben hozott végzeményből.

Articulus 26.

De Negotio Religionis.

Cum Status et OO. fine stabilendae inter se perpetuae harmoniae ac unionis, justum esse agnoverint, ut Negotium Religionis intra ambitum Regni Hungariae solum, ad statum Legum annorum 1608. et 1647. reponatur, ac ut per

26. Czikkely.

A vallás ügyéről.

Minthogy a karok és rendek a közöttük megállapítandó örök egyetértés és egység végett igazságosnak ismerték, hogy a vallás ügye a magyarországi királyság körén belül egyedül az 1608. és 1647-iki törvények állapotára helyez-

consequens pro basi et fundamento in perpetuum restabli-
lii liberi Religionis Exercitii
Regnicolarum Evangelicorum,
tam Augustanae, quam Helve-
ticae Confessioni addictorum
assumantur, et renoventur
Tenores Pacificationis Vien-
nensis Articulo 1. ante Coro-
nationem Anni 1608. citati, ac
in Legum Tabulas relati, Pa-
cificationis item Lincensis Ar-
ticulo 5. 1647. inserti, hinc
clementer annuente Sua Ma-
jestate Sacratissima (Contra-
dictionibus Dominorum Cleri,
et alicujus partis Secularium
Catholicorum non obstantibus,
imo iisdem in perpetuum nul-
lum vigorem habentibus) sta-
tuitur:

1. Ut non attentis postero-
ribus constitutionibus et arti-
culis, uti et privilegiis, resolu-
tionibus, et explanationibus, a
modo in posterum religionis
exercitium, cum libero templo-
rum, turrium, campanarum,
scholarum, caemeteriorum, et
sepulturae usu tam Baroni-
bus, Magnatibus et Nobilibus,
quam Liberis etiam Civitati-
bus, universisque Statibus et
OO. in suis et Fisci bonis, op-
pidis item ac villis ubique li-
berum relinquatur, nec quis-
quam omnium cujuscunque
status et conditionis existat,
in libero ejusdem usu, ac
exercitio quovis sub praetextu
a Sua Majestate, aut aliis qui-
busvis Dominis terrestribus
quovis modo turbetur, aut im-
pediatur; Rustici quoque sive

tessék vissza, és hogy követ-
kezőleg az ágostai szinte mint
helvét hitű evangélikus ország-
lakosok örökre visszaállított
szabad vallás gyakorlatának a-
lapja és talpköveül a bécsi béke-
kötésnek 1608. évbéli, koroná-
zás előtt 1-ső cikkelyben idé-
zett és a törvények lapjaiba föl-
vett bécsi békekötés, hasonlóké-
pen az 1647-dik 5-dik cikkely-
be igtatott linezi békekötés tar-
talmi vétessenek és megújítás-
sának, ezért Ő szent Felsége
kegyelmes beleegyezésével (a
papi rendbeli uraknak és a vi-
lági katolikusok némely részé-
nének tiltakozásaik ellent
nem állván, sőt azok örökre
erőnélküliek levén) határoz-
tatik:

1. Hogy figyelembe nem
vevén az utóbbi rendelkezéseket
és cikkelyeket, valamint sza-
badalmakat, királyi válaszo-
kat és felvilágosításokat, mos-
tantól jövődre a vallás gya-
korlata, templomok, tornyok,
harangok, iskolák, sir kertek
és temetők szabad használatá-
val, mind a zászlósok, ország-
nagyk és nemeseknek mind
a szabad királyi városoknak
s valamennyi karoknak és ren-
deknek, a magok és ügynök
jóságaiban, továbbá a mező-
városoknak és falvaknak min-
denütt szabadságukra hagyas-
sék, és egy is valamennyi kö-
zöl bármely állású és állapotú
legyen, annak szabad haszná-
latában és gyakorlatában bár-
mely ürügy alatt Ő Felsége
vagy bármely más földesurak

sint oppidani, sive villani, in quoruncunque Dominorum Terrestrium, et Fisci bonis, propter bonum pacis, et tranquillitatem Regni, in libero Religionis exercitio, usu, et modo simili, a Sua Majestate Sacratissima vel ejusdem Ministris, aut Dominis Suis Terrestribus quovis modo, aut quovis sub praetextu non turbentur aut impediuntur.

2. In uberiolem taliter declarati liberi religionis Exercitii Corroborationem, ultro declaratur, nullibi jam privatum, sed ubique publicum esse, et hinc distinctione inter privatum et publicum exercitium penitus cessante, liberum fore Evangelicis modo infra notato in posterum ad illa etiam Loca, quae hactenus pro filialibus habita sunt, et cuncta illa, in quibus Evangelici necessarium existimaverint, Ministros introducere, Tempia cum vel sine turribus, Parochiasque, et Scholas prout indistinctim in illis etiam locis, ubi exercitium habent, sine ullo ulteriori recurso erigere, aut reparare, ea nihilominus sub cautela, ut cum conservatio contribuentis plebis praecipuum publicae providentiae partem constituat, in Locis illis, ubi dehinc cum introductione liberi Religionis exercitii novum quodpiam Templum vel Oratorium extruen-

által bármiképen ne háboríttassék vagy akadályoztassék. a földmívesek is, legyenek akár mezővárosiak, akár falusiak, bármely földesurak és úgynökök jószágaiban, az ország békéjének java és csendessége végett a vallás szabad gyakorlata és használatában, és hasonló módon, Ő Felsége vagy ministerek vagy a földes urak által bármiképen vagy bármely ürügy alatt ne háboríttassanak vagy akadályoztassanak.

2. Az ekkép nyívanított szabad vallásgyakorlat bővebb megszilárdítása végett tovább kijelentetik, hogy az már schol sem magános, hanem nyilvános, és emélt fogva a magános, meg nyilvános gyakorlat közti különböztetés egészen megszűnván, szabadságukban áll az evangelikusoknak az alább följegyzett módon azon helyeken is, melyek eddig fiókhelyekül tekintettek, egyházi szolgálatait behelyhezteni, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül, paplakokat és iskolákat, valamint különbség nélkül azon helyeken is, hol gyakorlatuk van, minden folyamodás nélkül felállítani, vagy kijavítani, mindazáltal azon ovatosság mellett, hogy mivel az adózó nép fentartása a köz felügyelés egy részét teszi, azon helyeken hol ezután a szabad vallásgyakorlat behozatalával valamely új templom vagy imaház volna építendő, vagy egyházi szolgál-

dum, aut Minister illocandus veniret, praeviae ope mixtae deputationis per concernentem Comitatum exmittendae, absque tamen influxu hominis Dioecesani, necessarii sump-tus, et expensae, viresque con-tribuentis plebis, numerusitem sive animarum, sive familia-rum, ibidem sedem fixam ha-bentium, intertenendo dein-ceps etiam publico Religionis exercitio suppar, in concursu Dominii Terrestralis investi-gentur, cognoscantur, et Co-mitatu referantur, ubi obten-tis super eo Testimonialibus, quod fundo sufficienti provisi sint, adsit item congruus in-tertenendo Religionis exerci-tio numerus, Dominus Terre-stris nonnisi convenientem fundum intravillanum, vel ces-pitalem pro Ecclesia, Ministro, et Schola, adsignare tenebitur, Communitates autem Catholi-cae ad erectionem vel dotatio-nem similium Ecclesiarum, vel Scholarum, sumptibus seu o-peris currulibus, seu manuali-bus concurrere nulla ratione obligabuntur, quod ipsum ex parte etiam Dominorum Ter-restrium, ac Communitatum Evangelicarum, relate ad neo-erigendas Ecclesias aut Paro-chias Romano-Catholicas ob-servabitur; jure Nobilium aut Dominorum Terrestrium Evan-gelicorum quoad introductio-nem liberi Religionis exercitii, erectionem item aut restaura-tionem Templorum et Paro-chiarum semel pro semper

behelyheztetendő, eleve az il-lető vármegye által kikülden-dett vegyes bizottság, azonban befolyása nélkül valamely catholicus megyés ember-nek, a szükséges költsé-geket, kiadásokat, meg az adózó nép erejét, és az ott állandó lakhelylyel bíró a-kár lelkeknek akár családok-nak, a nyilvános vallásgyakor-lat azontúli fentartására is e-legendő számát a földesura-ság közbejöttével megvizsgálja, elismerje és a megyének je-lentse, mely megadván a bi-zonyítványt arról, hogy elég-séges alappal vannak ellátva s a vallásgyakorlat fentartá-sára kellő szám is megvan, a földesúr csupán csak alkalmas belső telket vagy térhelyet köteles az egyház, egyházi szolgál és iskola számára jelöl-ni, a catholicus községek pe-dig hasonló egyházak vagy is-kolák felállítására vagy ellá-tására költséggel, akár ígás, a-kár kézi munkával járulni semmi módon nem fognak kö-teleztetni, a mit a földes urak és evangelicus községek részé-ről az újonnan felállítandó ró-mai catholicus egyházakat vagy paplakokat illetőleg szin-te meg kell tartani; az evan-gelicus nemesek vagy földes-urak joga a szabad vallás gya-korlat behozatalára, továbbá templomok és paplakok felál-lítása vagy kijavítására nézve egyszer mindenkorra korlát-lannak és határok közé nem szoríthatónak nyilvánítatván,

pro irrestricto, et illimitato declarato.

3. In sequelam liberi Religionis Exercitii Evangelicis competentis, seu sint hi opifices, aut alterius cujuscunque status et conditionis homines, non attentis etiam Privilegiis caehalibus, nec ad Missae Sacrificium, nec ad Processiones, neque ad alias Ceremonias, et Actus Religionis suae contrarios ullo titulo ullisque multis adigantur, aut Datias cujuscunque nominis hoc titulo praestandas compellantur.

4. Evangelici utriusque Confessionis in iis, quae ad religionem pertinent, unice a Religionis suae Superioribus dependeant, ut autem haec gradualis in re Religionis Superioritas suo certo ordine consistat, reservat sibi Sua Majestas Sacratissima tam relate ad Coordinationem praedictae Superioritatis; quam et reliquas disciplinae Partes, intacta caeteroquin Religionis libertate, eum stabilire ordinem, qui communi virorem ejusdem Religionis, tam secularium, quam Religionis Ministrorum consensione, maxime congruus reputabitur.

Hinc Sua Majestas Caesareo-Regia pro suprema inspectione sibi competentis Potestate, Evangelicos utriusque Confessionis ulterius audiet, atque una curabit, ut hac in re certus, principiisque ipsorum Religionis accommodatus Ordo

3. Az evangelikusokat illető szabad vallásgyakorlat következtében, akár legyenek ezek mesteremberek vagy akármely más állásúak és állapotúak, a czéhek szabadalmaira sem ügyelve, se misei szentségre, se bucsújáratokra, se az ő valasukkal ellenkező más szentartásokra és cselekvényekre semmi czim és semmi büntetéssel ne kényszeríttessenek, vagy ily czim alatt teljesítendő bármi nevű adózásokra ne ösztönöztessenek.

4. Mindkét vallástételi evangelikusok, azokban mik a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőbbsegeitől függenek, hogy pedig ezen lépcsőzetes felsőség a vallás dolgában bizonyos rendben álljon fenn, Ő Felsége fentartja magának mind az imént mondott felsőség rendezését, mint a fegyelem többi részét illetőleg, egyébiránt a vallás-szabadsága érintetlenül hagyásával, azon rendet állapítani meg, mely azon vallás mind világi férfainak, mind egyházi szolgálóinak közös bele nyugvásával leginkább egyezőnek fog találtatni.

Ehez képest Ő Császári Királyi Felsége az őt illető felügyelési hatalomnál fogva mindkét vallástételi evangelikusokat továbbad megfogja hallgatni, s egy úttal gondoskodni fog, hogy ezen dologban bizonyos és vallásuk elveihez

constabiliatur, interea vero statuitur, ut Canones circa Religionem per Synodos suarum Confessionum suo modo conditi, in quorum nempe actuali usu consistunt, et deinceps ratione per hanc Legem definita condendi, neque per Dicasterialia Mandata, nec per Regias Resolutiones possint alterari; liberum proinde illis futurum non modo Consistoriorum quorumvis Celebratio nem, sed et Synodorum, prae vici tamen tam quoad numerum Personarum, ad illas concurrentium, quam etiam obiecta ibidem pertractanda, per Suam Majestatem Regio-Apostolicam de casu ad casum determinandam, ad locum, quem ipsi prae vici Altesatae Suae Majestatis adsensu delegerint, Convocationem, ita tamen, ut ad has Superintendentiarum Evangelicorum unius aut alterius Confessionis Synodos, prae vici, ut dictum, Suae Majestati ita visum fuerit, Regium quoque hominem sine Religionis discrimine, non quidem pro directione, aut praesidio, sed solum pro Inspectione admittere teneantur, Canonesque et Statuta taliter condita, non nisi postquam Superinspectionem Regiam transiverint, et Approbationem obtinuerint, robur sortiantur firmitatis, salva alioquin in omnibus Supremae Regiae Inspectionis, via legalium Regni Dicasteriorum exercendae, potestate, salvis item reliquis Ju-

alkalmazott rend állapításáék meg, azon közben pedig határozzatik, hogy az ő vallástételöket tárgyzó zsinatok által a vallás körül annak módja szerint alkotott kánonok, melyeknek tudnillik jelenlegi használatában vannak, és ez után az ezen törvény által meghatározott módon alkotandók, se kormányászéki parancsok, se királyi rendeletek által meg ne változtathassanak, ennél fogva szabadságukban fog állani, nemcsak bármely egyházi gyűléseket tartani, hanem zsinatokat is, mindazáltal Ő Felségének mind az ezekre gyűlekező személyek számára mind az ott meghányandó tárgyakra nézve eleve esetről esetre történendő elhatározása mellett, azon helyre, melyet ök Ő Felsége előleges beleegyezésével választandanak, összehívni; úgy azonban, hogy az egyik vagy másik vallástételű evangelicusok egyházkerületeinek zsinataira, melyek miként mondatott, Ő Felségének előre bejelentendők, ha Ő Felsége úgy fogja látni, valamely királyi emberét vallás különbség nélkül, nem ugyan vezérlés vagy elnöklet hanem csupán felügyelés végett elfogadni tartozzanak s az így alkotott kánonok és határozatok, csak akkor emelkedjenek érvény erejére, miután a királyi felső megtekintésen átmentek és helybenhagyást nyertek, épségben maradván különben is mindenekben az ország tör-

ribus regiis Alcefatae Suae Majestatis circa sacra Evangelicae Ecclesiae utriusque Confessionis competentibus, quibus summe fata Sua Majestas praejudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patietur.

5. Scholas quoque tam Triviales, quam Grammaticas, non solum quas habent, retinere, sed et novas, ubicunque iis necesse visum fuerit, prout et altiores, accedente tamen praevidie quoad hasce Assensu Regio, erigere, ibique Ludi magistrorum, Professores, Rectores, Subrectores vocare, et dimittere, numerum eorum augere, vel minuere, nec non Directores, seu Curatores Scholarum quarumvis tam Locales, quam Superiores et Supremos, e suae Confessionis hominibus eligere, rationem, normam, et ordinem docendi, atque discendi (salva Alcefatae Suae Majestatis, quoad Scholas etiam hasce Regiae supremae Inspectionis, uti praemissum est, via legalium Regni Dicasteriorum exercendae potestate) ordinare, futuris semper temporibus liceat Evangelicis utriusque Confessionis, coordinatione tamen literariae Institutionis, erga demissam Statuum et OO. propositionem, per Suam Majestatem determinanda, ad has perinde Scholas, huc tamen haud intellectis Religionis objectis, quae cuivis

vényes kormányzékai útján gyakorlandó legfőbb királyi felügyelésnek hatalma, és szinte épségben maradván a mindkét vallástételő evangelicus egyház vallásügyei körül Ő Felségét illető királyi jogok, melyeknek Ő Felsége soha semmi időben valamely megsértését tűrni nem fogja.

5. Iskolákat is, mind az alsókat mind a grammatikiakat, nem csak a melyekkel bírnak, megtartanok, hanem újakat is, de ezekre nézve eleve a királyi beleegyezés hozzájárul-tával állitniok, s azokba mestereket, tanárokat, igazgatókat, aligazgatókat hívni- és elbocsátniok, számukat szaporitni vagy kevesbitniök, nem különben bármely iskolák kormányzóit vagy gondnokait, mind a helybelieket, mind felsőbbeket és legfőbbeket saját vallástételő férfiakból választaniok, a tanítás és tanulás módját, szabályzatát és sorát (menten maradván Ő Felségének ezen iskolákra nézve is mint előbocsátatott az ország törvényes kormányzékai útján gyakorlandó királyi legfőbb felügyelési hatalma) elrendelniök, minden jövő időben mindkét vallástételő evangelicusoknak szabad legyen, mindazáltal a közoktatási intézkedésnek a karok és rendek alázatos előterjesztése folytán Ő Felsége által meghatározandó rendezése ezen iskolákra szinte ki fogván terjesztetni, azonban ide nem

Religioni propria manere debent, extendenda. Studiosis practerea ipsorum, non modo Benefactores eorum pro recipienda stipe, et adiuvando Ministerio tuto accedere, sed etiam Studiorum causa peregre ad Academias exterorum sine ullo impedimento proficisci, eaque, quae sibi constituta habent, stipendia percipere permittantur. Libros porro tam Symbolicos, quam Theologicos, et ad pietatis exercitium spectantes, sub inspectione peculiarium, per ipsos constituendorum, ac Consilio Regio nominatenus referendorum Censuram suae Confessionis, libere typis excudi facere, ea tamen lege admittantur, ut nulla in Religionem Catholicam Scemmata, vel Sarcasmi Libris his inserantur, onere responsionis quoad eadem Scemmata, vel Sarcasmos, inprimi admittentes mansuro; Ordinatione item Regia, ut Librorum novius excusorum tria semper Exemplaria via Regii Locumtenentialis Consilii Suae Majestati submittantur, ad hos etiam Libros extensa.

6. Solutio Stolae, aut Lecticalis hactenus per Evangelicos Parochis Catholicis, et Ludimagistris, aut aliis Ecclesiae Servitoribus, seu in aere parato, seu in naturalibus, seu in laboribus praestita, in posterum ex integro cesset, et a trimestri publicationis Arti-

értve a vallás tárgyait, melyeknek minden vallásúak sajátjaiúl kell maradniok. Ezenkívül tanulóiknak nemcsak jóltevőikhez, az adomány elfogadása és egyházi szolgálatnál segédkezés végett bátorsággal járulni, hanem tanulás kedvéért a külföldiek akamiájára minden akadály nélkül kiútnazni s a számukra ott alapított segélydíjakat fölvenni megnggedtetik. Továbbá mind symbolicus mind hittani és az ajtatosság gyakorlatára vonatkozó könyveket az általok rendelendő és a királyi tanácsnak névszerént bejelentendő saját hitvallásukbeli különös censek felügyelése alatt szabadon kinyomtatattani, de oly föltét alatt jogosittatnak, hogy ezen könyvekbe a catholicus vallás ellen semmi csúfolgás vagy gúny ne igtattassék, a felelőség terhe ezen csufolgásokra vagy gúnyokra nézve a kinyomatás alá bocsátókra hárulván; s azon királyi rendelkezés hogy az újon nyomatott könyvek három példánya a királyi Helytartó tanács útján Ő Felségének mindig felküldessék, ezen könyvekre is kiterjesztetvén.

6. A papi köntös- és ágybereknek eddig az evangelikusok által a catholicus lelkészeknek és iskolamestereknek vagy az egyház más szolgáltnak, akár készpénzben, akár termékekben, akár munkákban teljesített fizetése jövődöre egészen megszűnjék és a jelen

culorum praesentis Diaetae computando, nusquam amplius exigi valeat, nisi Evangelici opera dictorum Parochorum sponte usi fuerint, quo casu, pro illis actibus Stolum, cum Catholicis aequalem deponere tenebuntur. Quoniam autem modo Catholicis Parochis, pro amissis hisce redditibus, resarcitio praestanda sit? desuper Consilium Locumtenentiale audietur, una vero illis significabitur: nunquam Suam Majestatem ad id accessuram, ut hujus Indemnisationis titulo, aut Contribuenti Populo, aut Aerario Regio Camerali quidpiam oneris adcreseat. Occasione autem erectionis aut reparationis Templorum, Parochiarum aut Scholarum, nec Catholica Plebs Evangelicis, nec Evangelica Plebs Catholicis, manuales aut currules operas dare obligetur, eatenusque initi Contractus pro cassatis habeantur.

7. Ministri utriusque Confessionis Evangelici, aegrotos et captivos suae Confessionis, adhibitis solitis politiae cautelis, libere semper et ubique visitare, ad mortem praeparare, ac ad supplicium condemnatis, publice etiam in loco supplicii, quin tamen ad Concionem dicant, assistere poterunt; Sacerdotibus autem Romano-Catholicis, dum per aegrotos, captivos, et condem-

országgyűlés czikkelyeink kihirdetésétől három hónap multával, többé sehol meg ne vétethessék, ha csak az evangelicusok a mondott lelkészek működését önként nem használják, mely esetben azon cselekvényekért a catholicusokkal egyenlő papi bért tartoznak letenni. Mi módon adassék pedig kárpotlás ezen elvesztett jövedelmekért a catholicus lelkészeknek, ez iránt a Helytartó tanács megfog hallgattatni, egyszersmind pedig nekik kifog jelentetni: miszerint Ő Felsége soha sem járuland ahoz, hogy ezen kárpotlás czime alatt akár az adózó népre, akár a királyi kamarai kincstárra valamely teher háramolják. A templomok, paplakok vagy iskolák felállítása vagy kijavitása alkalmával pedig se a catholicus köznép az evangelicusoknak se az evangelicus köznép a catholicusoknak kézi vagy igás munkát szolgáltatni ne köteleztessék s az ez iránt kötött szerződések eltöröltekül tekintessenek.

7. Mindkét vallástételő evangelicus lelkészek beteg és fogoly hitsoraikat, a szokott rendőri ovatosság mellett mindenkor és mindenütt meglátogathatják, a halálhoz előkészíthetik és a kivégeztetésre ítélték mellett nyilvánosan is a vesztő helyen, de a nélkül, hogy szónoklatot tartanának, jelen lehetnek; a római catholicus papoknak pedig midőn őket betegek, foglyok és elítél-

natos advocati fuerint, accessus, adhibitis solitis Politiae cautelis, nulla ratione denegetur.

8. Quoad Officia publica tam majora, quam minora statuitur, ut illa Patriae filiis de Republica Hungarica bene meritis, ac requisitis per Legem qualitates habentibus, nullo interposito Religionis discrimine conferantur.

9. Evangelici etiam a Depositione Juramenti Decretalis, quoad Clausulam (Beatam Virginem Mariam, Sanctos, et Electos Dei) immunes declarantur.

10. Foundationes Evangelicorum pro Ecclesiis, eorumque Ministris, Scholis item cuiuscunque nominis, Nosocomiis, Orphanotrophiis, et quibuscunque Pauperibus vel juventuti Augustanae, et Helveticae Confessionis constitutae, aut in posterum constituendae, prout etiam Elemosynae ab iisdem nulla ratione adimantur, nec e manibus, et administratione eorum ullo sub praetextu eximantur, Directio praeterea harum foundationum iis de ipsorum medio, quibus de recto ordine competit, salva et illibata relinquatur; illae vero Foundationes, quae Evangelicis utriusque Confessionis sub ultimo Regimine nefors ademptae fuissent, iis illico restituantur, Superinspeccione Regia, ut hae Foundationes ad mentem Fundatorum admini-

tek hivatják, ezekhez járulásuk, a rendőrségi szokott óvatosságok mellett, semmiképp meg ne tagadtassék.'

8. A közhivatalokra, a nagyobbakra épen úgy mind a kisebbekre nézve határoztatik, hogy azok a magyar álladalom irányában jó érdemeket szerzett és a törvények kívánták minőségekkel bíró hazafiaknak a valláskülönbségre minden tekintet nélkül adassanak.

9. Az evangelicusok a törvénybeli eskü letételétől is a záradékra nézve (a boldogságos szűz Máriára, Istennek szenteire és választottaira) mentesekül nyilváníttatnak.

10. Az evangelicusok alapítványai, melyek az ágostai és helvét vallástételt követő egyházak és lelkészek számára továbbá mindennemű iskoláik, kórházaik, árvaintézeteik és bármely szegényeik és ifjúságuk számára tétettek vagy jövőendőben tétetnek, valamint az alamizsnának is tőlök semmiképpen el ne vétessenek, sem kezeik és kezelésök alól bármi szín alatt ki ne vétessenek, ezenkívül amaz alapítványok igazgatása kebelökben azoknál, kiket igaz rendén megillet, menten és érintetlen hagyassék; azon alapítványok pedig, melyek mindkét vallástételű evangelicusoktól az utóbbi országlás alatt netalán elvétettek, nekik tüstént visszaadassék, a királyi főfelügyelés, hogy ezen alapítványok az alapítók szándoka szerint

strentur, ac dispensentur, ad easdem quoque extensa.

11. Universae Causae Matrimoniales Evangelicorum utriusque Confessionis, propriis ipsorum Consistoriis dijudicandae relinquantur, Sua tamen Majestas Sacratissima pro Regio suo munere, auditis ipsis Evangelicis utriusque Confessionis, congruam praeviae initura est rationem non modo, ut ad omnigenam litigantium partium securitatem Consistoria haec debite organisentur, sed et ipsa principia, juxta quae Consistoria haec suo tempore Causas Matrimoniales dijudicandas habebunt, fine Inspectionis et Confirmationis sibi exhibeantur. Interea autem Causae Matrimoniales judicabuntur secundum principia posterioribus his annis vigentia, per Fora secularia, quippe in Comitatibus, et Districtibus foro proprio judiciario provis, per sedes eorundem Judiciarias, in Liberis autem ac Regiis et Montanis Civitatibus, coram eorundem magistratu, salva ad Tabulam Regiam, ac pro renata etiam ad Septemviralem appellata; eo tamen per expressum subnexo, quod Divortii Sententiae non nisi quoad effectus Civiles ubique pro validis habeantur, Episcopos autem ad agnoscendam talismodi vinculi nullitatem illamque ad Catholicos extendendam obligare nequeant. Quantum ad Dispensationes in gradibus Lege Patria pro-

kezeltessenek és sáfároltassanak, azokra is kiterjesztetvén.

11. Mindkét vallástételő evangelicusok házassági ügyei saját egyházi székeik megbírlására hagyassék, azonban Ő Felsége királyi hivatalához képest, meghallgatván magokat a mindkét vallástételő evangelicusokat eleve alkalmas módról fog gondoskodni, nemcsak hogy a perlekedő feleknek mindennemű biztonságára ezen egyházi székek kellően szerveztessenek, hanem hogy maguk az elvek is, melyek szerint ezen egyházi székek annak idejében az egyházi ügyeket bírálni fogják, felügyelés és megerősítés végett neki fölterjesztessenek. A közben a házassági ügyek az utóbbi években divatozott elvekszerént világi törvényszékek által fognak bíráltatni, tudnillik vármegyékben és saját törvényszékekkel ellátott kerületekben azok törvényszékei által, szabad királyi és bányavárosokban ezek tanácsa előtt, fenhagyatván a fölebbvitel a királyi és a körülményhez képest a Hétszemélyestáblára is; azt világosan hozzáadván, hogy az elválasztási ítéletek mindenütt csak polgári hatályuk iránt tekintessenek érvényesekül, a püspököket pedig az ilyes kötelek semmisségének elismerésére s annak a catholicusokra kiterjesztésére ne kötelezhesék. A mi a hazai törvények szerint tiltott, az evangelicusok elvei szerint pedig meg-

hibitis, secundum principia vero Evangelicorum permissis, eosdem Evangelicos Sua Majestas Sacratissima necessitate hujusmodi Dispensationum, quippe in tertio vel quarto gradu, quemadmodum jam antea per pia memoriae Augustum Imperatorem et Regem Josephum II. fratrem suum desideratissimum constitutum erat, apud se quaerendarum semel pro semper eximit.

12. Evangelicis utriusque Confessionis penes conditae hac ratione, ac perpetuo duraturae Legis provisionem circa Liberum Religionis suae exercitium, conservationem item Templorum, Scholarum et Parochiarum suarum, nec non Foundationum omni ratione securis redditus, pro amplius confirmanda inter illos ac Romano-Catholicam Religionem profitentes Regnicolas pace et concordia, statuitur: ut quoad proprietatem dictorum Templorum, Scholarum, Parochiarum et Foundationum, (salva tamen quoad Foundationes Szirmayanam, et Hrabovszkyanam, uti et Apaffianam, in quantum illam probis fulcire possent, pro Evangelicis praetensione) Status possessionis actualis, utrinque pro cynosura ea ratione adsumatur, ut Foundationes Catholicorum pro Catholicis, Evangelicorum autem pro Evangelicis deinceps convertantur, adeoque non modo ab ulteriori harum repetitione pro futuro ab utrinque

engedett izekbeli fölmentéseket illeti, azon evangelicusokat Ő Felsége az illetén fölmentések nála keresésének szüksége alól, úgymint a harmad vagy negyed ízben, miként már az előtt boldog emlékeztű Felséges II. József császár és király, szeretett testvére által rendelve volt, egyszer mindenkorra felszabadítja.

13. Mindkét vallástételő evangelicusok az ekkép alkotott és örökké maradandó törvény intézkedése által vallásuk szabad gyakorlata, templomaik, iskoláik, s parochiáik, és alapítványaik megtartása felől mindenképen biztosittatván, hogy még inkább szilárdittassék köztök, meg a római catholicus vallást követő országlakosok között a béke és egyesség, határoztatik: hogy a mondott templomok, iskolák, parochiák és alapítványok tulajdoni jogára nézve (azonban épen maradván a Szirmai-, Hrabovszky-, valamint Apaffi-féle alapítványok iránt az evangelicusok követelése, a mennyiben azt bizonyítékokkal támogathatják) a jelen birtokállapot mindkét részről oly módon vétessék sinórmértékül, hogy ezentúl a catholicusok alapítványai a catholicusok számára, az evangelicusokéi pedig az evangelicusok számára fordíttassanak, ennél fogva nemcsak mindkét részről szüntessék

praescindatur; verum etiam nullae unquam deinceps quocunque sub praetextu admitti possint Templorum, Scholarum, ac Parochiarum occupationes; illos autem, qui talium violentarum occupationum se reos fecerint, poena 600 florenorum ungaricalium Article 14: 1647. sancita maneat.

13. Cum transitus a Catholica Religione ad alterutram ex Evangelicis in sensu Pacificationum receptis, Catholicae Religionis Principiis adverteatur, ne is temere fiat, occurrentes ejusmodi casus ad Sacratissimam Suam Regiam Majestatem referendi venient; injungatur praeterea sub severa poena, ne quiscunque demum ullum Catholicum ad amplectendam Religionis Evangelicae Professionem, quocunque praesumat allicere medio.

14. Jam superius declaratum est, Jura haec Evangelicorum solum intra ambitum Regni Hungariae suum habere vigorem, Regna proinde Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, in ulteriori usu municipalium suarum Legum relinquuntur, adeoque Evangelici intra eorundem Regnorum Limites, nec Bonorum, nec Officiorum, sive publicorum, sive privatorum sint capaces; liberum tamen maneat Evangelicis Austrianae, et Helveticae Confessionis avita jura possessionaria, in medio eorum etiam Regnorum ordinaria ju-

meg jövőre ezeknek további visszakövetelése, hanem ennek utána bármiféle ürügy alatt a templomok, iskolák és parochiáknak soha semmi elfoglalása meg nem engedtetethetik; azokat pedig, kik az ily erőszakos elfoglalásokban magokat bűnösökké teszik, az 1647-diki 14. cikkelyben megszabott 600 magyar forint büntetés sújtolja,

3. Minthogy az áttérés a catholicus vallásról a békekötések értelmében bevett valamelyik evangelicus vallásra, a catholicus vallás elveivel ellenkezik, nehogy az vakmerően történjék, az előforduló ily esetek Ő Királyi szent Felségéhez fölterjesztendőek: ezenkívül szigorú büntetés alatt meghagyassék, hogy senki valamely catholicust az evangelicus vallástétel elfogadására, bárminő eszköz által édesgetni ne merészeljen.

14. Már föntebb nyilvánították, hogy az evangélikusok ezen jogai csak a magyarországi királyság körén belül birnak érvénnyel, tehát Dalmát, Horváth és Szlavonországek helytartósági törvényeik további használatában hagyassanak, ennél fogva az evangélikusok azon országok határain belül se jószág, se köz, avagy magán hivatalképességgel ne birjanak; azonban szabadságukban maradjon az ágostai és helvét vallástétel követőknek ősi birtoki jogaikat azon országok kebelében is a

ris via revindicare, in quae si possessionem aliquam adepti fuerint, Sua Majestas sibi reservat, de eorum Indemnisatione providere; praeterea illae aliquot in inferiori Sclavonia possessiones, partim Augustanae, partim Helveticae Confessioni addictae, ultro etiam non modo nulla ratione molestentur, sed et in libero Religionis exercitio, ea, quae nunc perfruuntur ratione, ultro relinquuntur; denique Commercii aut Fabricarum causa, liberum maneat Evangelicis utriusque Confessionis Domicilium, jure locationis, adeoque absque ulla seu nobilitaris, seu civilis Fundi Proprietate ibidem sumere.

13. Proles e mixtis Matrimoniiis, quae semper coram Parochis Catholicis ineunda erunt, quibus tamen impedimenta quaequam quocunque sub praetextu in contrarium ponere cautum esto, susceptae, et suscipiendae, si Pater Catholicus fuerit, illius Religionem sequantur, si vero Mater fuit Catholica, tunc non nisi proles masculae Patris Religionem sequi possint.

16. Causae Matrimoniorum tam eorum, quae jam tempore, quo illa inita sunt, mixta erant, quam et eorum, quae per transitum alterutrius partis a Sacris Evangelicis ad Sacra Catholica mixta effecta essent, cum utrobique de veri nominis Sacramento agatur, Sedibus

törvény rendes útján vissza követelni, a melyekre nézve, ha valamely birtokot nyerenének, Ő Felsége fentartja magának kártalaníttatásukról gondoskodni; ezenkívül alsó Szlavóniában részint, ágostai részint helvét vallástételkövető néhány helységek, továbbad is ne csak semmiképen ne háborgattassanak, hanem szabad vallásgyakorlatban, oly módon mint jelenleg használják, ezentúl is meghagyassanak; végre kereskedés vagy gyárak végett, mindkét vallástételű evangelikusoknak szabadságukban maradjon bérleti jogon, tehát minden nemesi vagy polgári telek tulajdonossága nélkül, ottan lakást venni.

15. A vegyes házasságokból, melyek mindig catholicus lelkész előtt lesznek kötendők, melyek ellen azonban, bármilyen ürügy alatt valamely akadályt gördíteni tiltassék, származott és származandó gyermekek, ha az atya catholicus, ennek vallását kövessék, ha pedig az anya catholicus vallású, akkor csak a gyermekek követhessék atyjok vallását.

16. Azon házassági ügyek, melyek már a kötés idejében vegyesek valának, épen úgy mint azok, melyek valamelyik félnek az evangelicus vallásról a catholicus vallásra áttéréssel vegyesekké lettek, mivel mindkét esetben valóságos szentségről van szó, a catho-

Catholicorum spiritualibus deferuntur.

17. Festivitates Catholicorum nunc usitatas quoad Forum externum, non tamen in privato, ubi praeter strepituosos, quivis alii Labores peragi poterunt, ad evitandas publicas Offensiones, Augustanae et Helveticae Confessioni addicti observandas habebunt, eo addito, ut Dominis Terrestribus cunctisque Patribus Familias, sub actione fiscali interdictum sit, subditos ac servitores suos, seu Catholicos, seu Evangelicos, ab observatione Festorum, suique ritus ac devotionis impedire.

licusok egyházi székei elébe bocsáttatnak.

17. A catholicusoknak mostan szokott ünnepeit a külső eljárásra nézve, de nem a magánosban, hol a zajos munkákon kívül minden mások végezhetők, nyilvános megütközés elhárítása végett az ágostai és helvét vallástételkövetők tartsák meg, oly hozzáadással, hogy a földesuraknak minden családapáknak tisztí ügyészi vád terhe alatt tilos legyen akár catholicus, akár evangelicus jobbagyaikat és szolgálkat az ünnepek és szertartások s ajtatosságuk megtartásától elvonni.

Ugyanazon évi végzeményből

Articulus 27.

De Graeci ritus non unitis.

Sua Regia Apostolica Majestas Sacratissima elementer annuere dignatur, ut Graeci Ritus non uniti Regni Incolae in Regno hoc jure Civitatis donati, sublatis in contrarium sancitis Legibus, in quantum hae ad Graeci Ritus non unitos se referunt. ad instar aliorum Regnicolarum, acquirendorum, et possidendorum bonorum, ac gerendorum omnium Officiorum capaces, in Regno Hungariae Partibusque adnexis sint.

27. Cikkely.

A nem egyesült görög szertartásúakról.

Ő Királyi apostoli szent Felsége kegyelmesen beleegyezni méltóztatik, hogy a nem egyesült görög szertartású országlakosok ezen országban polgársági joggal ajándékoztatván meg, az ellenkező módon hozott törvényeknek, a mennyiben ezek a nem egyesült görög szertartásuakra vonatkoznak, eltörlésével, miként más országlakosok, jószágok szerzésére és bírására s minden hivatalok viselésére Magyarországon és a

Juribus caeteroquin Regiae Majestatis circa negotia Cleri, Ecclesiae, Religionis, cujus exercitium plene ipsis liberum erit, Foundationum, Studiorum, ac Juventutis educationis, non minus Privilegiorum ipsorum, quae fundamentali Regni Constitutioni non adversantur, prout Majestas Saeratissima a gloriosae Memoriae Majoribus suis accepit, ita eidem alteftae Regiae Majestati porro quoque in salvo relictis.

kapcsolt részekben képesek legyenek.

Egyébként a Királyi Felség jogai a papság, egyház, vallás, melynek gyakorlata nekik teljesen szabad, alap tványok, tanulmányok, és ifjúság nevelése ügyeiben, nem különben az ország alapalkotmányával nem ellenkező kiváltságaik körül, miként azokat a Felség dicső emlékezetű őseitől átvette, úgy ezentúl is Ő Királyi Felsége részére épen hagyatván.

Az 1844-ben hozott végzeményből

III. Törvénczikk.

A vallás dolgában.

A bécsi és linczi békekötések alapján az 1790/1: 26 törvény következendőkben bővítettik, s illetőleg módosítatik:

1. §.

Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréseig az evangelika vallásban neveltettek, a nőszemélyek pedig férjhözmenetelök után, habár még ezen időkort el nem érték is, sem magok, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek:

2. §.

A jelen törvény kihirdetése után keletkező azon vegyes házasságok is, melyek evangelikus lelkipásztor előtt köttenek, törvényesek.

3. §.

Azon vegyes házasságok, melyek római katolikus és 1z evangelika vallás bármelyikéhez tartozó felek között az a839-ik évi martius 15-ik napjától kezdve, a most folyó 1844-ik évi November 10-ik napjáig köttettek, és nem római katolikus, hanem az evangelika vallás bármelyikének lelki pásztora által adattak össze, törvényesítetteknek jelentnek ki.

4. §.

Az illető törvényhatóságok kötelesek a jelen törvény kihirdetésétől számítandó egy év alatt ily házasságokat hittelesen összeírni; az összeírást a felek és maradékaik jövő biztosítása végett levéltáraikba betétni; s mennyiben a házasságok az illető egyházi anyakönyvbe beírva nem lennének, ezen anyakönyvbe beírni.

5. §.

A római katolika vallásból az evangelika vallások bármelyikére leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik:

6. §.

Az átmenni kívánó ebbeli szándékát önmaga által választott két tanú jelenlétében azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi községéhez addig tartozott, nyilatkoztatassa ki.

7. §.

Ezen első nyilatkoztatástól számítandó négy hét eltölte után ugyanazon, vagy más, szinte általa meghívott két tanú jelenlétében, ugyanazon egyházi községnek lelkipásztora előtt, újlag nyilatkoztatassa ki: hogy átmeneti eltökölt szándéka mellett továbbá is megmaradott.

8. §.

Az átmenni akaró mind első-, mind másodizbeni nyilatkozata felől azon lelkipásztortól, ki előtt átmeneti szán-

déka iránt nyilatkozott, mindkét izben külön-külön bizony-
ságlevelet kérjen.

9. §.

Ha a lelkipásztor a kívánt bizonyosságlevelet akár a 6-ik, akár a 7-ik §§-ok esetében bármi oknál fogva azonnal ki nem adná: mind az első-, mind a másodizben tett nyilatkozat felől bizonyosságlevelet a jelen volt tanúk adjanak.

10. §.

Az átmenni akaró a 8-ik vagy 9-ik §. rendelete szerint vett bizonyosságlevelet azon vallásbeli lelkipásztornak, mely vallásra általmenni szándékozik, bemutatván, ez által az átmenet egy vallásról a másikra teljesen befejeztetett. — Ezen bizonyosságlevelek előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik.

11. §.

A megtörtént átmenetek esetei az illető püspöki hivatalok által a helytartótanács útján tudomás végett félévenként fognak Ő Felségének bejelentetni.

1848-ban hozott végzeményből

XX. Törvénczikk.

~~~~~
A vallás dolgában.

1. §.

Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítatik.

2. §.

E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekeze-

tekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

3. §.

Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai, közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. §

A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

5. §.

A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.

6. §.

Az 1844: 3-ik törvényczikknek rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.

7. §.

Ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, — ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; — a mennyiben tehát a legujabb időkben is hasonló esetek közigazgatási tárgyalás alatt volnának, azok a fenebbi elvek szerint lesznek elintézendők; de ezen törvény elveinél fogva jelen állapotot visszahatólag foglalások által háboríttatni meg nem engedtetik, s azért, a mely egyházak iránt folyó évi január első napjaig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek.

8. §.

A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az állodalom felügyelése mellett

ezennel biztosíttatván, e célból a magyar felelős ministerium^m lehető legrövidebb idő alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó ország gyűlése előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet, (congressust) melynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, ez uttal, a különböző nyelvű népességre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közé a határőrvidékről 25 követ küldessék.

TIZENKETTEDIK ÁGAZAT.

A föntebbiekben nem foglalt még némely alkotmánybiztosítékokról.

E következő nagy jelességű munkában: Staatsrecht der konstitutionellen Monarchie (Begonnen von Joh. Christ Freiherrn v. Aretin, königl. baierischen Appellationsgerichts-Präsidenten. Nach des Verfassers Tode fortgesetzt durch Carl v. Rotteck Hofrath und Professor der Staatswissenschaften zu Freiburg. Zweiten Bandes zweite Abtheilung. Altenburg, Literatur-Comptoir. 1828), a harmadik részben (Von den Garantien der Verfassung — az alkotmány biztosítékairól —) következőket olvassuk (magyar fordításban):

1. §.

„F o g a l o m h a t á r o z v á n y.

„Az alkotmány, követlen kezessége az államban élő emberek valamennyi jogainak ésszabadságainak. Dekrédés: m a g a a z a l k o t m á n y m i m ó d o n ó v a t i k m e g, t a r t a t i k é l e t e r ő b e n, v é d e t i k s a j á t r o m l á s a v a g y b e l s ő h a n y a t l á s, v a l a m i n t e l l e n s é g t á m a d á s a, s a r a v a s z s á g é s h a

talom összeesküvései ellen? Melyek a legalkalmasb és legjobb biztosítékai az alkotmánynak*)? — Az alkotmány által az egyeseknek és az öszvesnek biztosított legtöbb anyagi és alaki jogok egyszersmind és kölcsönösen, mint biztosítási eszközök is birhatnak hatálylyal; s különösen valamely alkotmányépület minden részeinek öszhangzása és belső összefüggése a legjelesebb kezességek egyike annak szilárdsága és tartossága iránt. Hanem valamely alkotmánynak belső jósága, melynél fogva az a fennállásra alkalmasnak s érdemesnek látszik, mindig különbözni fog annak mesterséges és külső megerősítési eszközeitől; valamint a jog ön magában az azt érvényesítő eszközöktől. Ilyen eszközök nélkül egy alkotmány sem lehet; mivel ez azok nélkül csak eszményi vagy on de nem valóságos birtok volna. Itten tehát részint azon intézkedések és beigtatások jönnek megfontolás alá, melyek sajátlag az alkotmány általános fentartására és azok jelentőségére számítvák, részint a physical erőtömegek, melyeknek a legvégső esetben készen kell lenniök, a sértéseket elhárítani és az alkotmányos határozatokat fentartani.

„A veszélyek az alkotmányra nézve vagy felülről vagy alulról, azaz vagy a kormánytól vagy a kormányzottaktól jöhetnek. Úgy szinte azok vagy a belső viszonyokban vagy a külső behatásokban alapúlhatnak. Itt csak a belhoni veszélyeket tartjuk

---

*) Az alkotmány könnyű megrontására példákat hoz fel szerzőnk egy jegyzetben Franciaországról XI. és XIV. Lajos alatt, Angliában János királyról, ki a népnek a magna chartát adta, meg visszavette; továbbá VIII. Henrikről, a Stuartokról, a spanyol karokról stb.

szem előtt, még pedig kiválóan a kormány részéről fenyegetődzőket. A külső ellenkedésekre gátlólag hatni a politika és hadi erő dolga, vagy a nemzetközi jogé is, mely idegen hatalom beavatkozásánál valamely nép alkotmány-ügyeibe mindannyiszor iszonykiáltást hallet *). A meddig egyébiránt ezen nemzetközi jogot gyakorlati elismerés követendi, kifelé semmi egyéb nem nyújthat védelmet, mint a honi harczyi erő lehető erősbitése, melynek azonban nemcsak physicainak hanem szellemi és erkölcsinek is kell lennie. Mind az, a mi a nemesebb népeletet előmozdítja és ápolja, mind az, a mi a népbe az alkotmány iránti szeretetet és a haza becsülését szívárogtatja, tehát mindenek előtt az alkotmány és az általa biztosított emberi és polgári jogok szentültartása, védő a külföld ellenében.

„Az ország belsejében, miután az alkotmány a kormány és képviselőség jogait a leggondosabban egyensúlyba helyezte, attól függ minden, hogy megakadályoztassék, miszerént egy részről se hágják által az írott jog vonalát, azaz hogy gondoskodás történjék, hogy egyik részről se támadhasson se a k a r a t se e r ő az ilyen áthágásra. Ezen akarat pedig, valamint az erő természet szerént inkább okozhat félelmet a kormány részéről mint a népéről vagy képviselőségéről, mivel amott az inger arra a — legalább látszólagos — magánérdekben, vagy másképen is a kormányzó személyek természeti magánhajlamában fekszik, emitt pedig az egyesek személyi-

---

*) Lengyelország szétdarabolása minden időre szóló óvás. Az idegen államok alkotmányügyeibe fegyveres beavatkozás volt forrása azon gyászos történetnek. A hatalmak fegyveres beavatkozása a forradalmas Franciaország ügyeibe, ezt a terrorizmus és Európait húsz évnél tartósabb háború és számtalan felforgatások iszonyúságaiba taszította. stb.

sége, az öszvesében elvész és az öszvesnek csak nyilvános, köz érdeke lehet; továbbá azért is mivel a kormány állásához képest hatalommal ellátva és folytonos működésben van; a képviselőség ellenben inkább csak jogokkal felruházva és állásához képest védelemre szorítva. Azonban a biztosítékok, melyeket az alkotmányos államjog igényel, noha közelebbről leginkább csak a népjogok megőrzésére számítvák, mindazáltal a kormány jogait is védik, minthogy a kormány hatalma is népjog, és valóban mindenki úgy tűnik fel, mint a nép ellensége, ki az alkotmányos kormányt ellenségként támadja meg.“

2. §.

„Elszámlálása a fontosabb biztosítékoknak.

„Az alkotmány biztositékaiként az e módon meghatározott értelemben mutatkoznak:

1. Testületek, kebelzetek és más személyközösségek.

2. A helyhatósági alkotmány.

3. A tartományi alkotmány különösen tartományi gyűlés vagy tanács.

4. Az országgyűlés szervezete, különösen a választási szabadság.

5. A ministerek felelőssége.

6. A fejedelem általi biztosítása az alkotmánynak.

7. A sajtószabadság.

8. A kormány és képviselőség minden tetteinek nyilvánossága.

9. A nép felvilágosodottsága.

10. A honvédelmi rendszer az állandó hadsereggel szemben.

11. Alaptörvényi határozatok az alkotmány változtatásának vagy tovább képeztetésének módjáról.

Neheztelő formák arra nézve.

12. Biztosíték kívülről szövetségi vagy éppen teljesen idegen hatóság által.

Legyen szabad ezekről rövid körrajz gyanánt, s hazánkra alkalmazva egy két gyöngé szót, mint tölem telik, szólanom.

1. Egyes állampolgárok könnyen leigázhatók, s ezek elkülönzése az alkotmány sirja. Innen minden alkotmány többé kevésbé gondoskodni köteles oly testületekről, melyek veszély idején összetartás, bátor felszólalás által az erőszakos hatalmat kötelességeire figyelmeztetik; valamint más részről az alkotmányos trón őrei is.

Kitünő helyet foglal el ezek között már Montesquieu szerént is a jól értett nemesség; továbbá a községi vagyis helyhatósági, végre a tartományi rendszer. E két utóbbiról külön pontokban. A nemességhez számítjuk a papságot is.

Hazánkban is valának a nemességnek kiváltságai, de valának súlyos terhei is: a katonáskodási kötelességben; még pedig a hon védelmére saját költségén. Innen a politikai jogokat is csak ez gyakorlá, És mily hatálylyal gyakorlá! Nyolcz századon túl tartotta fenn magát és a hazát. És e nyolcz század s ezen felül közel félszázad múlva — a Szent király első koronáztatása után — minden külső kényszerítés nélkül, csupán erkölcsi és jogérzésből önként megosztá az egész néppel legfontosabb jogait, önként részesnek nyilatkozott az

egész nép terheiben. S a nemesség előbbkelői a valódi értelemben vett jobbagak nehánya csak nem régiben egy egész kormányrendszert döntött meg, oly kormányrendszert, mely valamint veszélyes volt az alkotmányosságra, veszélyessé válhatandott a trónra is. És a papság? — A papság, értvén itt a katholikust, mely tulajdonképen a nemesség első osztályát alkotja vala, minden idők bizonyosága szerént a legnagyobb veszélyek idejében első álla őrt a magyar alkotmányosság mellett,*) tanácscsal és tollal és tettel szolgálván és védvén a hazát s intézeteit. És e század első felének vége felé, midőn az egész nemességgel együtt ő is testvérül és osztályosául fogadá az egész népet, ezen felül anyagi jövedelmének egy tetemes részéről, melylyel hasonlóképen több mint ezer éve bir vala, önként lemonda, s ezzel is bebizonyítá, hogy a magyar papság politikai tekintetben is megtudja érdemleni a számára kitűzött állomást az alkotmányban.

Mind ezeket már a föntebbiekéből tudjuk; valamint azt is

2. Hogy a helyhatóságok, szabad községek (királyi városok) Magyarországbán nem ősrégi intézetek, hanem csak a népség nevedtékének s különösen jövevényekkel is szaporodtának eredményei, párosulva az ipar és kereskedés előmozdítására, elsőben fejedelmi kiváltságokkal, majd országgyűlési jogokkal is. És csak 1848-ban alkotott szervezetök adá meg a nép igazi képviseleti alakját, és mint ilyen az alkotmány egyik

---

*) A protestans papság mint a reformatio szülöttje csak később támadott és már anyagi helyzeténél fogva is nem vergődhetett ily magas állásra, azonban mint a (protestans) vallás és lelkiismeret szabadságának bajvivője, minden lehető alkalommal védője az általános szabadságnak is.

igazi biztosítékát; melynél fogva a mi községeink (szabad királyi városaink) államok kicsinyben; más községekkel, testületekkel és egyesekkel nagyobb állammá egyesülvén.

3. A tartományi — magyar alkotmányos nyelven a megyei és kerületi — szervezeteket is mint alkotmányos életünk fő ágazatát és biztosítékát;

Nemkülönben

4. Az országgyűlés szervezetét,

5. A ministerek felelősségét,

6. A fejedelem általi biztosításokat u. m. felavatási hitleveleket, koronáztatást és esküt,

7. A nyilvánosságot és

8. A sajtószabadságot hazánk alkotmánya szerint a fentebbiekben szinte ismerjük.

9. A nép felvilágosodottságát egy részről a népnevelés és oktatás szüli, más részről a sajtószabadság tartja fenn és emeli. Ezek nagy befolyását törvényhozóink szinte minden időben tudták és elismerték. Már az 1791: 15. törvényczikkely így szól: „Miután a társadalomboldogsága az ifjuság neveltetésétől nagyon sokat függ, innen Ő Királyi Felsége beleegyezésével a karok és rendek végezték, hogy a királyi jogok épen tartásával országos küldöttség neveztessek ki, mely a nemzeti neveltetés, meg a sajtószabadság általános elveinek rendszerét kidolgozandja, és azután az illetén munkát az országgyűlésnek, átvizsgálás és helybenhagyás után az ország törvényei közé iktatás végett bemutatandja.“

10. A magyar álladalom megalakulatótól fogva, midőn kivált az a keresztyénség elveivel megbarátkozott, századokon keresztül egész a mult század elejéig (1715-ig), mikor az állandó katonaság behozatott, más

rendszert, mint a honvédelmit, melylyel újabb időben „nemzeti őrsereg” név alatt annyiszor foglalkodnak az államtudósok és férfiak, alkotmányunk alig ismer vala; azon honvédelmi rendszert, melynek vitézeiben ama szabad férfiakat látjuk, kiknek — Szalay László, koszorús történésziünk szavaként — „a hadi szolgálat még inkább joguk mint kötelességök . . . . kik azon egynek tartották szabadnak lenni és hadi szolgálatot tenni, s kik ez oknál fogva, mert életök folytonos fáradozás, folytonos áldozat volt az ország ügyében s a haza oltárán, minden más szolgálattól, minden más adó alól tökéletesen fel voltak mentve, — ezekre mutatott István, mondva Imrének : ime, fiam, atyáid és testvéreid.” A királyi sereget nagy részben várjobbágyok alkották. „E királyi sereg mellett — így szól Horváth Mihály — mely a belbéke fentartására s a kisebb megtámadások visszatartására rendeltetett, némi nem lényeges változást kivéve, régi alakjában fenmaradt a nemzeti sereg, melynek akkor, midőn az országot nagyobb veszély fenyegette, kellett felülnie a honvédelmére. A haza védelme helyettesítést nem tűrő kötelessége volt minden nemesnek. Alapját ezen polgári, a köztársaság fogalmával oly igen megegyező kötelességnek a nemesi szabadság és személyjog tette minél fogva a nemesség nemcsak minden más országteher és szolgálattól fölmentve volt, hanem az alapszerződés szerint az országhatalomban s ország birtokában is osztozott fejedelmével. Ez volt oka annak, miért az alkotmány kebelébe fölvetett s a nemesség minden jogaiban részesített főpapság is köteleztetett a honvédelemre. Általán véve, az országhatalombani részesülés, birtokjog és személy szabad-

ság oly szoros kapcsolatba tétettek a honvédelemmel mindjárt alkotmányunk első szabályozásakor, hogy ama jogok kivétel nélkül magok után vonák emennek köteleességét; miben oly következetes volt alkotmányunk, hogy ama jogok minden birtokosait: fejedelmet és nemességet egyenlően kötelezte személyes honvédelemre, s a nemesség harczolni nem tartozott, ha fejedelme által személyesen nem vezettetett“ stb. Fölösleges itt ismételnem a már többször mondottakat.

11. Alaptörvényi határozatoknak, az alkotmány főbb ágazataiban változtatása vagy tovább képezetése módjáról,*) nálunk azért nincs nyoma, mint-hogy több század óta a folytonos megtámadások ellen inkább csak a megtartásra valának kénytelenek apáink irányozni minden gondolatjaikat s törekvéseiket.

12. A kívülröli biztosíték fenemlített munka szerint is igen kétes. A biztosító joga megbírálni azon eseteket, melyekben őt valamely nemzet védelemreszólítja fel. Az tehát ez által bírójává lesz a versengő feleknek, s így a nemzetnek is. És milyen bírója! Államok között többnyire csak a politika és saját érdekek bírnak döntő erővel. Hisz — úgy mond Rotteck — egykor Oroszország is biztosította a lengyel alkotmányt.

---

*) Például csak bizonyos időköz multával, rendkívüli nemzeti gyűlésen, nem egyszerű többség, hanem a szavazók $\frac{2}{3}$ vagy $\frac{3}{4}$ része által stb.

